

**GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE SEKRÖREL BÜYÜME VE
SEKTÖREL İSTİHDAMIN YABANCI BANKA
GİRİŞLERİNE ETKİSİNİ BELİRLEMeye YÖNELİK
BİR UYGULAMA (1990-2010)**

(Doktora Tezi)

Mustafa ÜNVER

Kütahya - 2012

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İktisat Anabilim Dalı

Doktora Tezi

**GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE SEKTÖREL BÜYÜME VE SEKTÖREL
İSTİHDAMIN YABANCI BANKA GİRİŞLERİNE ETKİSİNİ BELİRLEMeye
YÖNELİK BİR UYGULAMA (1990-2010)**

Danışman:
Prof. Dr. Rasim YILMAZ

Hazırlayan:
Mustafa ÜNVER

Kütahya – 2012

Kabul ve Onay

Mustafa ÜNVER'in hazırladığı “Geçiş Ekonomilerinde Sektörel Büyüme ve Sektörel İstihdamın Yabancı Banka Girişlerine Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Uygulama (1990-2010)” başlıklı Doktora tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

...../...../2012

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Prof. Dr. Rasim YILMAZ (Danışman)		
Prof. Dr. Kemal YILDIRIM		
Doç. Dr. Ramazan KILIÇ		
Doç. Dr. Fatih ÇELEBİOĞLU		
Doç. Dr. Ali ŞEN		

Doç. Dr. Fatih ÇELEBİOĞLU

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Doktora tezi olarak sunduğum “Geçiş Ekonomilerinde Sektörsel Büyüme ve Sektörsel İstihdamın Yabancı Banka Girişlerine Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Uygulama (1990-2010)” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2012

Mustafa ÜNVER

Özgeçmiş

1980 yılında Ankara'nın Çankaya ilçesinde doğdu. İlk, Orta ve Lise eğitimini bu şehirde tamamladı. 2000-2001 öğretim yılında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat bölümünde lisans öğrenimine başladı. 2003-2004 öğretim yılında lisans eğitimini tamamladı. 2004-2005 öğretim yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında yüksek lisans eğitime başladı. 2006-2007 öğretim yılında "Türkiye'den Seçilmiş Makro Ekonomik Göstergelere Yabancı Banka Girişlerinin Olası Etkileri (1990-2005)" başlıklı tez çalışması ile yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2005-2006 öğretim yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yabancı Diller Meslek Yüksek Okulunda bir yıl süreli İngilizce eğitimini tamamladı. Yüksek lisans eğitiminin tamamlandığı 2007 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalında Doktora eğitime başladı. 2009 Ocak-2009 Haziran döneminde Gümüşhane Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat bölümünde Araştırma Görevlisi olarak görev yaptı. 2009 Haziran-2011 Nisan döneminde Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisinde Dergi Sekreteryasında görev yaptı. 2011 Nisan-2012 Nisan dönemleri arasında Amerika'da Kansas Üniversitesi İktisat Bölümünde Misafir Öğretim Üyesi olarak Doktora tez çalışmasını tamamlamıştır.

ÖZET

GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE SEKTÖREL BÜYÜME VE SEKTÖREL İSTİHDAMIN YABANCI BANKA GİRİŞLERİNE ETKİSİNİ BELİRLEMeye YÖNELİK BİR UYGULAMA (1990-2010)

ÜNVER, Mustafa
Doktora Tezi, İktisat Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Rasim YILMAZ
Temmuz, 2012, 184 sayfa

Dünya ekonomilerinde yabancı sahipliği bankacılık sisteminde de kendini göstermiştir. İstikrarlı bir ekonomi için güçlü ve rekabetçi bir bankacılık sistemi gereklidir. Geçiş ekonomilerinin bankacılık sektörünün gelişiminde yabancı bankalar önemli bir rol almıştır. Bu çalışma; geçiş ekonomilerinde sektörel büyüme ve istihdam değişkenlerinin yabancı banka girişlerine etkisini araştırmaktadır. Bu çalışmanın farkı; yabancı banka girişlerinin belirleyicilerinden olan Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) ve istihdam değişkenlerinin sektörel biçimde incelenmesidir. Bu çerçevede yabancı banka girişlerinin belirleyicileri arasında; tarım, sanayi ve hizmetler sektörü GSYİH ve istihdam büyümeleri farklı iki modele dâhil edilmiştir.

Çalışmada 27 geçiş ekonomisinin 1990-2010 döneminde Panel Veri Analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre kontrol değişkenleri; şehirleşme büyüme oranı, toplam nüfus büyüme oranı, kişi başına düşen kredi miktarı ve doğrudan yabancı yatırımın GSYİH içindeki payı pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiştir. Bununla birlikte; toplam krediler içindeki yerine getirilmeyen kredilerin payı ve enflasyon oranları yabancı banka girişleri üzerinde negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiştir. Sadece döviz kurları istatistiksel olarak anlamsız sonuçlar vermiştir. Sanayi sektörü GSYİH büyümesi, hizmetler sektörü GSYİH büyümesi, sanayi sektörü istihdam büyümesi ve hizmetler sektörü istihdam büyümesi değişkenlerinin yabancı banka girişleri üzerinde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmuştur. Diğer taraftan; tarım sektörü GSYİH ve tarım sektörü istihdam değişkenlerinin yabancı banka girişleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Bankalar, Geçiş Ekonomileri, Yabancı Sahipliği, Sektörel Büyüme, Sektörel İstihdam

ABSTRACT

AN APPLICATION TO ANALYZE THE IMPACTS OF SECTORAL GROWTH AND SECTORAL EMPLOYMENT ON FOREIGN BANK ENTRIES IN TRANSITION ECONOMIES (1990-2010)

ÜNVER, Mustafa

PH. D. Dissertation, Department of Economics

Supervisor: Professor Doctor Rasim YILMAZ

June, 2012, 184 page

Foreign ownership has stood out in banking sectors of world economies. Substantial and competitive banking system is required for a stable economy. Foreign banks have played an important role in development of banking sector in transition economies. This paper investigates the effects of sectoral growth and employment variables on foreign bank entries in transition economies. This paper's difference is to search sectoral determinants of foreign bank entries for Gross Domestic Product (GDP) and employment variables. In this context, paper has two main models that include agriculture, industry and service sectors of GDP and employment as determinants of foreign bank entries.

This study uses Panel Data Analysis for 1990-2010 period in 27 transition economies. According to results, control variables that are urbanization growth rate, total population growth rate, credit per capita and the ratio of foreign direct investment to GDP have been shown to be positively and statistically significant related to foreign bank entries. On the other hand, the ratio of non-performing loans to total loans and inflation rates have significantly negative sign on foreign bank entries. Exchange rates is only found statistically insignificant among all control variables. GDP growth of industry sector, GDP growth of service sector, employment growth of industry sector and employment growth of service sector have had a significantly positive impact on foreign bank entries. Conversely, GDP growth of agriculture sector and employment growth of agriculture sector haven't been a significant effect on foreign bank entries.

Keywords: Foreign Banks, Transition Economies, Foreign Ownership, Sectoral Growth, Sectoral Employment

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE SOSYALİST EKONOMİDEN LİBERAL EKONOMİYE GEÇİŞ ÖNCESİNDE, SIRASINDA VE SONRASINDA YABANCI BANKACILIK

1.1. GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE GEÇİŞ ÖNCESİ DÖNEMDE BANKACILIK SEKTÖRÜ	8
1.1.1. Geçiş Ekonomilerinde Tek Bankacılık Sistemi.....	9
1.1.2. Geçiş Ekonomilerinde Geçiş Öncesi Dönemde Özel Bankalar.....	12
1.1.3. Yabancı Banka Girişleri Hakkındaki Görüşler.....	14
1.1.3.1. Yabancı Banka Girişlerine Karşı Olanların Görüşleri	16
1.1.3.2. Yabancı Banka Girişlerini Savunanların Görüşleri	19
1.1.4. Geçiş Ekonomilerine Yabancı Banka Girişlerini Kolaylaştıran Nedenler	23
1.1.4.1. Yurtiçindeki Yetersiz Sermaye Miktarı	23
1.1.4.2. Yetersiz Bankacılık Tecrübesi	24
1.1.4.3. Makroekonomik Zorluklar	26
1.1.4.4. Kamu Bankacılığının Olumsuzlukları	27
1.2. GEÇİŞ SÜRECİNDE GEÇİŞ EKONOMİLERİ BANKACILIK SEKTÖRÜ	31
1.2.1. Geçiş Ekonomilerinde Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması ...	45
1.2.2. Geçiş Ekonomilerinde Bankacılık Sektörünün Özelleştirilmesi	49
1.2.2.1. Kamu Bankalarının Özelleştirilme Yöntemleri	52
1.2.2.2. Kamu Bankalarının Özelleştirilmesinin Ertelenmesi.....	53

1.2.3. Geçiş Ekonomileri İçinde Rus Bankacılık Sektörü	55
1.3. GEÇİŞ SONRASINDA GEÇİŞ EKONOMİLERİ BANKACILIK	
SEKTÖRÜ	57
1.3.1. Geçiş Ekonomilerinde Yabancı Bankaların Etkileri.....	58
1.3.1.1. Geçiş Ekonomilerinde Yabancı Bankaların Yapısal Etkileri.....	58
1.3.1.2. Yerli - Yabancı Banka Karşılaştırmaları.....	63

İKİNCİ BÖLÜM

YABANCI BANKA GİRİŞLERİ

2.1. GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE YABANCI BANKALARIN GİRİŞ SÜRECİ	
.....	68
2.2. YABANCI BANKA GİRİŞ ŞEKİLLERİ.....	69
2.2.1. Yabancı Banka Giriş Şekillerinin Karşılaştırılması.....	73
2.3. YABANCI BANKALARIN HİZMET ALANLARI	80
2.4. YABANCI BANKALARIN GİRİŞ STRATEJİLERİ	82
2.5. YABANCI BANKA GİRİŞLERİNİ ETKİLEYEN ÇEKİCİ VE İTİCİ	
UNSURLAR	88
2.5.1. Yabancı Banka Girişlerini Etkiyen Çekici Unsurlar	89
2.5.2. Yabancı Banka Girişlerini Etkiyen İtici Unsurlar	95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METODOLOJİ

3.1. ÇALIŞMADA KULLANILAN ANALİZ YÖNTEMİ: PANEL VERİ	
ANALİZİ.....	99
3.1.1. Panel Veri Analizinin Avantajları ve Dezavantajları	99
3.1.2. Panel Veri İçin Kullanılan Başlıca Modeller.....	104
3.1.2.1. Havuzlanmış Panel Veri Modeli (Pooled Panel Data Model)	109
3.1.2.2. Sabit Etkiler ve Rastasal Etkiler Modelleri.....	110
3.1.2.2.1. Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effects Model).....	113
3.1.2.2.2. Rastasal Etkiler Modeli (Random Effects Model)	116

3.1.3. Panel Veri Analizinde Kullanılan Bazı Testler	118
3.1.3.1. Grup Etkilerinin Anlamlılığının Test Edilmesi (F Testi).....	118
3.1.3.2. LM (Lagrange Multiplier) Testi.....	119
3.1.3.3. Hausman Belirginleştirme (Hausman Specification) Testi.....	120
3.2. KURULAN MODEL VE YÖNTEMLER.....	122
3.2.1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler	124
3.2.1.1. Bağımlı Değişkenler.....	125
3.2.1.2. Bağımsız Değişkenler	127
3.2.1.2.1. Sektörel Değişkenler.....	128
3.2.1.2.1.1. Sektörel Büyüme Değişkenleri.....	128
3.2.1.2.1.2. Sektörel İstihdam Değişkenleri	131
3.2.1.2.2. Spesifik Değişkenler.....	132
3.2.1.2.3. Finansal Değişkenler	134
3.2.1.2.4. Makro Değişkenler	136
3.3. ÇALIŞMANIN BULGULARI.....	145
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	156
KAYNAKÇA	159
DİZİN	170

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1: Geçiş Ekonomilerinde Geçiş Sonrası Dönemde Ekonomik Büyüme Oranları	22
Tablo 1.2: Geçiş ekonomilerinde Toplam Banka Varlıkları İçindeki Kamu Bankalarının Varlıklarının Payları	30
Tablo 1.3: Geçiş Ekonomilerinde GSYİH'nin Yüzdesi Olarak Özel Sektöre Verilen Kredi Miktarının Oranı (Bankacılık Sektörü Gelişmişlik Değişkeni)	34
Tablo 1.4: Geçiş Ekonomilerinde Bankacılık Sektörü Mevduat Faiz Oranları	35
Tablo 1.5: Geçiş Ekonomilerinde Bankacılık Sektörü Kredi Verme Faiz Oranları.....	36
Tablo 1.6: Geçiş Ekonomilerinde Bankacılık Sektörü Faiz Oranları Farkı (Borç Verme Faiz Oranları – Mevduat Faiz Oranları)	37
Tablo 1.7: Geçiş Ekonomilerinde Bankacılık Sektörü Toplam Banka Sayıları ve Yabancı Banka Sayıları	43
Tablo 1.8: Geçiş Ekonomilerinde Bankacılık Sektörü Yabancı Banka Varlık Oranları	44
Tablo 1.9: Geçiş Ekonomilerinde Bankacılık Sektörü Toplam Banka Kredileri İçindeki Yerine Getirilmeyen Kredilerin Payı	47
Tablo 1.10: Banka Sahiplik Dönüşümünün İki Farklı Stratejisinin Karşılaştırılması...	51
Tablo 1.11: GSYİH'nin Yüzdesi Olarak M2 Para Arzı (Finansal Gelişmişlik Değişkeni)	62
Tablo 2.1: Geçiş Ekonomilerinde Sanayi ve Hizmetler Sektöründe DYY Yapmanın Stratejik Amaçları	83
Tablo 2.2: Geçiş Ekonomilerinde Kişi Başına Düşen GSYİH Miktarları	91
Tablo 2.3: Geçiş Ekonomilerinde GSYİH İçindeki DYY Oranları	92
Tablo 3.1: Modele Dâhil Edilen 27 Geçiş Ekonomisi	122
Tablo 3.2: Modele Dâhil Edilen Değişkenlerin Tanımlamaları ve Kaynakları	125

Tablo 3.3: Literatürde Yabancı Banka Girişlerinin Belirleyicilerini İnceleyen Çalışmalar	142
Tablo 3.4: Modelde Kullanılan Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri	145
Tablo 3.5: Geçiş Ekonomilerinin Bankacılık Sektörüne Yabancı Banka Girişlerinin Sektörel Büyüme Belirleyicilerinin Panel Veri Analiz Sonuçları (Bağımlı değişkenler: A ve B)	146
Tablo 3.6: Geçiş Ekonomilerinin Bankacılık Sektörüne Yabancı Banka Girişlerinin Sektörel İstihdam Belirleyicilerinin Panel Veri Analiz Sonuçları (Bağımlı değişkenler A ve B)	151

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
BLUE	En İyi Doğrusal Yansız Tahminci
BSK	Bank Slaski S.A w Katowicach
CEEC	Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
CIS	Bağımsız Devletler Topluluğu
DB	Dünya Bankası
DEBRA	Borç Özkaynak ve Bankaları Yeniden Yapılandırma Kurumu
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
EBRD	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
GLS	Genelleştirilmiş En Küçük Kareler
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IFS	Uluslar arası Finansal İstatistikler
IMF	Uluslar arası Para Fonu
ING	Internationale Nederlanden Group
LSDV	En Küçük Kareler Kukla Değişkeni
NBRK	Kazakistan Cumhuriyetinin Ulusal Bankası
NPL	Yerine Getirilmeyen Krediler
OECD	Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
OLS	Sıradan En Küçük Kareler
PPP	Satınalma Gücü Paritesi
SME	Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişimler
UNECE	Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu
WDI	Dünya Kalkınma Göstergeleri

TEZ METNİ

GİRİŞ

Bankaların kuruldukları yerlere, nasıl organize olduklarına veya bu bankaların sahiplik farklılıklarına bakılmaksızın; bankalar herhangi bir ekonomik sistemde genel olarak üç temel fonksiyonu yerine getirme eğilimini gösterir. Bunlardan birincisi; bankalar bulundukları ülkelerin ödemeler sisteminde önemli bir rol oynar ve aynı zamanda bu ödemeler sisteminde bir takas merkezi olarak hizmet verir. İkincisi; bankalar kredi verenler tarafından piyasaya sürülen hakları, mevduat sahipleri ve alacaklıların ellerinde tutmak için istekli oldukları haklara doğru bir transferi gerçekleştirir. Son olarak üçüncü fonksiyon; bankalar bir ekonomide kredi tahsisi fonksiyonunu değerlendirme, fiyatlandırma ve denetleme mekanizmalarını bankacılık sektörü içinde sağlar (Megginson, 2005: 1932). Geçtiğimiz 20 yıl boyunca, dünya etrafında bankacılık sisteminde tahmin edilemeyen değişiklikler olmuştur. Bu küresel değişimin en önemli örneklerinden bir tanesi de bankacılık sektörünün yaşamış olduğu büyük değişimdir. Özellikle geçiş ekonomilerinde hükümetin baskın oranda kontrol ettiği bankacılık yapısından yabancı finansal kurumların kontrolüne doğru giden bir dönüşüm dikkatlerden kaçmamaktadır. Bankacılık sektöründe yabancı kontrolünde yeni oluşan bankacılık yapısı; hem finansal ve kurumsal çevrenin gelişmesine hem de özellikle Avrupa geçiş ekonomileri arasında bankacılık sektörünün homojenleşmesine neden olmuştur (Bonin ve Schnabel, 2011: 397).

Bu bankacılık fonksiyonlarının yanı sıra son dönemlerde ortaya çıkmış olan gelişmeler, bankacılık işlemlerinin gerçekleştiği bölgeler arasında yoğun etkileşimlerin oluşmasına neden olmuştur. Telekomünikasyon ve bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler, liberalleşme ve güvenlik, hisse senedi ve küresel döviz kuru piyasalarını bütünleşmiş hale getirmiştir. Hisse senetleri, gelecek işlemler, opsiyonlu işlemler, takas işlemleri, mal piyasası işlemleri ve para işlemleri gibi farklı tipteki ticari araçlar ve farklı ülkelerdeki toplumlar birbirleriyle daha yakın ilişkili bir hale gelmiştir. Aynı zamanda birbirleriyle ilişkili bu araçlarda ticaret, gerileyen reel dünya ekonomisinden çok daha hızlı bir şekilde büyümüştür. Küresel sermaye piyasaları; ölçek, kapsam ve kontrol açısından genişlemeye devam etmektedir. Bu piyasalar arasındaki ilişkiler; sermaye akışı güvenliğinin genişlemesi ve çoğu ülkede kullanılan engelleyici politikaların kaldırılarak, piyasa ekonomisine girmeye karar vermelerinden dolayı daha güçlü şekilde büyüme göstermiştir. Bankalar; küresel sermaye piyasalarına katılmak

için yerli ve yabancı müşterilerine hizmetler sağlayarak bankacılık sektöründe küresel olarak başarılı olmaya çalışmıştır. Oluşan sistem, uluslararasından çok küresel bir yapıda bulunmaktaydı. Çünkü sermayenin iki uluslu akışından, karmaşık finansal araçların çok uluslu değişimlerine doğru aniden bir geçiş yapılmıştı (Hullachain, 1994: 209).

1970’li yıllardan bu yana dünyada bağımsızlıklarına sahip olan veya yeni sahip olmaya başlayan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin her birinde yabancı bankacılık kısıtlamaları esnekleşmiştir. Hatta uluslar arası organizasyonlardan herhangi bir talep gelmeden birçok ülke, yerli bankacılık piyasalarında bankacılık ilişkili aktiviteleri üstlenmeleri için daha fazla yabancı bankanın girişine izin vermiştir. Aynı zamanda Uluslar arası Para Fonu (IMF) gibi uluslar arası organizasyonlar, bir bankacılık reformu aracılığıyla bu ülkelerin yerli bankacılık sektörüne yabancı banka girişine izin vermeleri için uzun vadeli bir öneride bulunmuştur (Dopico ve Wilcox, 2001: 300). Bu gelişmelerinde katkısıyla küresel bankacılık sisteminin çok büyük bir bölümü devlet kontrolünden özel sektöre son yirmi yılda transfer edilmiş, çok daha fazla bir bölümü ise özellikle gelişmekte olan ekonomilerin bankacılık sektörlerinin özelleştirilmesi için yeniden yapılandırma politikalarına maruz kalmıştır. Devletlerin banka özelleştirmelerine ihtiyaç duymasına temel olarak iki faktör etkili olmuştur. Bunlardan birincisi; bankacılık sektörünün devlet kontrolünde olmasının planlandığı hedeflere ulaşmaması yargısının genel kabul görmesi, bankacılık sektöründe özelleştirme taraftarlarını güçlendirmiştir. İkinci faktör ise, finansal sistemin ekonomik kalkınmayı destekleyen önemli bir araç olduğu fikrinin doğruluğunun anlaşılmasıdır (Megginson, 2005: 1936). Ayrıca Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinde (CEEC) 1989 yılında ortaya çıkan etkili değişimler, bu ülkelerdeki ampirik çalışmaların yoğunlaşmasına da neden olmuştur. Bu dönemde devlet sosyalizminin çöküşü ile piyasa kaynaklı girişim ekonomisine doğru hareket etmek zorunda hissedilen bir umutsuzluk söz konusuydu. Bu dönemde geçiş ekonomilerinde en sık uygulanan politika çözümü; Doğrudan Yabancı Yatırımları (DYY) ve yabancı sahipliğini kolaylaştırarak sanayi sektörünü serbestleştirmekti. Örnek olarak; Macaristan bu kalkınma stratejisine izin vermiş ve 1989 yılından sonra görülen yapısal değişiklikler ile küresel ve bölgesel seviyede artan ekonomik bütünleşme genel olarak ülkelerin ekonomik kalkınmasında çok uluslu şirketlerin rolünü arttırmıştır (Akbar ve McBride, 2004: 89-90).

Dünya genelinde yaşanan bu gelişmeler, sosyalist ekonomik sistemden liberal ekonomik sisteme geçmiş olan geçiş ekonomilerinin spesifik politik tarihinden dolayı da analizini daha ilginç hale getirir. Bankacılık sektörünün yabancı sahiplik yapısının değerlendirilmesi; ekonomilerin strateji ve politikalarının gözden geçirilmesine neden olmuştur. Geçiş ekonomileri diğer piyasa ekonomileri ile karşılaştırıldığında, merkezi planlama politikalarının çok daha uzun bir dönem devam ettiği görülmüştür. Merkezi planlama politikasındaki bu özellik; onların bankacılık sektörünün yapısını önemli biçimde şekillendirmesinden dolayı gelişmekte olan ekonomilerin bankacılık sektöründen ayrılmaktadır (Papi ve Revoltella, 1999: 4). Geçiş ekonomilerindeki bankacılık sektörleri kendi eşdeğerliğinde bulunan diğer gelişmekte olan ve sanayileşmekte olan ülkelerin bankacılık sektöründen bakıldığında da farklılık gösterir. Bu farklılık, geçiş ekonomilerinin bankacılık sektöründeki varlıklarının çok yüksek bir oranda yabancı bankalar tarafından tutulmasından kaynaklanmaktadır. Geçiş ekonomilerinin bankacılık sektöründeki yabancı katılımı, geçişin yaşandığı yıllardan şimdiye kadar keskin bir şekilde artış göstermiştir (Bonin vd., 2005: 32). Diğer taraftan; geçiş ekonomilerinin diğer ülkelerden ayrılmasında en önemli farklılık; sosyalist ekonomik yapı ve kurumlardan piyasa ekonomik yapı ve kurumlarına derin bir şekilde dönüşümün gerçekleştirilmesidir. Bu dönüşüm sırasında ticari bankalar önemli bir rol oynamıştır. Bu ekonomilerin bankacılık sektörü bu süreç sırasında üç aşamayı gerçekleştirmiştir. Birinci aşamada; büyük oranı devlet girişimcilerine verilen kamu bankalarının kredilerinin artışı sonucu oluşan yüksek miktarlarda devlete yük olacak şekilde silinmesi sürecidir. İkinci aşamada; problemlili olan bu kamu bankalarının özelleştirilmesi için genel olarak yabancı banka yatırımcıları tercih edilmiştir. Son olarak üçüncü aşamada; büyük oranda özel girişimcilere artan düzeylerde kredi sağlama hizmetinin dâhil edildiği, gelişmiş bir bankacılık sektöründe olması gereken standart bankacılık hizmetleri gerçekleştirilmeye başlamıştır. Geçiş ekonomilerinde yaşanan bu süreçler ülkeden ülkeye farklı zamanlarda gerçekleşmiş olsa da bu sıralama tüm geçiş ekonomilerinde yaşanmıştır (Cottarelli vd., 2005: 85).

1999 yılında kamu bankaları özellikle gelişmekte olan ekonomilerde yaygın bir şekilde yüksek paylara sahip olmuşturlar. Fakat 1980'li yılların sonundan itibaren zaman içinde kamu bankalarının istikrarlı şekilde piyasa paylarının düşüşe geçtiği görülmüştür. Kamu bankaları merkezi sisteme sahip olmayan ekonomilerden çok

sosyalist ekonomilerin bankacılık sektöründe daha yüksek bir piyasa payına sahiptir. 1917 yılından sonra; Sovyetler Birliğinde gelişen kumanda ve kontrolcü sosyalist sistemde, bankalar devletin ekonomiyi kontrolünde ve kredi dağılımında bir araç olarak kullanılmaktaydı. Bu sistem, 2. Dünya Savaşından sonra CEEC ekonomilerine de zorla dayatılmıştır. Daha sonra bu ülkeler 1989 yılında kendi bağımsızlıklarını kazandıktan sonra özelleştirme politikalarına başlamıştır (Megginson, 2005: 1933). Örnek olarak uluslararası bankacılık; artış gösteren sermaye akışları, DYY ve uluslar arası ticaretten dolayı 1960'lı yıllardan bu yana hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Uluslar arası bankalar ise; finans piyasasındaki liberalleşme ve giriş bariyerlerinin ortadan kaldırılmasından sonra 1990'lı yılların başlangıcından bu yana geçiş ekonomilerinin bankacılık sektöründe aktif şekilde bulunmuştur. Günümüzde yabancı bankalar, CEEC'lerde bulunan toplam banka öz kaynaklarının %50'sinden fazlasına sahip bulunmaktadır (Uiboupin, 2005: 3).

Bir geçiş ekonomisinin oluşumu; kolektif sahipliğin baskınlığına son veren özel sahipliğe dayanan yeni kurumların inşa edilmesi anlamına gelmektedir (Vernikov, 2007: 7). Geçişteki ülkelerin ekonomik yapısı alışılmışın dışındaydı. Geçiş ekonomileri, başlangıçta bir piyasa ekonomisinden tümüyle yetersiz ve gelişmemiş bir finansal sektör ve gelişmiş bir endüstri sektörü tarafından karakterize edilmişti. Sonuç olarak; geçiş ekonomileri, reel sektör kalkınması ve sadece kısmi olarak boşluğu doldurabilen yeni ve yavaş oluşturulan finansal sektör arasındaki bir ayrımı yansıtarak finansal ve bankacılık sektörlerini yeniden kurmuştur (Papi ve Revoltella, 1999: 5). Geçiş ekonomilerinin büyük bir bölümü 1990'lı yıllar boyunca sıkıntılı şekilde bankacılık problemleri ile yüz yüze gelmiştir. Bu ekonomiler ekonomik yeniden yapılandırma ve finansal sistemlerinde değişiklikleri uygulamak zorunda kalmıştır (Mannasoo ve Mayes, 2009: 244). 1990'lı yılların sonlarından bu yana, Güneydoğu Avrupa ülkelerinin bankacılık sektörlerinin karşılaştığı banka iflasları ve banka güvenilirliği sorununu azaltmak ve banka performanslarını geliştirmek için yapılan önemli değişiklikleri zorunlu kılmıştır. Bu ülkeler bu geçiş dönemlerinin başlarında merkezi planlama altındaki değişik sektör ve girişimlerin arasında kaynakların dağılımı konusunda finansal sistemin dönüşümü için zorluklar ile yüz yüze gelmeye devam etmiştir. Bu konudaki anahtar reformlar; iki yapılı bankacılık sisteminin dâhil edildiği, özel bankalardaki sektörel kısıtlamaların kaldırıldığı, bankacılık sektörüne yabancı banka girişine izin veren liberal sistemin

kabul edildiği bir sistem olarak söylenebilir (Mamatzakakis vd., 2005: 195). Bununla birlikte; Avrupa Birliği'nin (AB) Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesi yabancı bankacılık sistemine olan ilgiyi arttırmıştır. 1990'lı yılların ortaları sırasında, birçok sosyalist ülke planlanmış merkezi ekonomiden piyasa temelli ekonomiye doğru önemli miktarda geçiş politikası uygulamıştır. Bu geçiş süreci, özellikle bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması ve birleşmelerde önemli adımlar atılmasına vesile olmuştur. Bu süreç aslında, kamu bankalarının özelleştirilmesi ve bankacılık sektörünün yabancı sahipliğine açılmasını destekleyen bir etken olarak göze çarpmaktadır (Naaborg vd., 2004: 100).

Küreselleşmenin tamamen kendini kabul ettirdiği ve hissettirdiği günümüzde, küreselleşmenin ekonomik anlamdaki en görülebilir örneklerinden birisi yabancı bankacılık sektöründeki yukarıdaki gelişmelerdir. Yabancı bankacılık sektöründeki son gelişmeler, özellikle geçiş ekonomilerinin finans sektöründe yabancı bankaların sektör içindeki paylarını arttırdığını göstermektedir. Geçiş ekonomileri kısmen zorunluluktan kısmen ise dünya konjonktürünün etkisiyle yabancı banka girişlerine izin vermiş, aynı zamanda son dönemlerde yabancı bankaların kendi bankacılık sektörüne girişlerini sağlayacak uygulamaları hayata geçirmiştir. Dolayısıyla geçiş ekonomilerinin yabancı bankaları kendi bankacılık sektörüne çekmesini sağlayan değişkenlerin araştırılması önemli bir etkindir. Literatüre bakıldığında yabancı banka girişlerinin bir ekonominin bankacılık sektörüne giriş belirleyicilerinin yoğun şekilde araştırıldığı görülmektedir. Bu tezde yabancı bankaların geçiş ekonomilerine neden giriş yapmak isteyecekleri konusuna odaklanılmıştır. Bu bağlamda GSYİH ve istihdam değişkenleri sektörel açıdan düşünüldüğünde üç temel sektör olan tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin yabancı banka girişlerini nasıl, hangi yönde ve hangi şiddette etkilediği araştırılmaktadır. Daha açık şekilde ifade edilmesi gerekirse; tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerindeki GSYİH büyümesi; tarım, sanayi ve hizmetler sektöründeki istihdam düzeylerindeki büyüme değişkenlerinin yabancı banka girişlerine olan etkileri bu tezin temel problemini oluşturmaktadır. Dolayısıyla; bu tez yabancı bankaların bir ekonomiye neden girmek isteyeceklerini mevcut literatürü daha da genişleterek yeni sonuçlara ulaşmayı amaçlamaktadır. Mevcut literatür incelendiğinde, yabancı banka girişlerinin giriş yaptığı ekonomiye olan etkileri üzerinde çalışmalara fazlasıyla rastlanmaktadır. Bu çalışmaların hiçbirisi aldıkları makro değişkenleri sektörel olarak modellerine dâhil

etmemiştir. Literatürde hiç çalışılmayan bir konu olan geçiş ekonomilerinde sektörsel çerçevedeki değişkenlerin kurulacak modele dâhil edilmesi çalışmanın önemini ve spesifikliğini ifade etmektedir. Bu tez çalışması bu konudaki açığı kapatmayı amaçlamaktadır.

Bu tez çalışmasının birinci bölümünde; sosyalist ekonomik sistemden liberal ekonomik sisteme geçiş yapan geçiş ekonomilerinin geçiş öncesi, geçiş süreci ve geçiş sonrası dönemlerinde ki bankacılık sistemi ve yabancı bankaların durumu incelenecektir. İkinci bölümde yabancı bankalar açısından giriş stratejileri incelenecektir. Üçüncü bölümde ise; tezde kullanılan teorik çerçeve ile ilişkili tez modeli, veriler ve uygulanan analiz yöntemi ile birlikte tez çalışmasının bulguları ekonometrik ve istatistikî tablolar desteğiyle açıklanacaktır. En son olarak tezin sonuçlarının yorumlanması ile tez çalışması son bulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE SOSYALİST EKONOMİDEN LİBERAL EKONOMİYE GEÇİŞ ÖNCESİNDE, SIRASINDA VE SONRASINDA YABANCI BANKACILIK

1.1. GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE GEÇİŞ ÖNCESİ DÖNEMDE BANKACILIK SEKTÖRÜ

Geçiş öncesi dönemde, geçiş ekonomilerinde yerli ticari bankacılık işlemlerine Merkez Bankaları müdahale ederek kısa ve uzun dönemli bankacılık işlemlerini ayıracak bir kamu bankası yapısı oluşturmak amaçlanmıştır. Çoğu geçiş ekonomisinde yıllar boyunca yabancı bankaların yapacağı bankacılık işlemleri hükümetin sahip olduğu birkaç banka aracılığıyla yerine getirilmiştir. Hatta 1993 yılına kadar; Macaristan, Litvanya, Polonya ve Slovakya bankacılık sektörlerinde toplam varlıklarının yarısından daha fazla bir oranını, çoğunluğu hükümet sahipliğinde olan bankalar kontrol etmiştir (Bonin vd., 2005: 32-33). Geçiş ekonomileri gibi gelişmekte olan ülkelerde bu süreci yaşamıştır. Literatürde geçiş ekonomilerini de kapsayan gelişmekte olan ülkelerin bankacılık sektöründe kamu bankalarının artan baskınlığı rekabetçi sektörlerdeki girişimci performansını olumsuz etkilediğine dair çalışmalar bulunmaktadır (Clarke vd., 2005: 1906). Bu yoğun kamu bankacılığı sistemi bankacılık sistemini ve dolayısıyla ekonominin genelini zor durumda bırakmıştır. Örneğin; sosyalist sistem döneminde Çekoslovakya bankacılık sektöründe en önemli finansal kurumlar, Çekoslovakya Devlet Bankası ve Çekoslovakya Devlet Tasarruf Bankası olarak ifade edilebilirdi. Kamu bankaları, hem merkezi bankaya ticari kredileri yönlendirmek için hem de ekonomide devletin sahibi olduğu girişimlere mevduat ve ödeme hizmetleri sunma işlemini üstlenmiştir. Tasarruf bankası ise ülke geneline mevduat sağlayıp bireylere kredi desteği sağlamıştır (Snyder ve Kormendi, 1997: 99).

Kamu bankacılığının rekabetsiz, kontrolcü ve aşırı seçici yapısı girişimci performansına olumsuz etkilerde bulunmuş ve kamu bankalarının kredi problemleri yaşamasına neden olmuştur. Tarafların karşılıklı birbirine verdikleri olumsuz etkiler, devlet bütçelerinin de problemler ile karşılaşmasına neden olmuştur. Örnek olarak; Macaristan devleti Macar bankacılık sisteminin problemleri kredilerini çözmek için birkaç eylem yerine getirmiştir. 1991 yılında Macar hükümeti, üç büyük kamu bankasının geçerli yerine getirilmeyen kredilerinin toplam stokunun yaklaşık olarak yarısını resmi olarak garanti altına almıştır. Fakat bu politikaya rağmen 1992 yılında hükümet yerine getirilmeyen kredilerin yeni durumundaki önemli büyüme ile yeniden karşılaşmıştır. Özelleştirme beklentisinin olduğu bir durumda, Macar hükümeti hükümet bonoları karşılığında Macar Kalkınma ve Yatırım Şirketine yerine getirilmeyen kredilerin önemli

bir kısmını transfer ettiği ticari bankalar aracılığı ile bir kredi sağlamlaştırma programını başlatmıştır. 1993 yılına gelindiğinde ise; Macaristan kredi sağlamlaştırma programını girişimcilerin yeniden yapılandırılmasını cesaretlendirmek için daha da geliştirmiştir. Bu kapsamda programın parçası olarak bu bankalara yeniden sermaye sağlamak için yaklaşık olarak 80 milyar Forinti devlet fonlarından karşılanmıştır (Meyendorff ve Snyder, 1997: 10).

Dolayısıyla verimsiz ve rekabetsiz bir bankacılık sisteminin bulunduğu bir ortamda kullanılan fonlar etkin olarak kullanılmadığı için geçiş ekonomilerinde ilk aşamada bankacılık sektöründe sonraki aşamada ise, makro düzeyde problemler ile karşılaşmıştır. Bu bölümde; geçiş ekonomilerinin geçiş öncesi döneminde uygulanan tek bankacılık sistemi, yabancı banka girişleri hakkında düşünülen olumlu ve olumsuz düşünceler ve geçiş ekonomilerinin yabancı banka girişine izin vermek durumunda kaldığı nedenler ele alınacaktır.

1.1.1. Geçiş Ekonomilerinde Tek Bankacılık Sistemi

Geçiş ekonomilerinde geçiş öncesi dönemin bankacılık sektörü merkezi olarak planlanmış bir ekonominin ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturulmuştu. Borç alan ile borç veren arasındaki aracılık işlemleri, planlanan üretimi karşılamak ve gerekli sermaye gibi yatırım ihtiyaçlarının karşılanması için kullanılmıştır. Dolayısıyla bütçe dağılımının içinde bir kredi sistemi aracılığı ile kamu girişimlerinin yatırım ihtiyaçları kamu bankalarının finansal araçları ile karşılanmıştır. Çoğu merkezi şekilde planlanmış ekonomilerde bulunan çok büyük ölçekli uzmanlaşmış bankalar, özel işlemleri yerine getirmiştir. Çok geniş şube ağına sahip bir tasarruf bankası yaklaşık olarak tüm hane halkı mevduatlarını toplamıştır. Bir yabancı ticaret bankası yabancı para cinsinden yapılan tüm işlemleri elinde tutmuştur. Bir tarım bankası tarım sektörünün kısa dönem finansmanını sağlamıştır. Bir inşaat sektörü bankası uzun dönem sermaye ve altyapı kalkınması projelerine fon sağlamıştır. Dolayısıyla bankacılık aktiviteleri merkezi şekilde planlanan ekonomilerde hem planlanan hedefe ulaşmayı hem de sektörel desteği sağlamak amaçlanmıştır (Bonin, Hasan ve Watchel, 2005: 2159). Bu sürecin temeli Sovyetler Birliğinin oluşum sürecine kadar gitmektedir. Sovyetler Birliğinin merkezi sisteminin oluşturulması Sovyet hâkimiyetindeki ekonomilere de sirayet

etmiştir. Örneğin; 1948 yılında Macar merkezi bankası, ekonomide bulunan dolaşımdaki paranın ve tüm kredi fonksiyonlarının tek kontrolüne sahip olan Macar bankacılık sistemi kurulmuştur. Parasal fonksiyonların merkezileşmesine rağmen merkezi Macar bankası mevcut kredi fonlarının dağılımında karar vermede sınırlı düzeyde bir güce sahipti. Bu merkezi bankanın esas görevi; hükümetin oluşturduğu merkezi plana uygun olarak girişimcilere kredi tanzimini sağlamaktı. Diğer taraftan; Macar Ulusal Tasarruf Bankası mevduat toplama konusunda sorumlu iken Macar Yabancı Ticaret Bankası yabancı ticaret konusu olan işlemler ile ilgilenmekteydi. Macar bankacılık sektöründe bulunan bankaların tümü kendi özel alanlarında uzmanlaşmış ve tekel bankacılık piyasası içerisinde devlet kontrolündeki finansal kurumlar olarak hizmet vermiştir (Hasan ve Marton, 2003: 2251).

Bu bankacılık sistemi, Sovyetler Birliğinin kontrolünde ve yönlendirilmesinde ortaya çıkarılmıştır. Bankacılık reformu öncesi Sovyetler Birliği banka yaklaşımı; yabancı ticaret, tarım ve tasarruflar için uzmanlaşmış bankalar yaratmak ve ağır sanayi için bir, hafif endüstri ile hizmetler için bir olmak üzere tek banka yapısından toplam iki ticari banka oluşturmuştu. Sovyetler Birliği parçalandıktan sonra Rusya kendi bölgesinde bulunan bu şubeleri miras olarak devralmıştır. Polonya bankacılık sektörü reform öncesinde ticari bankacılık fonksiyonunu bölgeler olarak tanımlanan dokuz yeni ticari banka yapısından oluşan en karmaşık yapıda bulunmaktaydı. Sonuç olarak her bankanın kredi portföyü bölgesel ekonomi tarafından belirleniyordu. Bölgelerin her biri kısa dönemde bölgenin finansal hizmetlerinin kontrolüne sahipti (Meyendorff ve Snyder, 1997: 9). Merkezi bankacılık sistemi geçiş ekonomilerinde öylesine benimsenmişti ki; geçiş sonrasında dahi bu sistemi terk etmek oldukça zaman almıştır. Örneğin; Hırvatistan bankacılık sektörüne yeni yapılan bankacılık girişleri etkileyici bir düzeyde olmasına rağmen, bu ülkedeki bankacılık sektörü belirli bir alana doğru toplanmıştır. Bankacılık sistemi; iki ulusal banka ve üç büyük bölgesel banka tarafından baskın bir paya sahipti. Örneğin bu beş banka 1995 yılının sonunda bankacılık sektöründe bulunan toplam varlıkların %71,2'sini, toplam mevduatın %70,1'ini ve toplam sermaye miktarının %47,4'ünü kontrol etmekteydi. Diğer taraftan; eski Yugoslavya Cumhuriyetinde ise ödemeler için merkezi bankacılık işlemlerinden ticari kredi işlemlerine kadar tüm bankacılık işlemleri için Sovyetlerin bankacılık sektöründeki gibi merkezi bankacılık deneyiminden 1950'li yıllarda vazgeçilmiştir.

Dolayısı ile ticari bankalar, yaklaşık olarak 40 yıl boyunca Yugoslav sosyalizmi altında işlemler yapmıştır. Bir istisnai durum olarak eski Yugoslav Cumhuriyetinin bankacılık sektöründe bulunan ticari bankalar devlet kontrolünde olmayıp Yugoslav terminolojisine göre sosyal sahiplik olarak ifade edilen toplum sahipliğinde işlemlerini yapmaktaydı (Kraft ve Tırtıroğlu, 1998: 285).

Rusya, Polonya ve Çek Cumhuriyeti sosyalist yapısından oluşan bankacılık sektöründeki özelleştirmeler 1980’li yılların sonlarından bu yana bu ülkelerdeki finansal sektör reformunu anlama stratejilerinin merkezinde bulunmaktadır. Bu ülkelerde ki kamu bankalarının uygun rolü akademik tartışma olarak devam etmesine rağmen pratik bir problem olarak yaşananlar politikacılar tarafından yönetilmiştir. Bu politikacılar sosyalist sistem bankacılık sektöründe bulunan tek devlet bankası sisteminden türetilen ticari bankalar ve sosyalist sistem altında oluşturulan ve gelişmekte olan ülkelerde önemli bir rol oynayan diğer ayrıcalıklı bankaların olduğu sistemde reform sürecine giriş konusunda erken şekilde karar vermiştir (Meyendorff ve Snyder, 1997: 6). Aynı zamanda; Macaristan bankacılık sektörünün modernizasyonu örneği gibi, iki yapıli bankacılık sistemi oluşturulmuştu. Macaristan bankacılık sektörü piyasa ekonomisine daha fazla adapte olmak için iki yapıli bankacılık sistemini yaratarak finansal sektörünü modernize eden ilk geçiş ekonomisidir. Bu süreç ile birlikte; küçük uzmanlaşmış finansal kurumlarını, yarı bankalardan ve 1980’lerin başlarında farklı yönetim veya mali paralardan toplanan fonlar aracılığıyla geliştirmiştir (Majnoni vd., 2003: 4-5).

Yapılan bankacılık reformlarına rağmen bankacılık sektöründe devlet payı yüksek olmaya devam etmiştir. 1989 yılında Yugoslav bankacılık sektöründeki mevzuat reformu, adeta bankacılık sektörüne kolay şekilde girişe izin veren bir uygulamaydı. Eski bankacılık sisteminde bankalar sadece yerel veya merkezi cumhuriyet hükümetinin onayı ile finanse edilebiliyordu. Bu durum ise, 1950’lerde kurulan bu başlangıç yapılanması bankacılık sektörüne girişi engelleyen rekabetsiz bir ortamdan dolayı engellemelerden kaynaklanmaktadır. 1990 yılından sonra yapılmış olan reformlar etkisini gösterdikten sonra, herhangi bir bankacılık girişimi ortaya konulan minimum başlangıç sermaye standartlarını yerine getirdiği durumda bankacılık işlemlerine başlayabildi. Daha sonra yapılan bankacılık mevzuat değişimi bankacılık sektörüne girişte minimum sermaye şartını arttırmış ve ihtiyaç duyulan banka yöneticilerinin daha vasıflı olması şartı getirmesine rağmen Yugoslav bankacılık sektörüne giriş halen katı

kısıtlamalara maruz kalmıştır. Birçok girişimci bankacılık piyasasına girmiş ve bu girişimcilerin bazıları kamu firmalarından oluşmuştur. Örneğin; bir kamu firması olan Hırvatistan Posta ve Telefon Şirketi perakende bankacılığı alanında çalışmıştır. Bu banka müşterilerine güven veren ve mevduat hizmetleri sağlayan geniş iş ağına sahip olmuştur (Kraft ve Tırtıroğlu, 1998: 286).

Rusya’da finansal piyasaların liberalleşmesinden birkaç yıl öncesinde Sovyet hükümeti merkezi tek banka sistemi ve tek bankanın sektörsel alanları boyunca yeniden yapılandırılması şeklinde bir alt bankacılık sistemini uygulamaktaydı. Bu süreçte ayrı bir birim haline getirilen belli bir alanda uzmanlaşmış bankalar kamu girişimlerine finansal hizmetler sağlamak ile sorumluydu. Daha sonraki yıllarda Sovyet devletinin zayıflığı ve Rus Cumhuriyetinin artan kararlılığının sonucu olarak, bir alanda uzmanlaşmış banka şubelerinin yüzlercesi merkezi organizasyonlarından otonom bankacılık birimlerine doğru dönüştürülmüştür. Aynı zamanda Sovyet hükümeti özel sektörün kalkınmasına müsaade etmiştir. Özel sektörün gelişimini desteklemek için bankacılık sisteminde özel sahiplik yasağı kaldırılmış ve özel finans kurumlarının yüzlercesi kısa dönem periyodunda kurulmuştur. Piyasaları ilk kez liberalleştirdikleri zaman, Rusya bölgesinde kayıtlı olan ticari bankalarının sayısı 1989 yılında 24 iken 1992 yılında bu sayı 1360’a yükselmiştir. Rusya merkez bankasından ihmal edilebilir sermaye ihtiyaçları ve ucuz krediler sonraki yıllarda hızlı büyümenin devam etmesi için kullanılmıştır. 1995 yılına gelindiğinde ise bankaların bu sayısı 2527’ye yükselmiştir. Ayrıca sosyalist dünya sonrasında dünya bankacılık sektörü kalabalıklaşmış ve rekabet artmıştır (Pyle, 2002: 29).

1.1.2. Geçiş Ekonomilerinde Geçiş Öncesi Dönemde Özel Bankalar

Geçiş ekonomilerinde hükümet politikasına göre fonları oluşturulan tek banka yapısı; merkez bankası ve birkaç ticari bankadan oluşmakta ve bu bankalar dışında banka bulunmamaktaydı. Bankacılık sektöründe ki reformların başlamasından önce bulunan ve yabancı ticaret bankaları ile diğer özel bankaların aksine; reform edilmiş bankacılık sektöründe bulunan ticari bankalar ekonominin daha geniş bir kesitini yansıtmaktaydı (Meyendorff ve Snyder, 1997: 8). Devlet kontrolünde olan ticari bankaların aksine yabancı ve özel sahipliği altında bankacılık işlemlerini yürüten

bankalar düşük oranda paya sahip olmuştur. 1975 yılında Avusturya'nın Creditanstalt Bankverein bankası 2. Dünya Savaşı sonrasında Macaristan bankacılık sektöründe ilk olarak temsilcilik ofisi açmıştır. 2. Dünya Savaşından sonra Macaristan'da yabancı sahipli ilk anonim bankası Merkezi Avrupa Uluslararası Bankası (CIB) olmuştur. CIB uluslar arası ticaret ile birincil şekilde ilgilenen bir sınır ötesi bankacılık olarak 1979 yılında kurulmuştur. Bu banka Amerikan Doları ile işlemlerini yapmış ve döviz kontrollerinden muaf olmuştur. Bu dönemde en büyük banka %34'lük piyasa payı ile Macaristan Merkez Bankası olmuştur. 1986-87 yıllarında Macaristan hükümeti, Macar bankaları ile yabancıların çoğunluk hisselerine sahip olacağı ortak banka girişimleri aracılığıyla yabancı bankaların girişine yetki vermiştir. Yabancı bankaların ülkeye akın etmesi 1990 yılında başlamıştır. Hükümet yabancı giriş kurallarını liberalleştirmiş ve ING (Internationale Nederlanden Groep) bankası tüm hisselerine sahip olan bir bağlı ortaklık kuran ilk yabancı banka olmuştur. Sektöre yeni yapılan giriş (De Novo) genellikle tüm hisselerine sahip olunan bağlı ortaklık aracılığıyla gerçekleşmiştir. Aynı zamanda yabancı banka girişimcileri önceden yapmış oldukları ortak bankacılık girişimlerindeki yerli ortaklarının hisselerini satın almıştır (Tschoegl, 2003: 43).

Geçiş öncesi dönemde bankacılık sektörünü ifade eden bir diğer örnek olarak Yugoslavya Cumhuriyeti gösterilebilir. 1991 yılına kadar şu anda Hırvatistan ve Slovenya olarak bilinen iki ülke Yugoslavya Cumhuriyeti devleti olarak faaliyet göstermekteydi. 1950 yılından itibaren Yugoslavya Cumhuriyeti; bir Ulusal Banka ve kendi sistemine bağlı olarak hizmet veren özel bireysel ticari bankalar şeklinde iki kademeli bir bankacılık sistemine sahipti. Hırvatistan ve Slovenya ise sadece bir ana bankaya sahipti. Fakat bu iki ülkede 1970'li yılların sonunda yerli şirket bankalarının kurulması aşırı şekilde küçük ve sağlıklı bankanın oluşmasına neden oldu. Dolayısı ile yoğunlaşma oranı yüksek olmasına rağmen bankacılık sektörü birçok küçük ve yetersiz sermayeli bankalardan oluşmaktaydı. Belgrat da bulunan Yugoslavya Cumhuriyeti kamu bankası yabancı para mevduatlarını iki ülkeye bölündükten sonra blokladığı zaman, bu bölünen iki ülkenin ana bankaları oldukça zayıflamıştı. Yugoslavya hükümeti özellikle Sırbistan'ın bu politikası nedeniyle Hırvatistan ve Slovenya bankalarını ciddi şekilde para uyumsuzluğu problemi ile karşı karşıya getirmiştir. Çünkü bu ülkeler yabancı para karşılıklı olan kredilere sahip olmalarına rağmen yabancı para mevduatlarına bu politikadan dolayı sahip değildi. Her iki ülkede bu problemin

üstesinden gelmek için hükümetlerin rehabilitasyon politikaları aracılığıyla bankacılık sektörlerini kamulaştırmıştır. Dolayısı ile Hırvatistan ve Slovenya’da bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması programının bir parçası olarak kamu bankaları oluşturulmuştur. Slovenya ve Hırvatistan’da çoğunluğu devlet kontrolünde olan bankalar 1993 yılına kadar sırasıyla toplam bankacılık sektörü varlıklarının %58,9 ve %47,8’ini ellerinde tutmuştur (Bonin vd., 2005: 33).

Devletin kontrolünün yüksek olduğu bankacılık ortamına diğer bir örnek ise; Çek Cumhuriyetinin aksine Polonya banka özelleştirmesidir. Polonya bankacılık sektöründe oldukça planlı davranılmış ve yeni kurulan ticari banka portföylerinde ki problemleri kredi stokunun çözümünde oldukça ihtiyatlı davranılmıştır. Yeni kurulan özel bankalar, 1989 yılında kurulumundan bu bankaların özelleştirilme planlarının yapıldığı 1992 yılına kadar sadece düşük düzeylerde bankacılık eylemlerinde bulunmuştur (Meyendorff ve Snyder, 1997: 11). Fakat bu özel bankalar geçiş ekonomilerinde mevcut konjonktürün de yardımıyla yapmış oldukları bankacılık işlemlerini çeşitlendirerek bankacılık sektöründeki paylarını arttırmak istemiştir. Örnek olarak; Macaristan bankacılık sektöründe ticari bankalar 1990 yılından önce kurulmuş ve bankacılık hizmetlerinin genel standartlarında bir artış sağlamıştır. Daha sonra Macaristan yerli bankalarına kısmi olarak özelleştirilmiş ticari kurumlar geçen zaman ile birlikte çok daha büyük bir sorun oluşturmuştur. Yerli bankaların rekabet gücü, banka aktivitelerinin liberalleşmesi ile daha da kötüleşmiştir. Bireysel bankacılık işlemlerinin liberalleşmesi, 1989 yılında yabancı ticari işlemlerin aşamalı liberalleşmesi ile gerçekleşmiştir. Sadece kurumsal müşterilerine hizmet veren bankalara bireysel işlemlerin yerine getirilmesi için izin verilmiştir. Fakat bireysel bankalar ticari bankacılık hizmetlerinin tümünü müşterilerine sunmayı teklif etmiştir (Majnoni vd., 2003: 5).

1.1.3. Yabancı Banka Girişleri Hakkındaki Görüşler

Yabancı banka kavramı özel bankacılık grubunun içinde olması nedeniyle, kamu bankaları ile özel bankalar arasında farklılığın ortaya konulmasında fayda sağlamaktadır. Özel bankaların yöneticileri bankanın sahiplerine karşı sorumlu olduklarından dolayı sadece bankanın bilançolarının sağlıklı yapısı ve karlılığı ölçütü ile

kendilerini ölçmektedir. Diğer taraftan; kamu bankaları kamusal ve politik sorumluluklarından dolayı bankaların kendi verimliliğinden ziyade genellikle politikacıların sorumluluğunda kontrol edilmiştir. Bu çerçevede düşünüldüğünde; kamu bankalarının yöneticileri bankanın objektif ve etkin şekilde bankacılık işlemlerini yerine getirmesini isteseler bile üstleri ve sorumlu oldukları diğer üst devlet yöneticilerine bağlı olarak hareket etmek durumunda kalmıştır.

Diğer taraftan kamu bankaları özel bankalardan farklı amaçlara sahip olabilmelerine rağmen, devletin sahip olduğu bankalar toplam seviyedeki maliyet etkinliğinde ısrar edebilir. Yeni bir yabancı banka sahibi bankayı modernize etmek için yaptığı önemli miktarlarda ön ödemelere de maruz kalabilir. Bu durum ise, yabancı yatırımcının özelleştirmeden sonra birkaç yılda maliyetlerini geri kazanmasına neden olabilmektedir. Fakat hükümetin amaçları ile yabancı yatırımcının amaçlarındaki farklılık özelleştirilen bankanın daha çok kara sahip olacağını gösterebilir (Bonin vd., 2005: 2158). Kamu bankalarının yüksek piyasa payına sahip olduğu bankacılık sisteminin temelinde bulunan problemler de birçok ülkede en azından özelleştirilen devlet bankaları kavramının düşünülmesine yol açmıştır. Bu bankaların nereye ve ne şekilde özelleştirileceği konusunda bazı yaygın problemler ile yüz yüze kalınmıştır. Bu yaygın durumlar şu şekilde sıralanabilir (Megginson, 2005: 1946):

1-Etkin bir şekilde bankaların çalışması için özelleştirme sürecinin şeklinin seçimi; varlık satışı şeklinde, geçiş ekonomilerinde teklif edilen devlet payı şeklinde ve para şeklinde kullanılan kâğıt şeklinde

2-Önceden sosyalist olan geçiş ekonomilerinin merkezi tek banka sistemi gibi kamu bankalarının yüksek piyasa payına sahip olduğu bankacılık sisteminin nasıl küçük parçalara ayrılacağı veya bunun başarılabileceği sorusu

3-Aşırı şekilde düşük kalitedeki kredi portföyünün olduğu bir durumda bankaların nasıl özelleştirileceği sorusu

4-Bankacılık sisteminde bulunan yönetim yeteneğinin gelişiminin garanti edilmesi

5-Bankacılık sektörüne yabancı sermaye ve yabancı banka uzmanlığının cezbedici hale getirilmesi

Bu bölümden de anlaşılabileceği gibi yabancı bankalar açısından bir ekonominin bankacılık sektörüne yapacağı giriş ölçütü giriş yapılacak bankacılık sektöründen elde edebileceği karlılık seviyesi iken yabancı bankanın giriş yapacağı ülke için ekonomik, siyasi ve banka özelleştirme yöntemlerinin karar verilmesi gibi birçok etken ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla yabancı banka girişinin ilk aşamasında kamu bankacılığının egemen olduğu ülkelerin karar aşamasında; yabancı banka girişleri ile ilgili olarak iki düşünce ön plana çıkmıştır. Bu düşünceler sırasıyla; yabancı banka girişlerine karşı olanların görüşleri ve yabancı banka girişlerini savunanların görüşleridir.

1.1.3.1. Yabancı Banka Girişlerine Karşı Olanların Görüşleri

Yabancı bankaların yerel bankalar ile karşılaştırıldığında farklı amaçlarının olduğunu savunan görüş bir miktar şüpheli bir görüştür. Tüm bankalar kar yapma amacına sahiptir. Bazı yabancı bankalar kendi ülkelerinde beraber çalıştığı ve hakkında bilgi sahibi olduğu kendi müşterilerine bankacılık hizmetlerini sunmayı tercih ederken, yabancı bankaların giriş yapılan piyasada bulunan ve ortak avantajlara sahip oldukları potansiyel banka müşterilerini araştırması da beklenmektedir (Galac ve Kraft, 2000: 2). Literatüre bakıldığında hükümetler, yerli bankaların aksine karlı olabilen ticari işleri dikkatli şekilde seçen yabancı bankaların bankacılık sektörlerini istila etmesinden endişe duymaktadır (Bonin vd., 2005: 2158). Çünkü eğer bankacılık sektöründe bulunan bankalar asli görevleri olan banka etkinliği ve karlılığına ulaşma hedeflerine yönelirlerse, hükümetler bu bankaların kendilerini istedikleri zaman finanse etmek istemeyeceklerini düşünür. Dolayısıyla politik çekinceleri bulunan ve yabancı bankacılığa karşı olanların bir görüşü; yabancı bankalar ile karşılaştırıldığında hükümetin yerli bankaları daha rahat kontrol edeceklerini düşünmesidir. Fakat bu görüşün geçerliliği geçiş ekonomileri perspektifinde çok daha az ikna edici gözükmemektedir. Yasal sistemin zayıflığı, belirsizliğin yüksekliği, var olan hukuk sisteminin yorum ve uygulamalarındaki baskınlık ve geçiş ekonomilerindeki düzenlemelerden dolayı, geçiş ekonomilerinde işlem yapan yabancı bankaların diğer ülkelerdeki yabancı bankalar ile karşılaştırıldığında yerel politika düzenlemelerinde daha dikkatli oldukları söylenebilir. Aynı zamanda geçiş ekonomilerinde uygulanmış

olan banka düzenlemeleri yeni giriş yapacak yabancı bankalara kısıtlayıcı kurallar uygulayabilir. Fakat diğer taraftan; geçiş ekonomilerindeki banka düzenlemeleri politik olarak güçlü olan yerel bankacılar ile daha zor şekilde gerçekleşebilmektedir (Papi ve Revoltella, 1999: 6).

Literatürde yapılmış olan çalışmalarda yabancı banka girişi görüşüne karşı olanların daha mantıklı nedenleri de ifade ettikleri görülmektedir. Yaşadığımız dönemde kamu sahipliğini savunan kişiler üç temel yolla ticaretin hükümet kontrolünde olmasını savunmuştur. Birincisi; kamu sahipliğinin ticari girişimcilerin karının maksimum olmasına özellikle odaklanmaktan çok sosyal ve ekonomik amaçlara yönelmesini garanti etmek için bir yol olduğunu düşünmesidir. İkincisi; devlet sahipliğini piyasalardaki başarısızlıklara karşı bir cevap olarak ve kirlilik gibi üretim dışsallıklarını engellemek için bir metot olarak düşünülmesidir. Son olarak üçüncüsü; devlet sahipliğini savunanlar, devlet ve üretici arasındaki asimetrik bilgilerin dâhil edildiği bazı durumlar altında haklı çıkmayı düşünür (Megginson, 2005: 1932-1933). Aynı zamanda; yabancı banka girişine karşı olan görüşün bir diğer düşüncesi veya politika yapıcılarının, banka kullanıcıların ve bankacıların kendi ekonomilerinin bankacılık sektörüne giren yabancı bankaların nasıl işletildiği konusunda dikkatli olmaları gereken iki neden bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; yabancı banka kurumları yerel bankacılık sektörünün rekabetçi yapısını, yerli bankaların piyasa payını, karlılığını ve giriş yapılan bankacılık sektörünün fiyat veya kalitesini etkileyebilmesidir. Örnek olarak; tek şubeye veya temsilciliğe sahip yabancı banka kalkınmamış bir toptancı ve yatırım bankacılığı alanlarında bir ekonomiye yoğunlaşma eğiliminde iken, yoğun ilişkileri olan bir yabancı sahipli banka kuruluşu bireysel müşterileri için yerel ticari bankalar ile direkt şekilde rekabet içinde olacaktır. İkincisi ise; şubeler ve bağlı ortaklıklar genel olarak merkezdeki bankalarının sorumlulukları ve finansal desteklerinin farklı seviyelerini içermektedir. Yabancı bağlı ortaklıklar çoğu durumda onların merkezi bankalarından ayrı bir işletme yapısına sahip olurken, bu yabancı bağlı ortaklıkların merkezindeki bankaları bu şubelerinin pasif hesaplarından sorumlu olacaktır. Pasif hesaplar sadece yabancı banka şubelerinin merkezdeki bankasını değil aynı zamanda ev sahibi ülkedeki istikrar ile ilgilenen yerel düzenleyicileri ve tasarruflarının güvenliğini düşünen yerel mevduat sahiplerini de ilgilendirmektedir (Cerutti, 2007: 1670).

Yabancı bankalara negatif ayrımcılık yapanların düşüncesine göre; yabancı piyasalarda bulunan yerli bankalar için daha iyi bir işleyişi garanti etmesi için potansiyel bir pazarlık aracı olarak mütekabiliyet politikasının uygulanması sağlanmalıdır. Bu düşünce geçiş ekonomileri için iki nedenden dolayı daha az ilişkilidir. Bunlardan birincisi; geçiş ekonomilerinde bulunan yerli bankalar genellikle güçlü olmamalarından dolayı yabancı piyasalarda yeterli olacak çok uluslu yerli bankalara sahip değildir. İkincisi ise; Avrupa geçiş ekonomilerinin ekonomik ve finansal ilişkilerinin büyük çoğunluğunun mütekabiliyet politikasından dolayı ilgisini kaybedecek AB ülkeleriyle olmasıdır (Papi ve Revoltella, 1999: 7). Yabancı banka girişlerini eleştiren gruplar; yabancı bankaların yerli ekonomiye aşırı etkisinden, hükümet ve yerli sahipli bankalardan farklı önceliklere ve amaçlara sahip olabileceğini, yerli bankaları olumsuz etkileyeceklerini düşünmüştür. Ayrıca yabancı bankaları eleştirenler; yerli bankaların hükümet tarafından korunması politikalarından yabancı bankaların rahatsız olacağını savunmuştur (Galac ve Kraft, 2000: 1). Yabancı banka girişine karşı olan görüşlerde, yabancı bankaların yerli ekonomi üzerinde yapacağı etkiler üzerine özellikle yoğunlaşmıştır. Öncelikle literatür de yabancı bankaların girişi ile ilgili olarak yapılan çalışmalar; acele bir şekilde yabancı sahipliğinin yerli bankacılık piyasasına açılmasının bazı potansiyel tehlikelerine de vurguda bulunmuştur. Örnek olarak, yabancı sahipliğindeki bankaların sermaye kaçıışı için ek kanallar sağlayarak yerli banka kredilerinin istikrarını negatif şekilde etkileme eğiliminde olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte yabancı bankalar, finansal krizle karşılaşan yerli piyasalardan daha oynak kredi akışına doğru yönelebilir (Lensink, 2004: 95-96).

Yabancı banka girişlerine karşı yapılan bir diğer neden yerli ve yabancı bankaların portföy yapısıdır. Geçiş ekonomilerinde yabancı bankalar temel olarak küçük girişimcilerden yeni oluşan özel sektörü değerlendirmede bazı zorluklar ile karşılaşabilmektedir. Diğer taraftan yabancı bankalar çok uluslu firmalar hakkında daha iyi bilgi sahibi olabilmektedir. Dolayısıyla, yerel girişimcilerden çok daha fazla çok uluslu firmaların yerel bağlı ortaklıklarına bu fonlar yönelecektir (Papi ve Revoltella, 1999: 7). Yabancı banka girişine karşı olanların ortaya koyduğu bir diğer düşünce ise; sermayenin ülke dışına çıkması durumudur. Burada düşünülen risk; uluslar arası finansal topluluklarla çok yakın bağlarından memnun olan ülkenin dışına fonların çıkarılması ve yerel mevduat sahiplerini kendilerine çekebilmeleri için gereken

rekabettir. Diğer taraftan; normal de yabancı bankalar giriş yaptıkları bankacılık sektörlerine çok büyük miktarlarda DYY sağlayarak sermaye girişinde bulunmakta ve döviz kurlarını önemli şekilde etkilemektedir (Papi ve Revoltella, 1999: 6-7). Yabancı banka girişinin olası dezavantajları arasında; yerli piyasadaki istikrarsızlığa neden olan negatif şoklar, zayıf yerel bankacılık sektörüne zarara neden olan rekabetteki artış, problemlili dönemlerde yabancı bankaların fon sağlama olasılığı ve yabancı banka işlemlerini kontrol etmek için giriş yapılan ülkedeki serbestleşmenin yetersizliğidir (Aysan ve Ceyhan, 2006: 2-3).

1.1.3.2. Yabancı Banka Girişlerini Savunanların Görüşleri

Daha çok politik müdahale, daha zayıf denetim ve daha az rekabet kamu sahipliğini savunanların güçlü düşüncelerdir. Fakat bu düşünceler özelleştirmenin problemleri tam olarak düzelterceği anlamına gelmemektedir. Devlet kontrolündeki girişimlerin zayıf performansı için sorumlu olan aynı devlet yetkilileri özelleştirme programlarını tasarlamada ve yürütmesinde de sorumludurlar. Politik amaçlar, zayıf bilgi ve temel acente problemleri özelleşmiş firmalara zarar vererek firmaların De Novo özel girişimci bir firma olmasının önüne engeller çıkarabilmektedir (Clarke vd., 2005: 1908-1909). Dolayısıyla yabancı bankaların girişi akademisyenler kadar politika yapıcılar arasında da hararetili tartışmalara neden olmuştur. Bazı yazarlar yabancı bankaların giriş yaptıkları geçiş ekonomilerinin sağlıklı bankacılık sistemine sahip olması için pozitif etkilere neden olacağı konusunda tartışmalar yapmıştır. Yabancı sahipli bankalar giriş yaptıkları ekonomilerin bankacılık sektöründe finansal hizmetlerin kalitesi, fiyatlaması ve elde edilebilirliği konularında gelişim sağlayabilirdi. Aynı zamanda, yabancı banka girişleri yerli finansal kurumların rekabetini de arttırabilirdi (Lensink, 2004: 95). Bir özel bankanın kar amacı güden sahibi özellikle yabancı ise bankanın sağduyulu ve ihtiyatlı kredi verme veya maliyetleri minimum yapma kurallarını uygulamasını tercih eder. Bu durum çıkar amaçlı hareket eden müdahaleci bir hükümetten daha iyi bir sonuç vermektedir (Clarke vd., 2005: 1907).

Yabancı bankalar giriş yapılan bankacılık sektörüne bazı faydalar ile birlikte bazı maliyetleri de yanında getirmektedir. Bununla birlikte yabancı bankalar; yeni teknoloji ve risk yönetim teknikleri, ihtiyaç sahibi bankalar için fonlar, ekonomik krizler

sırasında ülkeyi terk edebilecek finansal sermaye miktarını azaltmak ve yerel bankacılık sektörünü negatif şekilde etkileyebilecek şok dönemlerinde kredi vermeye devam etmek gibi faydalara da sahiptir. Ek olarak yabancı bankalar; bankaların etkinliğini arttıran kurumsal yönetim kalitesini geliştirip, ekonomiye istikrar sağlamaktadır (Aysan ve Ceyhan, 2006: 3). Yerli bankacılık sektörüne yabancı banka girişini savunanlar genellikle; teknik bilgi transferi, banka yönetimi transferi, risk yönetimi ve bilgi sistemleri aracılığıyla yeni finansal hizmetlerin oluşumu gibi bankacılık bilgisi ve hizmet çeşitliliği üzerine düşüncelerini ifade etmiştir. Ayrıca bu görüş taraftarları; yabancı banka girişinin var olan finansal hizmetlerin fiyatının düşmesine ve ekonomik büyümeyi canlandırabilen kaynak artışına neden olan rekabetin artması gibi pozitif etkiler üzerine odaklanmıştır (Galac ve Kraft, 2000: 1). Bankacılık sektöründe yabancı sahipliği; yabancı bankaların sermaye ve finansal uzman girişini kolaylaştırması nedeniyle bazı avantajlara sahiptir. Yabancı sahipliği nakit sıkıntısı çeken az gelişmiş ekonomilere yurtdışından sermaye kaynakları getirebilirdi. Ayrıca yabancı bankalar aracılığı ile elde edilen sermaye yatırımlarının, ekonominin nispeten fakir bölgeleri ile varlıklı bölgeleri arasındaki eşitsizliği azaltması beklenir (Akbar ve McBride, 2004: 100).

Finansman sağlayanlara tasarrufların transfer edilmesi sürecinde finansal piyasalar tarafından gerçekleştirilen temel roller; risk paylaşımı, likidite sağlanması, bilgi aktarımı ve kaynakların tahsisinde etkinliğin sağlanmasıdır. Finansal piyasaların kalkınma seviyeleri; bu kurumların finansal hizmetleri nasıl sağladıklarına bağlı bulunmaktadır. Eğer finansal piyasalar gelişirse, bu piyasalar yerli girişimcileri desteklemek için fonların elde edilebilirliğini kolaylaştıracak ve karlılık oranının daha yüksek olacağı projelere fon sağlayacaktır. Bu pozitif etkilerin; daha fazla sermaye birikimi aracılığıyla ekonomik büyümeye katkı sağlaması beklenmektedir (Bayraktar ve Wang, 2006: 2).

Geçiş ekonomilerinin bankacılık sektörlerinde yaşanan problemlerden ve bu ekonomilerin liberalleşmesinden sonra bankacılık sisteminin rekabetçi bir yapıya ulaşması ekonomiyi olumlu yönde etkilemiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, ekonomik kalkınmanın motoru olarak bankacılık sektörü bir ekonominin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Geçiş ekonomilerinde yapılan liberalleşme ve devlet dışındaki yerli ve yabancı özel teşebbüslere uygulanan kısıtlamaların kaldırılması birçok

sektörde olduğu gibi bankacılık sektöründe de gelişmelere neden olmuştur. Bu gelişmeler asli politik hedeflerden olan ekonomik büyüme hedefine pozitif yönde yansımıştır. Tablo 1.1’den de görülebileceği gibi geçiş sonrası dönemde geçiş ekonomileri birkaç küresel ve bölgesel ekonomik kriz dönemleri dışında istikrarlı ve pozitif büyüme oranlarına sahip olmuştur.

Tablo 1.1: Geçiş Ekonomilerinde Geçiş Sonrası Dönemde Ekonomik Büyüme Oranları

ÜLKE/YILLAR	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Arnavutluk	13.3	9.1	-10.2	12.7	10.1	7.3	7.0	2.9	5.7	5.9	5.5	5.0	6.0	7.5	2.5	3.5
Azerbaycan	-11.8	1.3	5.8	10.0	7.4	11.1	9.9	10.6	11.2	10.2	26.4	34.5	25.0	10.8	9.3	5.0
Beyaz Rusya	-10.4	2.8	11.4	8.4	3.4	5.8	4.7	5.0	7.0	11.4	7.8	10.5	9.8	11.3	1.4	7.6
Bosna Hersek	20.8	89.0	34.4	15.6	9.6	5.5	4.4	5.3	4.0	6.1	5.0	6.2	6.8	5.4	-2.9	0.8
Bulgaristan	2.9	-9.0	-1.6	4.9	2.0	5.7	4.2	4.7	5.5	6.7	6.4	6.5	6.4	6.2	-4.9	0.2
Çek Cumhuriyeti	5.9	4.0	-0.7	-0.8	1.3	3.6	2.5	1.9	3.6	4.5	6.3	6.8	6.1	2.5	-4.2	2.3
Ermenistan	6.9	5.9	3.3	7.3	3.3	5.9	9.6	13.2	14.0	10.5	13.9	13.2	13.7	6.8	-14.4	2.0
Estonya	5.0	5.0	10.8	5.4	-0.1	9.6	7.7	8.0	7.2	8.3	10.2	11.2	7.1	-5.1	-14.1	3.1
Gürcistan	2.6	11.2	10.5	3.1	2.9	1.8	4.8	5.5	11.1	5.9	9.6	9.4	12.3	2.3	-3.9	6.4
Hırvatistan	6.8	5.9	6.5	2.0	-1.0	3.8	3.7	4.9	5.4	4.1	4.3	4.9	5.1	2.4	-5.8	-1.1
Kazakistan	-8.2	0.5	1.7	-1.9	2.7	9.8	13.5	9.8	9.3	9.6	9.7	10.7	8.9	3.3	1.2	7.3
Kırgızistan	-5.4	7.1	9.9	2.1	3.7	5.4	5.3	0.0	7.0	7.0	-0.2	3.1	8.5	8.4	2.3	-1.4
Letonya	-0.9	3.8	8.3	4.7	4.7	6.9	8.0	6.5	7.2	8.7	10.6	12.2	10.0	-4.6	-18.0	-0.3
Litvanya	3.3	5.2	7.5	7.6	-1.1	3.3	6.7	6.9	10.2	7.4	7.8	7.8	9.8	2.8	-15.0	1.3
Macaristan	1.5	1.0	4.3	5.2	4.2	6.2	4.1	4.4	4.3	4.7	3.9	4.0	1.0	0.6	-6.3	1.3
Makedonya	-1.1	1.2	1.4	3.4	4.3	4.5	-4.5	0.9	2.8	4.1	4.1	4.0	5.9	4.8	-0.7	1.8
Moldovya	-1.4	-5.2	1.6	-6.5	-3.4	2.1	6.1	7.8	6.6	7.4	7.5	4.8	3.1	7.8	-6.5	6.9
Özbekistan	-0.9	1.7	5.2	4.3	4.3	3.8	4.2	4.0	4.2	7.7	7.0	7.3	9.5	9.0	8.1	8.5
Polonya	7.0	6.2	7.1	5.0	4.5	4.3	1.2	1.4	3.9	5.3	3.6	6.2	6.8	5.0	1.7	3.9
Romanya	7.2	4.0	-6.1	-4.8	-1.2	2.1	5.7	5.1	5.2	8.4	4.2	7.9	6.0	9.4	-8.5	0.9
Rusya	-4.1	-3.6	1.4	-5.3	6.4	10.0	5.1	4.7	7.3	7.2	6.4	8.2	8.5	5.2	-7.9	4.0
Sırbistan	6.1	7.8	10.1	0.7	-11.2	5.3	5.6	3.9	2.4	8.3	5.6	5.2	6.9	5.5	-3.0	1.0
Slovakya	5.8	8.0	5.7	4.4	0.0	1.4	3.5	4.6	4.8	5.0	6.7	8.5	10.6	6.2	-6.2	4.2
Slovenya	3.6	3.6	4.9	3.6	5.4	4.4	2.8	4.0	2.8	4.3	4.5	5.8	6.8	3.5	-7.8	1.4
Tacikistan	-12.4	-16.7	1.7	5.3	3.7	8.3	10.2	9.1	10.2	10.6	6.7	7.0	7.8	7.9	3.4	3.8
Türkmenistan	-7.2	-6.7	-11.3	6.7	16.5	18.6	20.4	15.8	17.1	17.2	13.0	11.4	11.8	10.5	8.0	9.2
Ukrayna	-12.2	-10.0	-3.0	-1.9	-0.2	5.9	9.2	5.2	9.4	12.1	2.7	7.3	7.9	2.1	-15.1	4.2

Kaynak: WDI

1.1.4. Geçiş Ekonomilerine Yabancı Banka Girişlerini Kolaylaştıran Nedenler

Geçiş ekonomilerinde; yabancı bankaların girişine izin verilmesi uzun bir sürecin sonunda gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada ekonomik ve politik alanlarda yabancı sahipliğine karşı büyük bir direnç gözlemlenmiştir. Bu direncin haklılığı tartışma konusu almasına rağmen geçiş ekonomilerinde yaşanan reel deneyimler bu ekonomilerin bankacılık sektöründe yabancı sahipliğine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu reel gerçekleştirmelerin temelinde; dünya ekonomilerinde kamu kurumlarının yapısal ve yönetsel etkinsizliği bulunmaktadır. Kamu kurumlarında etkinliğin olmaması bu ekonomilerin piyasalarında özel sahiplik kavramının düşünülmesine yol açmıştır. Fakat geçiş ekonomilerinin piyasa ekonomisini işletecek yerli özel girişimlerden yoksun olması, geçiş ekonomilerinin yabancı girişimcilere yönelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu alt bölümde geçiş ekonomilerine yabancı banka girişlerini kolaylaştıran nedenler üzerinde durulacaktır. Bu kapsamda; geçiş ekonomilerinin yetersiz yerli sermaye miktarları, yetersiz bankacılık tecrübeleri, makroekonomik zorluklar ve kamu bankacılığında yaşanan olumsuz deneyimler üzerinde durulacaktır.

1.1.4.1. Yurtiçindeki Yetersiz Sermaye Miktarı

Özelleştirme devlet kontrolündeki kurumlarda zararlı hükümet müdahalesini sınırlayarak o kurumun performansını geliştirir. Finansal olmayan kurumlarda politikacı ve bürokratlar genellikle politik seçmenlerine iş veya sübvansiyon edilen mal ve hizmetler sağlamaktadır. Fakat finansal bankalar politikacılara müdahalede bulunmaları için daha fazla fırsatlar sunmaktadır. Ayrıca faiz oranı sübvansiyonları ve sağlanan aşırı istihdamlar politikacıların bankaları ve onların mevduatlarını kötü şekilde kullanmasına neden olabilmektedir. Çünkü bankalar parayı kontrol etmektedirler. Politikacılar ise bankalar aracılığıyla ihtiyaç duydukları bu para ile destekçilerini sübvansiyon etmek isteyecektir (Clarke vd., 2005: 1910). Dolayısıyla ekonomideki fonlar politikacıların yanlış ve etkin olmayan yönetimleri ile desteklemiş oldukları firmaları geçici olarak geliştirmiş olsa da orta ve uzun vadede bu firmaların ve özellikle politikacılardan destek almayan diğer firmaların zayıflamasına neden olabilmektedir. Bu süreç sonunda plansız ve gereksiz harcanan bu fonlar kendini tüketmiş ve yeni fon kaynağı olarak aynı

politikacıların dış kaynakları iç piyasaya yöneltmesi önündeki engellerin kaldırılması sonucuna varılmıştır. Bu durumun asıl nedeni olarak; zaten düşük düzeydeki sermaye birikimine sahip geçiş ekonomileri birde mevcut fonları etkin olmayan yollarda tüketmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Ayrıca geçiş ekonomilerinde bulunan hane halkı ve firmaların ekonomik zayıflığı bankaların mevcut finansal sermaye yetersizliği ile ilişkili olmuştur. Polonya bankacılık sektöründeki sorunlu kredi problemi oldukça ağır bir durumda olmasına rağmen bölgesel bir özelliğe sahipti. Polonya bankacılık sektöründe bulunan dokuz ticari banka arasındaki Devlet Bankasının ticari kredi portföyünün oranı bu bankaların onların bölgesindeki yerel girişimcilerinin finansal durumuna bağlıydı (Meyendorff ve Snyder, 1997: 11). Macar bankacılık sektörüne yabancı girişi 2000 yılında %67 düzeyine ulaşmıştı. Bu durumun nedeni olarak, nispeten küçük olan sosyalist sistem sonrası toplumun sahip olduğu birikmiş yerli sermaye yetersizliği gösterilebilir. Macar toplumunda kamu bankalarının özelleştirilmesi sürecinde bu bankaları hızlı bir şekilde satın alacak aşırı şekilde varlıklı yerel yatırımcı sınıfı bulunmamaktaydı (Akbar ve McBride, 2004: 99-100). 1990'lı yılların başlarında yaşanan bankacılık krizleri hükümetin sahip olduğu bankaların ve bazı özel Macar bankasını umutsuz şekilde güç durumda bırakmıştır. Macar hükümeti; bir kısmı veya bütünü hükümetin kontrolündeki bankaların, borç verenlerin ve yöneticilerin ahlaki tehlike problemlerine yol açan kurtarma operasyonları beklediği bir zamanda yeni sermaye sağlama aracılığıyla bankaları kurtarmamaya karar vermiştir. Hükümet bu bankaları özelleştirmeye karar verdikten sonra stratejik yatırımcıların sermaye ve vasıfları yetersiz olan finansal olmayan Macar firmaları gibi yabancı firmalar olmasına rağmen hükümet dağınık sahiplik yerine stratejik yatırımcılara satış yapmayı tercih etmiştir (Tschoegl, 2003: 43).

1.1.4.2. Yetersiz Bankacılık Tecrübesi

Avrupa'daki geçiş ekonomilerinin ikiz problemlerle yüz yüze kaldığı tartışması literatür de geniş şekilde bulunmaktadır. Bu ekonomilerin bankacılık sektörü, müşterilerine direkt olarak kredi veren ve sektörde bankacılık payı yüksek olan kamu bankaları ile bir başlangıç yapmıştır. Bu kamu bankaları risk temelli bankacılık yöntemine geçmek ve rekabetçi bir çevrede başarılı ticari işler yapmak için gerekli

uzmanları bünyelerine katmak zorundaydı. Özel sektördeki piyasa güçlerinin ekonomiye açılması zamanında; bu ülke ekonomilerinin bankacılık sektörüne özellikle küçük özel bankaların dâhil olduğu çok fazla miktarda yeni banka girişi sağlanmıştır. Fakat bu çevrenin düzenlenmesinde söz sahibi olacak otoriteler yeni bankacılık sisteminin hazırlanmasında, var olan problemlerin teşhisi ve bu problemlerin çözümü konusunda hazırlıksızdı. Birçok durum göz önüne alındığında bu ekonomilerin bankacılık sektörü iki aşamalı problemler ile yüz yüze kalmak zorunda kalmıştı. Bunlardan birincisi, banka müşterilerinin tüm çeşidini kapsayan makroekonomik problemler bankaları zor durumda bırakmıştı. Diğer problem ise, bu bankaların likidite ve risk yönetimindeki deneyim eksikliğinin herhangi bir dış şok ile ağırlaşan problemlere neden olmasıdır (Mannasoo ve Mayes, 2009: 245). Geçiş ekonomilerinde yaşanan geçiş döneminde bankacılık sektörü tamamıyla devlet kontrolünde bulunmasından dolayı yabancı banka girişleri bu banka özelleştirmeleri ile yakından ilişkilidir. Tek bankacılık sistemini terk etmek için banka özelleştirmeleri ile devlet ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkiyi koparmak amaçlanmıştır. Çünkü banka rekabetinin artması ve bankaların kurumsal bir yapıya sahip olması için finansal kaynakların optimum dağılımının sağlanması amaçlanmıştır. Sonuç olarak bankacılık sisteminin etkin bir hale gelmesi için bankaların özelleştirilmesi çok önemli bir tercihtir. Bu tercih içerisinde yabancı bankaların tercih edilmesinde ilk neden devletin tatmin edici bir fiyata bankaları satmayı amaçlamasıdır. Çünkü fazla sermaye yurtdışından elde edilebilir ve yabancı bankalara banka satışı daha karlı bir yol olabilirdi. Yabancı tercihinde ikinci neden banka kurumsallaşması ile ilişkiliydi. Yabancı bankalara satışla birlikte banka yöneticilerinin disiplininin bir ölçüsü olan şirket kontrolüne sahip bir piyasanın yaratılması düşüncesi hedeflenmiştir. Dolayısıyla yabancı banka girişlerine mevcut bankaların uzmanlaşmasında öncü olacağı düşünüldüğünden izin verilmiştir (Weill, 2003: 574).

Polonya gibi Çek Cumhuriyeti hükümeti de Merkez Bankası ile ticari bankaların işlemlerini birleştiren önceki tek bankacılık sistemi aktivitelerini birbirinden ayırmaya eski sistemin çökmesinden sonra hızlı bir şekilde karar vermiştir. Bu süreçle birlikte Çek bankacılık sektöründe banka sayısı geçişin ilk yıllarında yani 1989 yılında 9'dan 1993 yılında 52'ye yükselmiştir. Daha sonra şirketler ve yüksek gelirli hane halklarına hizmet veren yatırım bankacılığında uzmanlaşmış ve bağlı kuruluş ile şubeler

şeklinde yabancı bankalar yaratılmıştır. Fakat 1993 yılından sonra Çek yetkili kurumları bankacılık sistemindeki banka iflaslarını engellemek için tedbirli şekilde banka yeterliliklerini güçlendirmeye karar vermiştir (Weill, 2003: 573). 1997 yılının sonunda yabancı finansal kurumlara şube kurma izni verilerek Macaristan'ın Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OECD) üyeliğinin zorunluluğu ve AB'ye girişi hızlandırması ile uyumunu tamamlamıştır. Fakat kanun yapıcılar ülkede banka işlemlerinin sermaye temelini güçlendirmek için geçici kanunlar yapmıştır (Majnoni vd., 2003: 9). Kurumsal bankacılık hizmetleri geçiş ekonomilerinin kalkınmasında çok önemli bir yer tutarken, hane halkı tüketicileri ve ipotekli konut kredilerinde uzmanlara sahip olan yabancı bankalara Macaristan gibi ekonomilerde yaşam standartlarını yükseltmek için ihtiyaç duyulmuştur (Akbar ve McBride, 2004: 101).

1.1.4.3. Makroekonomik Zorluklar

Makroekonomik şartların kötüleşmesi, reel sektör girişimcilerinin zayıf durumu ve kredilerin piyasa temelli olmayan dağılımının devam etmesi gibi durumlardan dolayı kamu bankacılığı sürecinden türetilen ticari bankalar, bu bankaların kredi portföyünden kalan yerine getirilmeyen varlıklarının yüksek bir oranına sahip olmuştur (Meyendorff ve Snyder, 1997: 10). Avrupa bölgesine dâhil olan geçiş ekonomileri ikiz problemlerle yüz yüze kalmıştır. Bu ekonomiler direk şekilde kredi veren kamu bankalarının baskın piyasa payına sahip olan bir bankacılık sistemi ile başlangıç yapmıştı. Böyle bankalar riske dayalı bir yaklaşıma geçmek ve rekabetçi bir bankacılık sisteminde başarılı şekilde çalışan bankacılık uzmanlarını kadrolarına dâhil etmek zorunda kalmıştır. Aynı zamanda özel girişimcileri ekonomiye dâhil etme dönemlerinde ana şekilde küçük özel bankaların bu ekonomilerin bankacılık sektörüne çok büyük miktarda yeni girişleri sağlanmıştır. Otoriteler bu oluşan yeni bankacılık sisteminin zorlukları, yeni sistemin sahip olduğu zorluklar ve onların çözüm yöntemlerine hazırlıksız yakalanmıştır. Birçok durumda bankacılık sistemi iki aşamalı bir problem ile karşılaşmak zorunda kalmıştır. Birinci durumda bankaların müşterilerinin tüm çeşitlerine yapılan makroekonomik baskılar bankaları çok zor durumda bırakmıştır. İkinci durum ise, bankaların likidite ve risk yönetimlerindeki deneyim eksikliği herhangi bir dışsal şok tarafından artan problemlerden çok daha

büyük problemlere yol açmıştır (Mannasoo ve Mayes, 2009: 245). 1982 yılına kadar Macaristan ekonomisi 10 milyar dolar gibi şiddetli bir borç yükü altında kalmıştır. Aynı zamanda Sovyetlerin komşularının sosyalist sisteminin devamını sağlamak için onları finanse etmede yaşadığı yetersizlik ve oluşan uluslararası olayların kötü etkilerini engellemek için yapılan çabalardan dolayı kötüleşmiş bir cari işlemler deneyimi yaşamıştır. Bu yaşanan zorluklar Macar hükümetini IMF ve Dünya Bankası (DB) gibi organizasyonlara üyeliğe zorlamıştır. Bu dönemde yerli tahvillerin yerli girişimcilere sunulması için piyasaya çıkarılması büyük miktarda yerli tasarrufun tahvil piyasasını finanse etmesine neden olmuştur (Akbar ve McBride, 2004: 97). 1989-1992 yılları döneminde yerine getirilmeyen kredi probleminin önemli bir parçası Polonya'nın 1990 yılındaki %600 örneğindeki gibi yüksek enflasyon nedeni ile ortadan kaldırılmıştır. Buna rağmen ticari bankalar yerine getirilmeyen kredileri toplamaya devam etmiş ve 1992 yılından itibaren bankalar tarafından gerçekleştirilen yerine getirilmeyen banka kredileri kamu bankalarının toplam portföyünün %26'sına eşdeğer olmuştur. Girişimcilerin yeniden yapılandırılması ve banka özelleştirmeleri için resmi plan açıklandıktan sonra Polonya kamu bankalarının bir seferlik yeniden yapılandırılması için Polonya Banka Özelleştirme Fonu geliştirilmiştir. Banka oluşumundan sonra genişleyen krediler bankaların yeniden sermayeleşme programına dâhil edilmiştir (Meyendorff ve Snyder, 1997: 11).

1.1.4.4. Kamu Bankacılığının Olumsuzlukları

Kamu bankalarının özelleştirilmiş bankalardan tabiatı gereği daha az etkin olduğunu açıklamak için üç neden ifade edilebilir. Bunlardan birincisi kamu bankalarının yöneticilerinin özelleştirilmiş banka yöneticilerinden daha az teşvik edici özelliklere sahip olacağı ve dolayısı ile kamu bankalarının yöneticisinin gelirleri maksimize ve maliyetleri minimize etmede daha az dikkatli olacağıdır. İkinci neden; devlet tarafından görevlendirilen girişimcilerin bankanın yöneticileri tarafından gerekenden daha az denetim mekanizmasının çalıştırılmasıdır. Üçüncü olarak; kamu bankalarının yaptığı işlemleri aşırı şekilde yöneten politikacılar devlet kontrolündeki bankaların iflas etmeyeceği konusundaki inanırlılık vaatlerini kaybetmiştir. Dolayısıyla devlet kontrolünde yapılan girişimler bütçe kısıtlamaları ile karşı karşıya

kalmaktadır (Megginson, 2005: 1936). Bununla birlikte; özelleştirilmiş girişimler yeni kurulan özel girişimlerden daha az etkin olmasına rağmen, bu özel girişimlerin tümünün devlet kontrolündeki girişimlerden daha üstün olduğu konusunda oldukça önemli kanıtlar vardır. Bu kanıtlar özelleşen kamu bankalarının banka etkinliğini geliştirebileceğini ve finansal sektör performansını arttırabileceğini ifade etmektedir (Clarke vd., 2005: 1906).

Ekonomistler yıllardan bu yana devlet ve özel teşebbüs sahipliği konusundaki karşılaştırmalar aracılığı ile tartışmaktadır. Ticari bankaların devlet kontrolün de olması modern bir ekonomi de sermayenin dağıtımı ve şirketlerin kredi alımının denetiminde kontrolün merkezi yönetimde olduğunu gösterir (Megginson, 2005: 1932). Merkezi yönetimin bu kontrolcü müdahaleleri bazı etkinlik problemleri ile karşılaşılmasına da neden olabilmektedir. Bir kamu bankası rakiplerine göre daha fazla şubeye, daha yüksek mevduat oranlarına ve daha düşük kredi oranlarına sahip olabilir çünkü bu kamu bankası kayıplarını rahatlıkla hükümet sübvansiyonları ile karşılayabilmektedir. Sübvansiyonlar aracılığı ile ihtiyacı azaltmak rekabetteki kısıtlamaları kullanmaktan çok piyasa rekabetini baltalamaktadır (Clarke vd., 2005: 1908).

Bankaların merkezi yönetim ihtiyaçlarının finansmanında bir araç olarak kullanılması, belli bir zaman sonra bu bankaların kötüleşen bilançolardan dolayı devlet desteklerine ihtiyaç duymasına neden olabilmektedir. Bankaların bilançolarını düzenlemek için sağlanan bu devlet desteklerinin tekrarlanması kamu bankalarını rekabetçi bankacılık sektöründen uzaklaştırarak devlet desteklerine muhtaç hale getirecektir. Örnek olarak; Polonya ve Rusya bankacılık sektörlerinde yapılan daha kapsamlı yeniden yapılandırma; daha düşük piyasa gücüne sahip ve bazı sektörler ile bölgelerdeki ekonomik şartlara sahip hassas portföylere sahip bankaları oluşturulmuştur. Bu bankaların birçoğu hükümet müdahalelerine ihtiyaç duyan iflaslarla karşılaşmıştır. Fakat hükümet müdahalelerinin çok fazla olmadığı diğer bankalar daha hızlı bir dönüşüm ile bankacılık hizmetleri yasalarının daha hızlı gelişmelerin neden olduğu daha güçlü portföyler geliştirmiştir (Meyendorff ve Snyder, 1997: 10). Geçiş ekonomilerinde yaşanan tek bankacılık sistemi olan kamu bankacılığı sistemi zamanla olumsuz sonuçlar doğurmuş ve yöneticiler farklı yollarla bankacılık sistemini yeniden yapılandırmak zorunda kalmışlardır. Uygulanan yeniden yapılandırma programları genel olarak düzenleme ve denetleme mekanizmaları dışında kalan devlet ve devlet

yöneticilerinin müdahalelerinden uzaklaştırmıştır. Tablo 1.2’de görüldüğü gibi geçiş ekonomilerinin bankacılık sektöründe bulunan toplam varlıklar içerisindeki kamu bankalarının varlık oranları anlamlı düzeyde düşüş kaydetmiştir.

Tablo 1.2: Geçiş ekonomilerinde Toplam Banka Varlıkları İçindeki Kamu Bankalarının Varlıklarının Payları

ÜLKE/YILLAR	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Arnavutluk	94.5	93.7	89.9	85.6	81.1	64.8	59.2	54.1	51.9	6.7	7.7	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Azerbaycan	80.5	77.6	80.9	65.5	82.5	60.4	58.3	63.1	55.3	56.1	55.2	51.0	42.4	42.5	43.4	41.6
Beyaz Rusya	62.3	54.1	55.2	59.5	64.0	61.4	53.1	61.9	61.6	70.2	75.2	79.0	76.5	77.9		77.9
Bosna Hersek		86.2	84.0	74.0	75.9	55.4	17.3	6.2	5.3	4.0	3.6	3.2	1.9	0.9	0.8	0.8
Bulgaristan		82.2	66.0	56.4	50.5	19.8	19.9	14.1	2.5	2.3	1.7	1.8	2.1	2.0	2.4	3.2
Çek Cumhuriyeti	70.7	69.9	67.5	53.7	41.2	27.8	3.8	4.6	3.0	2.9	2.5	2.2	2.4			
Ermenistan	2.4	3.2	3.4	5.7	3.5	3.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Estonya	9.7	6.6	0.0	7.8	7.9	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Gürcistan	48.6	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Hırvatistan	51.9	36.2	32.6	37.5	39.8	5.7	5.0	4.0	3.4	3.1	3.4	4.2	4.7	4.4	4.1	4.3
Kazakistan	24.3	28.4	44.8	23.0	19.9	1.9	3.5	5.2	5.1	3.7	0.2	0.2	0.2	0.5	0.6	0.6
Kırgızistan	69.7	5.0	10.4	10.4	25.9	15.8	16.6	9.7	7.2	4.1	4.8	3.4	8.7	9.9		9.9
Letonya	9.9	6.9	6.7	8.5	2.6	2.9	3.2	4.0	4.1	4.0	4.3	4.4	4.2	19.5	17.1	15.5
Litvanya	61.8	54.0	48.8	44.4	41.9	38.9	12.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Macaristan	50.0	15.3	3.5	9.8	7.8	7.7	9.1	10.7	7.4	6.6	7.0	7.4	3.7	3.5	3.9	0.0
Makedonya		0.0	0.0	1.4	2.5	1.1	1.3	2.0	1.8	1.9	1.6	1.6	1.4	1.2	1.4	1.4
Moldova				0.3	7.9	9.8	10.2	13.4	15.5	17.6	19.3	15.3	9.5	9.1	12.8	12.5
Özbekistan	38.4	75.5	70.6	67.3	65.8	77.5	80.4	73.7	70.0	67.6						
Polonya	71.7	69.8	51.6	48.0	24.9	23.9	24.4	26.6	25.8	21.7	21.5	21.1	19.5	18.3	22.1	22.9
Romanya	84.3	80.9	80.0	753.3	50.3	50.0	45.4	43.6	40.6	7.5	6.5	5.9	5.7	5.6	7.9	7.9
Rusya			37.0	41.9										37.5	39.2	39.2
Sırbistan	94.7	92.0	89.8	90.0	89.0	90.9	68.0	35.6	34.1	23.4	23.9	14.9	15.8	16.0		16.0
Slovakya	61.2	54.2	48.7	50.0	50.7	49.1	4.9	1.9	1.5	1.3	1.1	1.1	1.0	0.8	0.9	0.9
Slovenya	41.7	40.7	40.1	41.3	42.2	42.5	48.9	13.3	12.8	12.6	12.0	12.5	14.4	15.4	16.7	18.9
Tacikistan		5.3	30.3	29.2	6.9	6.8	4.8	4.5	6.1	12.2	9.7	7.6	7.2			
Türkmenistan	26.1	64.1	68.3	97.9	96.9	97.1	96.5	95.7	96.1	96.6	96.3	94.8	93.7	96.3		96.3
Ukrayna			13.5	13.7	12.5	11.9	11.8	12.0	9.8	8.0	9.4	8.9	8.0	11.5	17.0	16.9

Kaynak: EBRD

1.2. GEÇİŞ SÜRECİNDE GEÇİŞ EKONOMİLERİ BANKACILIK SEKTÖRÜ

Önceden merkezi şekilde planlanan ekonomilerin piyasa ekonomisine geçişi bu ülkelere yapılan sermaye akışının hacmini ve bileşimini radikal şekilde değiştirmiştir. Geçiş sürecinin başlangıcında sermaye girişi temel olarak resmi borçlanma şeklinde olmuştur. Daha sonra makroekonomik performans ve geçiş sürecinin gelişiminden sonra özel sermaye girişi geçiş ekonomilerine giriş yapmaya başlamıştır. İlk başlangıçta yavaş bir trende sahip olan özel sermaye girişi daha sonra hızlı şekilde artarak, 1993 yılında ilk kez net resmi devlet girişini aşmıştır. Diğer birçok ülkede olduğu gibi geçiş ekonomilerine doğru sermaye girişi; DYY, ticari krediler, öz kaynak fonları, direkt yerel stoklar ve para piyasası araçlarının belirgin bir alanına yönelmiştir (Papi ve Revoltella, 1999: 8-9). Bölgeler arasında bankacılık sektöründeki düşük kalkınma yapısı, geçiş ekonomilerinin geçişinin erken aşamalarındaki zorlayıcı söylemler ve kredi risklerini değerlendirmedeki zorluklara neden olmuştur. Bu ekonomilerde geçişin başlangıcında firmalar, piyasa ayarlamasında kredi geçmişlerini geliştirememiştir. Bu firmaların finansal durumları, değerlendirmek için zor ve manipüle etmek için kolay bir durumdaydı. Eksik bilgiye sahip olan borç alanlar onların aldıkları kredilerin oldukça büyük bir miktarını geri ödemenin borç verenler için umulan bir şey olduğunun farkındaydı. Zayıf bilgiye sahip olan bir çevre, müşterilerin kredi sözleşmelerinin yerine getirilmesinde olumsuz etkilere neden olabilmektedir (Pyle, 2002: 26).

CEEC ekonomilerinin bankacılık sektörleri 1990'lı yıllarda önemli bir biçimde yeniden düzenlenmiştir. Merkezi planlama araçlarını desteklemek için oluşturulan finansal organizasyonlardan sonra yeni hükümetler modern ticari bankacılık sektörlerini yaratmak için hızlı davranmıştır. İlk olarak ulusal bankaların portföyünden ticari ve bireysel bankacılık işlemlerinin çıkarılması ve evrensel lisansa sahip olan tümü kamu sahipli yeni ticari bankaların kurulması düşünülmüştür. Dolayısı ile banka özelleştirmesi geçiş ekonomileri için önemli bir ikinci aşamadır (Bonin vd., 2005: 2156). Geçiş ekonomilerinde etkili şekilde uygulanan makro ekonomik ve yapısal reformlar finansal sektörün kalkınmasında pozitif yönde etkili olmuştur. Örneğin 1998-2005 yılları arasında GSYİH içerisindeki özel kredi miktarının oranı; CEEC ekonomilerinde %31'den %46'ya, Güney Doğu Avrupa ekonomilerinde %18'den %28'e ve Bağımsız Devletler Topluluğu (CIS) ekonomilerinde %8'den %19'a artış göstermektedir. Geçiş ekonomilerindeki finansal sektörün bu önemli derinliğine

bankaların faiz oranında bir düşüş eşlik etmiştir. Yine 1998-2005 yılları arasında; mevduat faiz oranları %16,4'den %5,4'e düşerken, ortalama nominal kredi faiz oranları tüm geçiş ekonomileri düşünüldüğünde %32,9'dan %12,9'a düşmüştür. Dolayısıyla ortalamada bankaların aracılık işlemi oranı olan kredi faiz oranı eksi mevduat oranı %16,5'den %7,5 gibi yaklaşık olarak iki kattan daha fazla bir düşüş göstermiştir (Brown vd., 2009: 1677).

Spesifik olarak düşünüldüğünde; Polonya ekonomisi GSYİH büyümesinin 1995 yılından itibaren düşüş eğiliminde olduğu görülmüştür. Bunun paralelinde yerli kredi büyüme oranlarında da düşüş göstermiş ve hatta 2000 yılında negatif büyüme düzeyine gerilemiştir. Diğer taraftan; Polonya bankacılık sektöründeki yabancı banka bağlı ortaklıkları tarafından sağlanan kredi düzeyi ise hızlı bir artış göstermiştir. Sadece 1999 yılında Slovenya bankacılık sektöründe yerli ve yabancı banka kredi miktarlarında eş zamanlı bir düşüş gözlenmiştir (Haas ve Lelyveld, 2004: 147). Bir diğer örnek; üç Balkan ülkesi olan Bosna Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan bankacılık sektöründeki kredi büyümesidir. Yabancı banka girişlerinden sonra bu üç ekonominin bankacılık sektöründe özellikle hane halkı müşterilerine sağlanan kredilerde ani bir artış yaşanmıştır. Hane halkı müşterilerine verilen kredilerin büyük bir bölümü tüketim mallarının satın alınmasında kullanılmış ve Avrupa para birimi olan Avro cinsinden müşteriler borçlandırılmıştır. Bu durum ise; bankacılık sektörünün gelişmesinin yanında özel sektörün borçlanması aracılığıyla ekonominin büyümesine neden olmuştur (Cetkovic, 2011: 1). Bu süreç sonunda elde edilen kredilerin ani artışı, alınan kredilerin getirisi olmayan alanlarda kullanılması gibi yanlış yatırımlar ve eksik denetleme yapısı bu ekonomilerin bankacılık sektöründe geri dönüşü olmayan krediler ve ekonomik büyümede düşüş gibi problemler ile yüz yüze kalınmıştır. Dolayısıyla geçiş ekonomilerinde geçiş döneminin ilk aşamalarında yabancı banka girişlerinin de etkisi ile özel sektöre verilen krediler hem finansal kurumları geliştirmiş hem de ekonomik kalkınmayı desteklemiştir. Fakat belli bir dönem sonra, banka kredilerinin dikkatsiz şekilde bankalar tarafından verilmesi ve bu kredileri alan banka müşterilerinin de dikkatsiz harcamaları finans sektörü aracılığıyla bir ekonomik krize neden olmuştur.

Geçiş ekonomileri geçiş dönemleri sırasında yaptıkları yeniden yapılandırma ve özelleştirme programları ile bankacılık sektörlerini düzenlemiştir. Bu düzenlemeler bazı geçiş ekonomilerinde aşamalı ve sıkıntılı bir biçimde olmasına rağmen bankacılık

sektörünün daha etkin ve objektif kullanılmasına aracılık etmiştir. Bankacılık sektöründe yaşanan bu gelişmeler Tablo 1.3., Tablo 1.4., Tablo 1.5. ve Tablo 1.6. da ayrıntılı olarak görülebilmektedir. Tablo 1.3.'de geçiş ekonomilerinin bankacılık sektöründe GSYİH'nin yüzdesi olarak özel sektöre verilen kredi miktarı oranları incelenmiştir. Bu tabloya göre bankacılık sektöründeki finansal gelişmişliğin bir göstergesi olan GSYİH'nin yüzdesi olarak özel sektöre verilen kredi miktarı oranları Türkmenistan bankacılık sektörü dışında istikrarlı artışlar yaşamıştır. Tablo 1.4.'e bakıldığında bankaların mevduat sahibi müşterilerden almış olduğu borcu ifade eden mevduat faiz oranları görülmektedir. Bu tabloda geçiş ekonomilerinde mevduat faiz oranlarının önemli oranlarda düştüğü görülmektedir. Tablo 1.5.'e bakıldığında geçiş ekonomilerinin bankacılık sektöründe kredi faiz oranlarının istikrarlı bir şekilde düşüş gösterdiği gözükmemektedir. Tablo 1.6. ise, kredi faiz oranları eksi mevduat faiz oranları arasındaki fark oranlarını göstermektedir. Bu tabloya göre; bu faizlerin fark oranı önemli miktarlarda düşüş göstermiştir. Bu düşüşün altında yatan en önemli nedenlerden birisi bankacılık sektörünün serbestleşen yapısının eski bankaların ve özelleştirilen veya yeni sıfırdan giriş yapan bankalar arasında artış gösteren rekabet yapısıdır.

Tablo 1.3: Geçiş Ekonomilerinde GSYİH'nin Yüzdesi Olarak Özel Sektöre Verilen Kredi Miktarının Oranı (Bankacılık Sektörü Gelişmişlik Değişkeni)

ÜLKE/YILLAR	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Arnavutluk	3.76	3.50	4.12	3.71	3.94	4.67	5.95	6.40	7.67	9.36	14.87	21.83	29.60	35.20	37.01
Azerbaycan	1.19	1.17	2.45	3.08	2.97	5.90	9.36	5.58	7.01	9.32	9.53	11.72	14.43	16.47	19.63
Beyaz Rusya	6.09	6.43	8.28	16.14	9.31	8.87	8.23	9.08	11.75	13.95	15.90	20.19	24.80	28.63	37.33
Bosna Hersek			60.23	57.88	48.00	37.37	26.31	30.54	34.99	37.26	44.27	48.36	54.33	57.82	57.30
Bulgaristan	40.02	70.13	9.62	10.29	11.82	12.27	14.66	19.28	26.49	35.40	41.03	44.91	62.78	71.73	75.64
Çek Cumhuriyeti	70.79	68.85	70.26	61.35	55.73	48.98	40.69	30.80	31.79	32.61	36.96	41.01	47.95	52.77	55.26
Ermenistan	7.27	5.62	6.03	7.41	8.73	9.95	7.57	6.78	5.68	6.99	8.05	8.84	13.58	17.39	23.12
Estonya	16.22	22.11	32.10	31.94	31.89	36.14	39.03	44.71	50.65	60.78	69.71	83.81	93.92	97.37	110.19
Gürcistan	6.11	3.30	4.65	6.11	7.42	8.69	7.45	8.10	8.71	9.80	14.77	19.50	28.34	33.25	31.21
Hırvatistan	26.60	24.91	31.86	35.46	32.28	32.04	36.30	43.59	45.76	48.48	52.57	59.18	62.28	64.94	66.29
Kazakistan	7.13	6.31	5.17	6.36	8.24	11.19	15.98	18.62	21.94	26.49	35.69	47.78	58.94	49.65	50.27
Kırgızistan	12.54	8.66	3.47	5.35	5.10	4.16	3.83	4.18	4.78	7.08	7.98	10.47	15.05		
Letonya	8.11	7.17	10.99	14.92	15.68	19.24	26.29	32.54	40.23	50.78	68.16	87.52	88.67	90.02	107.75
Litvanya	14.69	10.94	10.98	12.48	14.33	13.18	13.53	16.13	22.78	28.75	40.92	50.05	59.99	62.89	70.86
Macaristan	22.57	22.07	24.33	24.20	26.06	31.44	32.99	34.93	42.31	45.87	51.31	55.37	61.37	69.60	71.34
Makedonya	23.11	26.54	27.26	17.71	20.87	17.83	17.60	17.67	18.76	22.11	25.11	30.17	36.79	43.83	44.31
Moldova	6.72	7.74	6.96	14.43	11.84	12.69	14.76	17.17	20.32	21.23	23.61	27.48	36.86	36.46	36.23
Polonya	16.89	19.23	20.83	22.56	25.50	26.58	27.27	27.43	28.07	28.15	28.94	33.29	39.44	49.74	52.94
Romanya	0.00	11.49	8.36	11.55	8.07	7.17	8.70	10.14	13.73	15.67	19.97	25.87	35.07	45.96	47.08
Rusya	9.38	8.33	10.69	15.63	13.09	13.41	16.65	17.88	21.13	24.27	27.47	32.43	38.74	41.75	45.29
Sırbistan			24.89	27.48	28.79	49.14	33.80	17.26	19.15	22.90	28.98	29.19	34.86	39.36	42.18
Slovakya	36.45	43.30	55.62	53.49	54.47	51.10	37.26	39.30	31.87	30.45	35.14	38.65	42.35	44.74	
Slovenya	25.24	26.22	26.03	30.30	33.55	35.91	38.14	38.77	41.42	48.06	56.29	65.87	0.33	85.61	93.99
Tacikistan				12.91	17.74	13.77	14.51	16.05	13.99	17.37	17.21	16.04	28.99		
Türkmenistan	3.15	0.56	1.42	1.74	1.25	2.01	1.90								
Ukrayna	1.48	1.39	2.46	7.82	8.59	11.17	13.03	17.65	24.58	25.17	32.20	44.36	58.17	73.73	73.32

Kaynak: WDI

Tablo 1.4: Geçiş Ekonomilerinde Bankacılık Sektörü Mevduat Faiz Oranları

ÜLKE/YILLAR	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Arnavutluk	19.83	15.30	16.78	27.28	22.56	12.95	8.30	7.73	8.54	8.38	6.61	5.09	5.23	5.66	6.80	6.77	6.42
Azerbaycan						12.08	12.90	8.46	8.66	9.54	9.18	8.52	10.58	11.56	12.22	12.20	11.64
Beyaz Rusya	89.60	100.82	32.36	15.64	14.33	23.80	37.55	34.18	26.85	17.44	12.72	9.23	7.68	8.31	8.53	10.68	9.09
Bosna Hersek					51.88	29.21	16.00		4.53	4.03	3.72	3.56	3.69	3.56	3.49	3.60	3.16
Bulgaristan	51.14	35.94	74.68	46.83	3.00	3.21	3.10	2.92	2.80	2.93	3.05	3.08	3.17	3.68	4.44	6.18	4.08
Çek Cumhuriyeti	7.07	6.96	6.79	7.71	8.08	4.48	3.42	2.87	2.00	1.33	1.28	1.17	1.19	1.32	1.61	1.27	1.08
Ermenistan		63.18	32.19	26.08	24.94	27.35	18.08	14.90	9.60	6.87	4.90	5.81	5.84	6.25	6.63	8.65	8.95
Estonya	11.51	8.74	6.05	6.19	8.07	4.19	3.76	4.03	2.74	2.40	2.16	2.13	2.84	4.37	5.72	4.82	1.11
Gürcistan			31.05	13.73	17.00	14.58	10.17	7.75	9.82	9.28	7.24	7.55	11.44	9.52	10.39	10.34	9.21
Hırvatistan	6.52	5.52	5.59	4.30	4.62	4.31	3.74	3.23	1.89	1.53	1.87	1.71	1.72	2.34	2.82	3.20	1.76
Kırgızistan			36.73	39.59	35.76	35.58	18.38	12.50	5.91	4.98	6.70	5.76	5.57	5.41	3.99	3.87	4.13
Letonya	31.68	14.79	11.71	5.90	5.33	5.04	4.38	5.24	3.23	3.02	3.27	2.78	3.53	6.06	6.34	8.04	1.87
Litvanya	48.43	20.05	13.95	7.89	5.98	4.94	3.86	3.00	1.70	1.27	1.22	2.40	2.97	5.40	7.65	4.81	
Macaristan	20.31	24.36	18.57	16.94	14.42	11.94	9.49	8.40	7.41	10.98	9.09	5.17	7.45	6.81	9.92	5.82	4.92
Makedonya	117.56	24.07	12.75	11.64	11.68	11.40	11.18	9.97	9.56	7.97	6.54	5.23	4.66	4.88	5.89	7.05	7.07
Moldova			25.43	23.47	21.68	27.54	24.87	20.93	14.20	12.55	15.12	13.22	11.88	15.01	17.93	14.94	7.67
Polonya	33.40	26.78	20.02	19.19	18.22	11.22	14.17	11.80	6.21	3.71	3.75	2.79	2.20				
Romanya	57.00	44.73	37.26	55.83	37.28	45.87	33.11	26.87	19.23	11.02	11.54	6.42	4.77	6.70	9.51	11.99	7.31
Rusya		101.96	55.05	16.77	17.05	13.68	6.51	4.85	4.95	4.48	3.79	3.99	4.08	5.14	5.76	8.58	6.01
Sırbistan				19.05	16.15	3.35	78.70	4.10	2.62	2.74	3.60	3.71	5.06	4.08	7.32	5.06	11.33
Slovakya	9.32	9.01	9.30	13.44	16.25	14.37	8.45	6.46	6.65	5.33	4.14	2.44	3.57	3.72	3.76		
Slovenya	28.10	15.38	15.08	13.19	10.54	7.24	10.05	9.81	8.24	5.95	3.82	3.18	2.80	3.60	4.05	1.40	
Tacikistan				23.93	9.82	5.24	1.26	5.19	9.21	9.67	9.75	9.75	9.09	8.43	7.35	5.80	6.10
Ukrayna	208.63	70.29	33.63	18.21	22.25	20.70	13.72	10.99	7.93	6.98	7.80	8.57	7.57	8.12	9.95	13.76	10.56

Kaynak: IFS

Tablo 1.5: Geçiş Ekonomilerinde Bankacılık Sektörü Kredi Verme Faiz Oranları

ÜLKE/YILLAR	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Arnavutluk	23.67	19.65	23.96			21.62	22.10	19.65	15.30	14.27	11.76	13.08	12.94	14.10	13.02	12.66	12.82
Azerbaycan						19.48	19.66	19.71	17.37	15.46	15.72	17.03	17.86	19.13	19.76	20.03	20.70
Beyaz Rusya	148.50	175.00	62.33	31.80	26.99	51.04	67.67	46.97	36.88	23.98	16.91	11.36	8.84	8.58	8.55	11.68	9.22
Bosna Hersek					73.50	41.22	30.50		12.70	10.87	10.28	9.61	8.01	7.17	6.98	7.93	7.89
Bulgaristan	102.52	79.36	291.06	213.02	14.08	13.50	11.34	11.11	9.21	8.54	8.87	8.66	8.89	10.00	10.86	11.34	11.14
Çek Cumhuriyeti	13.12	12.80	12.54	13.20	12.81	8.68	7.16	7.20	6.72	5.95	6.03	5.78	5.59	5.79	6.25	5.99	5.89
Ermenistan		111.86	66.36	54.23	48.49	38.85	31.57	26.69	21.14	20.83	18.63	17.98	16.53	17.52	17.05	18.76	19.20
Estonya	24.65	19.01	14.87	11.76	15.06	11.09	7.43	7.78	6.70	5.51	5.66	4.93	5.03	6.46	8.55	9.39	7.76
Gürcistan			58.24	50.64	46.00	33.42	32.75	27.25	31.83	32.27	31.23	21.63	18.75	20.41	21.24	25.52	24.21
Hırvatistan	22.91	20.24	22.52	15.47	15.75	14.94	12.07	9.55	12.84	11.58	11.75	11.19	9.93	9.33	10.07	11.55	10.38
Kırgızistan			65.02	49.38	73.44	60.86	51.90	37.33	24.81	19.13	29.27	26.60	23.20	25.32	19.86	23.03	31.54
Letonya	55.86	34.56	25.78	15.25	14.29	14.20	11.87	11.17	7.97	5.38	7.45	6.11	7.29	10.91	11.85	16.23	9.56
Litvanya	62.30	27.08	21.56	14.39	12.21	13.09	12.14	9.63	6.84	5.84	5.74	5.27	5.11	6.86	8.41	8.39	
Macaristan	27.40	32.61	27.31	21.77	19.28	16.34	12.60	12.12	10.17	9.60	12.82	8.54	8.08	9.09	10.18	11.04	7.59
Makedonya	159.82	45.95	21.58	21.42	21.03	20.45	18.93	19.35	18.36	16.00	12.44	12.13	11.29	10.23	9.68	10.07	9.48
Moldova			36.67	33.33	30.83	35.54	33.78	28.69	23.52	19.29	20.94	19.26	18.13	18.83	21.06	20.54	16.36
Polonya	41.97	33.45	26.08	25.21	24.48	16.94	20.01	18.36	12.03	7.30	7.56	6.83	5.48				
Romanya	90.39	50.72	55.13	72.53	55.32	65.64	53.85	45.40	35.43	25.44	25.61	19.60	13.98	13.35	14.99	17.28	14.07
Rusya		320.31	146.81	32.04	41.79	39.72	24.43	17.91	15.70	12.98	11.44	10.68	10.43	10.03	12.23	15.31	10.82
Sırbistan				77.97	60.86	46.06	6.30	34.50	19.71	15.48	15.53	16.83	16.56	11.13	16.13	11.78	17.30
Slovakya	14.56	16.85	13.92	18.65	21.17	21.07	14.89	11.24	10.25	8.46	9.07	6.68	7.67	7.99	5.76		
Slovenya	38.87	23.36	22.60	20.02	16.09	12.38	15.77	15.05	13.17	10.75	8.65	7.80	7.41	5.91	6.66	5.95	
Tacikistan				75.52	50.89	26.24	25.59	21.05	14.20	16.57	20.32	23.27	24.37	22.87	23.70	22.91	24.14
Ukrayna	250.28	122.70	79.88	49.12	54.50	54.95	41.53	32.28	25.35	17.89	17.40	16.17	15.17	13.90	17.49	20.86	15.87

Kaynak: IFS

Tablo 1.6: Geçiş Ekonomilerinde Bankacılık Sektörü Faiz Oranları Farkı (Borç Verme Faiz Oranları – Mevduat Faiz Oranları)

ÜLKE/YILLAR	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Arnavutluk	4.35	7.18			8.67	13.80	11.93	6.77	5.90	5.15	7.99	7.71	8.44	6.22	5.89	6.40
Azerbaycan					7.40	6.76	11.25	8.71	5.91	6.54	8.51	7.28	7.57	7.54	7.83	9.06
Beyaz Rusya	74.18	29.98	16.16	12.66	27.24	30.12	12.79	10.03	6.53	4.19	2.13	1.16	0.27	0.03	0.99	0.12
Bosna Hersek				21.62	32.16	15.83		8.17	6.85	6.56	6.05	4.32	3.62	3.49	4.33	4.73
Bulgaristan	43.42	216.38	166.19	11.09	10.29	8.24	8.19	6.40	5.61	5.82	5.58	5.72	6.32	6.42	5.16	7.07
Çek Cumhuriyeti	5.84	5.75	5.49	4.73	4.20	3.74	4.32	4.73	4.62	4.74	4.60	4.41	4.46	4.64	4.72	4.81
Ermenistan	48.68	34.17	28.15	23.55	11.50	13.49	11.79	11.54	13.95	13.74	12.17	10.69	11.26	10.42	10.11	10.25
Estonya	10.27	8.82	5.57	6.99	6.90	3.67	3.75	3.96	3.11	3.49	2.80	2.19	2.09	2.83	4.57	6.65
Gürcistan		27.20	36.91	29.00	18.83	22.58	19.50	22.02	22.99	23.98	14.08	7.31	10.89	10.86	15.18	15.00
Hırvatistan	14.72	16.93	11.17	11.13	10.63	8.33	6.32	10.95	10.05	9.87	9.48	8.22	7.00	7.25	8.35	8.62
Kırgızistan		28.29	9.79	37.68	25.28	33.52	24.83	18.90	14.15	22.57	20.84	17.63	19.92	15.86	19.16	27.41
Letonya	19.77	14.07	9.35	8.96	9.16	7.49	5.93	4.73	2.36	4.18	3.33	3.76	4.85	5.51	8.19	7.69
Litvanya	7.03	7.61	6.51	6.22	8.15	8.29	6.63	5.15	4.58	4.53	2.87	2.14	1.46	0.76	3.58	
Macaristan	8.25	8.74	4.83	4.85	4.40	3.11	3.71	2.76	-1.37	3.73	3.37	0.63	2.28	0.26	5.21	2.67
Makedonya	21.88	8.83	9.77	9.35	9.05	7.75	9.38	8.80	8.03	5.90	6.91	6.63	5.36	3.79	3.03	2.42
Moldova		11.24	9.86	9.15	7.99	8.91	7.76	9.32	6.74	5.82	6.05	6.25	3.82	3.13	5.60	8.69
Polonya	6.67	6.06	6.01	6.26	5.71	5.83	6.56	5.83	3.60	3.81	4.04	3.28				
Romanya	5.99	17.87	16.69	18.04	19.77	20.74	18.53	16.19	14.41	14.07	13.19	9.21	6.65	5.48	5.29	6.76
Rusya	218.35	91.76	15.27	24.74	26.03	17.93	13.06	10.75	8.50	7.65	6.69	6.35	4.89	6.47	6.73	4.81
Sırbistan			58.92	44.71	42.71	-72.40	30.40	17.09	12.74	11.93	13.12	11.50	7.05	8.81	6.72	5.97
Slovakya	7.84	4.62	5.22	4.92	6.70	6.44	4.78	3.60	3.13	4.93	4.24	4.10	4.27	2.00		
Slovenya	7.98	7.51	6.84	5.55	5.14	5.72	5.24	4.93	4.80	4.83	4.63	4.61	2.32	2.61	4.54	
Tacikistan			51.59	41.07	21.00	24.33	15.86	4.99	6.90	10.57	13.52	15.28	14.44	16.35	17.11	18.05
Ukrayna	52.41	46.25	30.91	32.24	34.25	27.81	21.29	17.42	10.92	9.61	7.60	7.60	5.78	7.54	7.10	5.31

Kaynak: WDI

Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya gibi daha çok gelişmiş üç geçiş ekonomisi; 1990'ların ilk yarısı sırasında önemli şekilde farklı banka özelleştirme programlarını benimsemiştir. Hatta politik değişimden önce bile Macaristan hükümeti yabancı banka aktivitelerine karşı anlayışlı bir politika uygulamıştır. Çünkü Macar hükümetleri 1985 yılından beri ülkelerinde üç yabancı bankanın işlem yapmasına müsaade etmiştir. 1996 yılının sonuna kadar Macaristan bankacılık sektörünün dört büyük kamu bankasının üçü stratejik özelliğe sahip yabancı bankaları cezp etmiştir. Çek Cumhuriyetinde en büyük dört bankanın üçü 1992 yılında özelleştirmenin ilk dalgasını gerçekleştirmiş ve 1998 yılına kadar hiçbir Çek bankası yabancı bankalara satılmamıştır. Polonya'da otoriteler; ulusal bankanın ticari portföyünden oluşturulan dokuz orta ölçekli, bölgesel kamu bankasını özelleştirmek için 1993 yılının başlarında üç yıllık bir plan hazırlanmıştır. Fakat 1996 yılının sonuna kadar bu bankaların sadece bir tanesi banka payları açısından yabancı sahipliğinde bulunmuştur (Bonin vd., 2005: 2159-2160). 1993 ve 1997 yılları arasında Polonya bankacılık sektöründe yabancı bankalar tarafından oluşturulan sıfırdan kurulmuş banka organizasyonları veya sorunlu bankaların devralınması sınırlı düzeyde bulunmaktaydı. Polonya ekonomisinin AB'ye katılım niyeti, bu ekonomideki yabancı bankalara karşı yapılan kısıtlamaları arttırmış ve bu yabancı bankalar özelleştirme süreci sırasında katılımlarını iptal etmiştir. 1997 yılından sonra ise yabancı bankalar Polonya bankacılık sektörüne sıfırdan yapılan yatırım ve mevcut yerli bankaların satın alınması şeklinde giriş yapmıştır. Sonuç olarak Polonya bankacılık sektöründe bulunan toplam banka varlıklarının içindeki yabancı bankaların kontrol ettiği varlıkların oranı 1997 yılında %15,3 iken 2001 yılında bu oran %69,2 düzeyine yükselmiştir (Havrylchuk, 2006: 1976).

En gelişmiş geçiş ekonomilerinden ikisi olan Macaristan ve Polonya hükümetleri bankacılık sektörlerine doğru aşırı şekilde yabancı banka girmesine izin vermiştir. Macaristan bankacılık sektörüne ilk yabancı banka 1970'lerde giriş yapmasına rağmen, 1987 yılında gelen yüksek yoğunluklu piyasa liberalleşmesi ile yabancı bankaların büyük çoğunluğu 1995 ve 1996 yıllarındaki dört büyük banka özelleştirmesi ile giriş yapmıştır. Macar hükümeti çok büyük miktarlarda kamu paralarını, Macar bankalarını mali olarak geliştirmek için harcamasına rağmen bu yerli bankaların pozisyonları problemlili olmaya devam etmiştir. Bu durum üzerine Macar hükümeti bu dört büyük özelleştirme için en büyük bankalarını stratejik ortaklık

yapabilecekleri ve güçlü olan yabancı bankaları araştırmaya karar vermiştir (Galac ve Kraft, 2000: 2). Bankacılık sektörü özelleştirilmesinde Macaristan örneğindeki gibi; stratejik bankacılık ortaklığında, yabancı stratejik ortak ya bankanın çoğunluk hisselerini satın alarak ya da bankanın özelleştirilmesinin ilk aşamasında banka yönetimine ileride sahip olmak için azınlık hisselerini satın almaktadır. Genel olarak stratejik banka ortağı yerli bankanın yönetim kontrolünü ve çoğunluk sahipliğini kısa veya uzun dönemde elde eden çok uluslu bankayı ifade etmektedir (Abel ve Siklos, 2004: 112).

1995 yılının sonuna kadar Macar hükümeti küçük ve kar edemeyen bankaların birleşmesi veya tasfiye edilmesi için çok çaba sarf etmiş ve büyük bankaları bile elinden çıkarıp satmaya başlamıştır. Hükümet bu bankaları satmak için bankacılık sistemine yaklaşık olarak GSYİH'nin %9'u kadar para enjekte etmek zorunda kalmış ve uluslar arası BIS standartlarına yükseltmek için bankaların sermaye yapısını yeniden düzenlemiştir. 1998 yılına gelindiğinde Macar bankacılık sektöründe ki devlet sahipliği %67'den %20'ye düşmüştür. Bu banka özelleştirmelerinin önemli bir bölümünü yabancı bankalar aracılığı ile hızlı bir şekilde gerçekleştirmiştir. Citibank, ABN-AMBRO, ING ve Banca Commerciale Italia gibi yabancı bankaların büyük bir kısmı yeni kurulan banka kuruluşları ve diğerleri ise Macar veya yabancı kuruluşlarla birlikte ortak banka girişleri yapmıştır (Akbar ve McBride, 2004: 98). Macaristan bankacılık sisteminin özelleştirilmesi pratik olarak 1997 yılının sonunda tamamlanmıştır. Bu tarihe kadar yabancı hisselerinin sermaye payı %60'ı aşarken, devlet sahipliği %21 düzeyine düşmüştür. 2000 yılının sonuna gelindiğinde yabancı payı %66 iken devlet kontrolündeki pay %19'a düşmüştür (Majnoni vd., 2003: 8).

Yabancı bankalar geçiş ekonomilerinde toplam bankacılık sermayesinin %80'inden daha fazla bir payını kontrol etmektedir. Fakat yabancı bankalar 1995 yılında çoktan Estonya, Macaristan ve Latviya bankacılık sektöründe yaklaşık olarak %30 piyasa payına sahip olmuştu. Bu durum; yabancı bankaların bu piyasalara yüksek oranlarda katılımının uzun dönem etkilerinin analiz edilmesinde yararlı olmaktadır. Yabancı bankalar diğer gelişmekte olan ülkelerin bankacılık sektörlerine de giriş yapmıştır. Sadece Latin Amerika yabancı banka katılımının büyüklüğü açısından CEEC geçiş ekonomileri ile karşılaştırılabilir. Latin Amerika ülkelerinin bankacılık sektörüne yabancı banka girişleri geçiş ekonomilerine yapılan girişten daha sonra olmuştur

(Havrylchuk ve Jurzyk, 2011: 449). Geçiş ekonomileri arasında Macaristan bankacılık sektöründe önemli yatırımlar alan ilk ekonomidir. 1991 ve 1992 yıllarında bazı yatırımlar Çek Cumhuriyeti ve Polonya bankacılık sektörüne yönlendirilmiştir. Daha sonra yabancı bankalar Estonya ve diğer geçiş ekonomilerinin bankacılık sektörüne yatırım yapmaya başlamıştır. Batılı bankalardan gelen DYY genel olarak Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan ve Estonya bankacılık sektörlerine yönelmiştir. Bu dönemde bu ülkelerin tümü çoktan AB'ye katılmak için müzakerelere başlamış ve bölgedeki en gelişmiş bankacılık sektörüne sahip olduğu düşünülmektedir. (Papi ve Revoltella, 1999: 13). Diğer geçiş ekonomileri ile karşılaştırıldığında Çek Cumhuriyeti ve Estonya bankacılık sektöründe yoğun şekilde yabancı sahipliği bulunmaktaydı. Gerçekten de AB'ye girmesi düşünülen ilk beş ülkenin bankacılık sektörü karşılaştırıldığında; bu beş ülke bankacılık sektöründeki toplam pay içerisinde yabancı bankaların payı sadece Slovenya bankacılık sisteminde azınlık durumunda bulunmaktaydı (Galac ve Kraft, 2000: 3).

1989 yılında Berlin duvarının yıkılmasından sadece bir gün sonra Bulgaristan da Todor Zhivkov sistemi bitmiştir. Yeni kurulan hükümet yapılan zorlamalar nedeniyle ilk olarak yabancı banka girişlerine izin vermiştir. Yabancı banka girişinin aşamalı liberalleşmesi ve yabancı girişinin birikmesine rağmen, 1997 yılının ortalarına kadar yabancı payı Bulgar bankacılık piyasasının azınlık parçasını oluşturmaktaydı. 1997 Haziran ayına kadar Bulgaristan bankacılık sektöründeki toplam varlıkların içindeki yabancı payı sadece %4,9 oranındaydı (Tschoegl, 2003: 41). Bulgaristan, Hırvatistan ve Romanya gibi güneydoğu bölgesinde bulunan geçiş ekonomileri 1990'lı yılların sonlarında banka özelleştirmelerine başlamıştır. Bir para kurulu kurduktan ve makroekonomik çevrelerin düzenlenmesinden sonra Bulgaristan hükümeti ilk banka özelleştirmesini 1997 yılında farklı yatırımcılardan oluşan bir konsorsiyum ile başlamıştır. 2000 yılının sonuna kadar Bulgaristan bankacılık sektöründe bulunan on en büyük bankanın sekiz tanesi yabancı kontrolüne geçmiştir. 1995 yılının başlarında Hırvatistan bankacılık sektöründe neredeyse yabancı payı sıfır düzeyinde iken 2000 ve 2002 yıllarına gelindiğinde ise banka varlıklarının yaklaşık olarak %84'ü yabancı kontrolüne ulaşmış ve banka sahipliği açısından ise on bankanın tümünde çoğunluk hisseleri yabancı banka yatırımcılarında bulunmaktaydı. Romanya ise banka

özelleştirmelerinde oldukça yavaş hareket etmiştir. Romanya da 1999 yılına kadar üç en büyük bankası devlet kontrolünde hizmet vermiştir (Bonin vd., 2005: 2160).

Diğer iki geçiş ekonomisi olan Estonya ve Çek Cumhuriyeti bankacılık sektöründe toplam varlıkların %90'ın üstünde yabancı banka payına sahipti. Fakat Hırvatistan bankacılık sektörünün hikâyesi birkaç nedenden dolayı farklılığa sahiptir. Bunlardan birincisi, Hırvat bankacılık sistemi; yaklaşık olarak tamamıyla yerli sahipli bankacılık sisteminden ezici çoğunlukla yabancı sahipliğine doğru aşırı hızlı bir şekilde geçiş yapmıştır. Bu değişimin hızı ve büyüklüğü alışılmışın dışında gerçekleşmiştir. İkincisi, bu değişimin sonunda pozitif etkiler gözle görülebilir şekilde çok hızlı olmuştur. Çünkü yabancılara yapılan temel özelleştirmeler 1998-99 yıllarında ki bankacılık krizlerinden sonra yoluna girmiştir. Üçüncüsü ise, Hırvatistan deneyimi diğer geçiş ekonomilerindeki deneyimlerin geniş bir temsilcisi olarak gösterilebilir. Hırvatistan bankacılık sektörü literatür de yapılan iddiaların açıklanmasında çok önemli bir fırsat sağlamaktadır. Yabancı bankaların girişi, 1994 yılında Avusturya bankasının bir bağlı ortaklığının kurulmasıyla sorunsuz şekilde başlamıştır. Yabancı bankalar 1998 yılının sonuna kadar %10'un altında birleştirilmiş bir piyasa payına sahipti. Fakat birkaç büyük bankanın yabancı stratejik yatırımcılara satışı bu durumu dramatik şekilde değiştirmiştir. Dünyanın en yüksek yabancı banka sahipliğini elinde bulunduran Hırvatistan bankacılık sektöründe; 2003 yılının başına geldiğimizde yabancı bankalar toplam bankacılık varlığının %89'undan fazlasını elinde tutuyordu (Kraft, 2004: 154).

Başından bu yana Kırgızistan'daki yabancı yatırımcılar banka sahipliği ile ilgili olarak hiçbir kısıtlamayla karşılaşmamıştır. 1990'lı yılların ilk yarısında yabancı özel bireyler sermayelerini 1996 ve 1997 yıllarındaki yeniden yapılandırma sürecinde kapatılan iki bankaya yapabiliyordu. 1999 yılına kadar üç tane daha yabancılar tarafından finanse edilen banka açılmış ve yabancı yatırımcılar tarafından hesaplanan toplam banka sermaye payı %30'a ulaşmıştır. Bu zamana kadar sadece Türkiye'den Demir Bank'ın yabancı bir finansal kurum olarak çalışmasına izin verilmiştir. Yabancı bankaların girişi; Energobank, Ineksimbank, Kairat, Autobank Kırgız bankalarının Kazak finansal kurumları tarafından alınmalarına izin verilmesi ile 2002 yılında başlamıştır. 2005 yılının sonuna geldiği zaman Kırgız bankacılık sektöründe yabancı sermaye payı %60'a yükselmiştir. Rus krizinin etkisi ile Kırgız bankaları için geleceğe yönelik sermaye ihtiyaçları önemli derece de daraltılmıştır. 1999 yılında minimum

sermaye/varlık oranı %8'den %12'ye yükselmişti. Aynı zamanda 2000-2001 yılları arasında Kırgız Ulusal Bankası var olan bankalar için yasal sermaye ihtiyacını 25 milyon Som'dan 100 milyon Som'a ve yeni kurulacak bankalar için 150 milyon Som'dan 300 milyon Som'a yükseltmiştir. Bankalar için gereken yasal sermaye ihtiyaçlarında yapılan bu artış Kırgız Bankacılık sektörünün amaçlandığı sağlamlığa ulaşmasına izin vermedi. Bu uygulama sadece bireysel banka büyüklüğünde bir artışa neden olmuştur (Brown vd., 2009: 1679).

Bankacılık sektöründe devletin rolünün dönüşümünü gösteren ölçülerden bir tanesi de bankacılık sektöründe bulunan toplam varlıklar içerisindeki özel bankaların varlık payıdır. Bu ölçü; kamu bankalarının özelleştirilmesi ve bankacılık sektörüne yeni bankaların girişleri aracılığıyla bankacılık hizmetlerinden devletin çekilmesini göstermektedir (Fries ve Taci, 2002: 4). Bununla birlikte, devletin bankacılık sektöründeki payını düşürmesi yabancı banka girişlerinde artış görülmüştür. Literatürde de görülebileceği gibi geçiş ekonomilerinin bankacılık sektörleri belli bir süreçten sonra yabancı bankaların girişlerine maruz kalmış ve hem banka sayısı olarak hem de bankacılık sektöründe bulunan toplam varlıklar içindeki yabancı bankaların ellerinde tuttukları varlıkların oranında yüksek paylara sahip olmuştur. Tablo 1.7 de görüldüğü gibi banka sayıları açısından; Azerbaycan, Özbekistan, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna bankacılık sektörleri dışındaki geçiş ekonomilerinin bankacılık sektörlerinde yoğun banka kurumları bulunmaktadır. Tablo 1.8. de geçiş ekonomilerinin bankacılık sektörlerinde bulunan toplam banka varlıkları içerisinde bulunan toplam yabancı banka varlıklarının oranı gösterilmiştir. Bu tabloda da görülebildiği gibi yabancı bankaların varlık payları Azerbaycan, Beyaz Rusya, Kazakistan, Moldova, Özbekistan, Rusya, Slovenya, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna bankacılık sektörleri dışında çoğunluk paylara sahiptir.

Tablo 1.7: Geçiş Ekonomilerinde Bankacılık Sektörü Toplam Banka Sayıları ve Yabancı Banka Sayıları

ÜLKE/YILLAR	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Arnavutluk	6 (3)	8 (3)	9 (3)	10 (8)	13(11)	13(12)	13(12)	13(12)	15(13)	16(14)	16(14)	17(14)	17(15)	16 (14)	16 (14)
Azerbaycan	180 (5)	136 (6)	99(6)	79(4)	70(5)	59(5)	53(5)	46(4)	44(5)	44(5)	44(5)	44(6)	44 (6)	46 (9)	46 (9)
Beyaz Rusya	40 (1)	38 (2)	38(2)	37(2)	36(4)	31(6)	29(9)	28(12)	30(17)	32(19)	30(18)	30(18)	27(16)	31 (20)	
Bosna Hersek		41 (5)	52(9)	53(9)	61(9)	56(14)	49(20)	40(21)	37(19)	33(17)	33(20)	32(22)	32(21)	30 (21)	30 (21)
Bulgaristan	41 (3)	42 (3)	28(7)	34(17)	34(22)	35(25)	35(26)	34(26)	35(25)	35(24)	34(23)	32(23)	29(21)	30 (22)	30 (22)
Çek Cumhuriyeti	55 (23)	53 (23)	50(24)	45(25)	42(27)	40(26)	38(26)	37(26)	35(26)	35(26)	36(27)	37(28)	37(15)		
Ermenistan	35 (3)	33 (4)	30(4)	31(10)	31(12)	31(11)	30(14)	20(8)	19(8)	20(9)	21(10)	21(10)	22(12)	22 (12)	22 (14)
Estonya	19 (5)	15 (4)	12(4)	6(3)	7(3)	7(4)	7(4)	7(4)	7(4)	9(6)	13(10)	14(12)	15(13)	17 (15)	17 (14)
Gürcistan	101 (3)	61 (6)	53(8)	44(10)	39(11)	32(8)	29(7)	27(5)	24(6)	21(7)	19(10)	17(10)	19(14)	20 (16)	19 (15)
Hırvatistan	54 (1)	58 (4)	61(7)	60(10)	53(13)	45(21)	44(24)	46(23)	42(19)	39(15)	36(13)	35(15)	35(16)	33 (16)	32 (15)
Kazakistan	130 (8)	101 (9)	81(22)	71(20)	55(18)	48(16)	44(15)	38(17)	36(16)	35(15)	34(14)	33(14)	35(18)	37 (13)	39 (14)
Kırgızistan	18 (3)	18 (3)	20(3)	23(6)	23(5)	22(6)	20(5)	20(6)	21(7)	19(9)	19(10)	20(10)	22(10)	21 (10)	
Letonya	41 (17)	34 (18)	32(16)	28(14)	24(12)	22(12)	23(11)	23(10)	23(10)	23(9)	23(9)	24(12)	25(14)		
Litvanya	15 (0)	12 (3)	12(4)	12(5)	13(4)	13(6)	13(6)	14(7)	13(7)	12(6)	12(6)	11(6)	14(6)	27 (16)	27 (18)
Macaristan	43 (21)	42 (26)	45(30)	44(28)	43(29)	42(33)	41(32)	38(28)	38(29)	38(27)	38(27)	40(28)	40(27)	39 (25)	38 (23)
Makedonya	6 (3)	22 (5)	22 (5)	24 (6)	23 (5)	22 (7)	21 (8)	20 (7)	21 (8)	21 (8)	20 (8)	19 (8)	18 (11)	18 (14)	18 (14)
Moldova				23 (7)	20 (10)	20 (11)	19 (10)	16 (10)	16 (9)	16 (9)	16 (7)	15 (6)	16 (7)	16 (8)	15 (8)
Özbekistan	31 (1)	29 (2)	30 (4)	33 (4)	35 (5)	34 (6)	38 (6)	35 (6)	33 (5)	31 (5)	29 (5)	29 (5)	29 (5)		
Polonya	81 (18)	81 (25)	81 (28)	83 (31)	77 (39)	73 (46)	69 (46)	59 (45)	58 (46)	57 (44)	61 (50)	63 (52)	64 (54)	70 (60)	67 (57)
Romanya	24 (8)	31 (10)	33 (13)	36 (16)	34 (19)	33 (21)	33 (24)	31 (24)	30 (21)	32 (23)	33 (24)	31 (26)	31 (26)	32 (27)	31 (25)
Rusya										1299 (42)	1253 (52)	1189 (65)	1136 (86)	1108 (102)	1058 (108)
Sırbistan	112 (3)	103 (3)	106 (3)	104 (3)	75 (3)	81 (3)	54 (8)	50 (12)	47 (16)	43 (11)	40 (17)	37 (22)	35 (21)	34 (20)	
Slovakya	33 (18)	29 (14)	29 (13)	27 (10)	25 (10)	23 (13)	21 (12)	20 (15)	21 (16)	21 (16)	23 (16)	24 (16)	26 (15)	26 (16)	26 (13)
Slovenya	39 (6)	36 (4)	34 (4)	30 (3)	31 (5)	28 (6)	24 (5)	22 (6)	22 (6)	22 (7)	25 (9)	25 (10)	27 (11)	24 (11)	25 (11)
Tacikistan	20 (3)	23 (3)	28 (4)	20 (3)	19 (3)	16 (3)	15 (3)	14 (3)	15 (4)	12 (3)	12 (3)	10 (2)	11 (4)	12 (4)	13 (4)
Türkmenistan	67 (3)	68 (4)	67 (4)	13 (4)	13 (4)	13 (4)	13 (4)	13 (4)	12 (4)	11 (4)	11 (4)	11 (4)	11 (4)	11 (2)	
Ukrayna	230 (1)	229 (6)	227 (12)	175 (12)	161 (15)	154 (14)	152 (16)	157 (15)	158 (19)	160 (19)	165 (23)	170 (27)	175 (40)	184 (46)	182 (51)

Kaynak: EBRD. Parantezsiz sayılar toplam banka sayısını, parantezli sayılar yabancı banka sayısını göstermektedir.

Tablo 1.8: Geçiş Ekonomilerinde Bankacılık Sektörü Yabancı Banka Varlık Oranları

ÜLKE/YILLAR	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Arnavutluk				14.4	18.9	35.2	40.8	45.9	47.1	93.3	92.3	90.5	94.2	93.6	92.4	92.4
Azerbaycan						4.4	4.6	4.1	5.2	5.8	6.6	6.1	7.5	9.1	9.3	9.1
Beyaz Rusya	0.7	0.7	1.4	2.3	2.8	4.0	7.5	8.1	20.4	20.0	16.2	14.7	19.7	20.6		20.6
Bosna Hersek		2.4	4.2	1.9	3.8	21.6	65.3	76.7	79.7	80.9	90.9	94.0	93.8	95.0	94.5	94.5
Bulgaristan				32.5	42.8	75.3	72.7	75.2	82.7	81.6	74.5	80.1	82.3	83.9	84.0	80.7
Çek Cumhuriyeti	15.5	19.0	23.3	26.4	38.4	65.4	89.1	85.8	86.3	84.9	84.4	84.7	84.8			
Ermenistan	16.1	37.6	40.1	40.5	44.3	45.5	57.6	54.2	51.8	56.7	48.7	45.8	49.0	50.5	63.6	67.5
Estonya	1.8	1.6	28.8	90.2	89.8	97.4	97.6	97.5	97.5	98.0	99.4	99.1	98.7	98.2	98.3	97.9
Gürcistan	4.5	15.2	26.7	19.3	15.9	16.5	15.3	12.2	34.9	58.1	75.9	86.9	90.6	90.8	89.1	89.3
Hırvatistan	0.2	0.9	3.0	6.6	40.3	84.1	89.3	90.2	91.0	91.3	91.3	90.8	90.4	90.8	91.0	90.3
Kazakistan	4.6	8.8	11.3	18.9	19.4	19.8	17.3	34.3	56.9	5.5	7.3	5.4	38.5	12.9	17.2	17.2
Kırgızistan			18.3	35.8	16.5	24.6	32.7	50.4	61.2	70.1	73.6	71.5	58.7	72.0		72
Letonya	34.6	51.5	70.6	79.1	74.0	74.4	65.2	42.8	53.0	48.6	57.9	63.3	63.8	65.7	69.3	69
Litvanya	0.0	28.0	40.6	50.7	37.1	54.7	78.2	96.1	95.6	90.8	91.7	91.8	91.7	92.1	91.5	90.8
Macaristan	36.8	46.2	61.3	59.2	61.5	67.4	66.5	85.0	83.5	63.0	82.6	82.9	64.2	84.0	81.3	
Makedonya		9.4	11.8	11.4	11.5	53.4	51.1	44.0	47.0	47.3	51.3	53.2	85.9	93.1	93.3	93.3
Moldovya				22.4	34.4	39.8	34.9	36.7	35.2	33.6	19.6	22.9	24.8	31.6	41.0	41.5
Özbekistan	0.1	0.8	1.5	2.7	2.0	2.2	2.4	3.2	4.3	4.4						27.1
Polonya	4.4	14.4	16.0	17.4	49.3	72.6	72.2	70.7	71.5	71.3	74.3	74.2	75.5	76.5	72.3	70.5
Romanya			11.5	151.3	43.6	46.7	51.4	52.9	54.8	58.5	59.2	87.9	87.3	87.7	84.3	84.1
Rusya	3.0	4.4	6.7	10.1	10.6	9.5	8.8	8.1	7.4	7.6	8.3	12.1	17.2	18.7	18.3	18.3
Sırbistan	0.2	0.2	0.6	0.5	0.4	0.5	13.2	27.0	38.4	37.7	66.0	78.7	75.5	75.3		75.3
Slovakya		12.7	19.3	23.7	24.1	42.7	78.3	84.1	96.3	96.7	97.3	97.0	99.0	99.2	91.6	91.8
Slovenya	4.8	5.3	5.4	4.9	4.9	15.3	15.2	16.9	18.9	20.1	22.6	29.3	28.8	31.1	29.5	28.7
Tacikistan			15.0	70.2	60.9	71.9	70.3	1.8	3.6	6.2	8.9	6.5	6.6			
Türkmenistan	0.0	0.6	0.8	1.3	1.6	1.3	1.3	1.7	1.6	1.0	1.0	1.0	1.1	1.2		1.2
Ukrayna			8.2	9.2	10.5	11.1	12.1	12.3	12.1	12.1	21.3	35.0	39.4	51.1	50.8	47.8

Kaynak: EBRD

1.2.1. Geçiş Ekonomilerinde Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması

Geçiş ekonomilerinde yapılmış olan yapısal reformlar, para ve maliye politikalarının istikrarı ile birlikte finansal aracılığa yardımcı olan makro ekonomik bir çevrenin oluşmasına neden oldu (Brown vd., 2009: 1677). Geçiş ekonomilerinde 1989 yılında yaşanan ekonomik ve politik değişiklikler, bu ekonomilerin bankacılık sektörlerini yeniden yapılandırılmasında etkili olmuştur. Bu dönemde yeni seçilmiş hükümetler; etkin bankacılık ve finansal sistemin oluşturulmasını öncelikli hedefleri arasına yerleştirmiştir. Geçiş dönemi sırasında, bankacılık sektörünü denetleyecek ve düzenleyecek kurumlar oluşturulmuş; merkezi kamu bankacılık yapısından piyasa odaklı finansal kurumlar geliştirilmiş ve bankacılık sektörüne özel teşebbüslerin girişleri sağlanmıştır (Hasan ve Marton, 2003: 2250).

Güneydoğu Avrupa ülkelerinin finansal piyasalarının gelişmesi nedeni ile bu ülkelerin bankacılık sektöründe bankacılık aracılık işlemleri artış göstermiştir. Bu artış yaygın olarak yapılan reform süreci, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması, kamu bankalarının özelleştirilmesi, iflas eden bankaların kapatılması ve yerine getirilmeyen kredilerin silinmesi ile gerçekleştirilmiştir. Bankacılık sektöründeki aracılık işlemlerinin gelişmesine; yeni ihtiyatlı yapılanma, daha dikkatli denetim mekanizmasının seçilmesi, muhasebe ve hesap verme standartlarının gelişimi ile finansal teknolojinin yatırım kaynaklarını ve ileri düzeydeki yönetim sistemlerini getiren yabancı bankaların girişleri neden olmuştur (Mamatzakis vd., 2005: 193). Kendini yöneten sosyalist sistemin temeli olan Birleşik İşgücü Hukuku (The Law on Associated Labor) iptal edildiği zaman, önceki Yugoslavya ekonomisinde piyasa ekonomisine geçiş tarihi büyük olasılıkla 1989 yılı olarak gösterilebilir. Bu yılda değişik sahiplik formları yasalaşmış ve özel teşebbüs işletmelerinin kurulması daha kolay bir hal almıştır. Bu ekonominin bankacılık sektöründe ise, eski toplumun sahip olduğu bankaların anonim ortaklığına doğru dönüşümü olan banka mevzuat reformu da 1989 yılında gerçekleştirilmiştir (Kraft ve Tırtıroğlu, 1998: 285).

1991 yılında Kırgızistan önceki Sovyetler Birliğinden iki aşamalı bankacılık sistemini miras olarak aldı. İki aşamalı bankacılık yapısı; dört uzmanlaşmış kamu bankası ve üç küçük uzmanlaşmamış özel bankadan oluşuyorken, birinci aşamada ki kamu bankası (Gosbank) merkez bankası olarak görev yapmaktaydı. 1992 yılının şubat

ayında ikinci aşama bankalara lisans verme ve denetleme işlevini yapan Gosbank, NBKR (Kazakistan Cumhuriyetinin Ulusal Bankası) olarak yeniden isimlendirildi. Diğer birçok geçiş ekonomisinde olduğu gibi Kırgızistan bankacılık sektöründe de bankaların lisanslanması ve denetlenmesi başlangıçta birçok küçük özel bankanın birleştirilmesi için kısıtlamalara sahipti. 1995 yılının sonunda bu ülkede 5'i kamu bankası ve 14'ü özel olan toplam 19 ticari banka bulunmaktaydı. 1995 yılında NBKR'nin yerinde denetleme ve bankacılık sisteminin ön tedarik ihtiyaçlarını zorunlu kılması mevcut tüm bankaların yarısının negatif net değer raporlamasına ve Kırgız bankacılık sektörünün yeniden yapılanmasının ilk dalgasının başlamasına neden olmuştur. 1996-97 yıllarında DB'nin desteği ile iki uzmanlaşmış kamu bankası ve dört özel banka kapatılmış ve iki uzmanlaşmış bankayı da yeniden yapılandırmışlardır. Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması sürecinde Borç Özkaynak ve Bankaları Yeniden Yapılandırma Kurumu (DEBRA) denilen kamu kurumu, borçları ödenip kapatılan bankaların varlıklarının yeniden dönüşümünü garanti etmek için kurulmuştur. 1998 ve 2000 yılları arasında Kırgız bankacılık sektörü, Rus finansal krizi ve bu krize bağlı yerli makroekonomik dalgalanmadan büyük şiddet de zarar görmüştür. 1999 yılında yerine getirilmeyen krediler bankacılık sektörünün toplam kredilerinin %30'una yükselmışti çünkü bankalar meydana gelen kredi ve para krizlerini küçümsemiştir. Bu dönem sırasında altı banka kapatılmış ve iki banka ise yeniden yapılandırılmıştır. Bu iki yeniden yapılandırılan bankaların yükümlülüklerini yeni kurulan kamu bankası olan Kairat Bank'a transfer ederken, varlıklarını ise DEBRA'ya transfer etmiştir. Bu ikinci yeniden yapılandırma süreci Kırgız bankacılık sektörünün kamu güvenini sarsmıştır. Birkaç özel bankanın çöküşüne NBKR'nin yavaş ve belirsiz politikaları eşlik etmiştir. Bu dönemle ilgili olarak IMF raporları; diğer kamu otoritelerinin bankacılık sektöründeki yanlışlıklar ve azalan güvenden dolayı NBKR'nin başarısız politikalarına karşı çıktıklarını söylemiştir (Brown vd., 2009: 1678-1679).

Tablo 1.9: Geçiş Ekonomilerinde Bankacılık Sektörü Toplam Banka Kredileri İçindeki Yerine Getirilmeyen Kredilerin Payı

ÜLKE/YILLAR	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Arnavutluk	34.90	40.10	91.20	35.40	32.70	42.60	6.90	5.60	4.60	4.20	2.30	3.10	3.40	6.60	10.50	7.57
Azerbaycan	21.00	20.20	19.90	19.60	35.10	14.40	20.50	19.70	14.60	14.50	14.90	12.00	8.10	5.20	6.00	5.38
Beyaz Rusya	11.80	14.10	8.10	11.10	9.40	10.60	13.00	10.20	5.80	4.70	3.40	2.90	2.00	6.00		3.80
Bosna Hersek		40.00	16.10	79.10	58.70	15.80	20.70	11.50	8.40	6.10	5.40	4.10	3.00	3.10	6.00	
Bulgaristan	12.50	15.20	13.00	11.80	17.50	10.90	7.90	5.60	4.40	3.70	3.80	3.20	2.50	3.20	6.70	18.09
Çek Cumhuriyeti	31.50	30.60	30.20	31.50	37.80	33.80	14.50	9.40	5.00	4.10	4.00	3.80	2.80			
Ermenistan	36.10	22.60	7.90	10.40	4.70	7.20	6.80	4.90	4.90	2.10	2.10	2.60	2.50	4.40	5.00	
Estonya	2.40	2.00	2.10	4.00	2.90	1.30	1.20	0.80	0.50	0.30	0.20	0.20	0.50	1.90	5.30	6.50
Gürcistan	33.30	6.70	6.60	6.90	6.90	7.20	11.30	7.90	7.50	6.20	3.80	2.50	2.60	12.80	28.00	12.53
Hırvatistan	12.90	11.20	8.20	12.60	20.20	22.60	17.30	12.80	13.10	7.50	6.20	5.20	4.80	4.80	7.80	
Kazakistan	14.90	19.90	6.00	4.70	5.50	2.10	2.10	4.10	3.90	4.20	3.30	2.40	2.70	7.10	37.80	25.20
Kırgızistan	72.00	26.10	7.50	10.20	34.20	16.30	13.80	17.60	11.20	6.10	7.70	6.20	3.50	5.70		15.80
Letonya	18.90	20.50	10.00	7.00	6.20	4.50	2.80	2.00	1.40	1.10	0.70	0.50	0.40	2.40	16.40	19.00
Litvanya	17.30	32.20	28.30	12.50	11.90	10.80	7.40	5.80	2.60	2.40	0.70	1.00	1.10	4.60	20.80	19.67
Macaristan			6.60	7.90	4.40	3.10	3.00	4.90	3.80	3.70	3.10	3.00	2.80	3.30	6.70	9.01
Makedonya		66.10	59.50	50.30	62.60	46.50	44.40	35.70	34.90	27.50	22.20	15.10	10.90	10.10	12.60	
Moldova	36.00	45.50	26.00	32.00	29.30	20.60	10.40	7.60	6.40	6.90	5.30	4.40	3.70	5.90	16.40	13.33
Özbekistan			0.40	0.10	0.10											
Polonya	23.90	14.70	11.50	11.80	14.90	16.80	20.50	24.70	25.10	17.40	11.60	7.70	5.40	4.70	8.00	8.83
Romanya	37.90	48.00	56.50	58.50	35.40	5.30	3.50	2.30	1.50	1.70	1.70	1.80	3.00	4.50	8.50	16.40
Rusya	4.60	5.60	4.50	21.80	17.80	9.60	7.50	6.40	5.60	3.60	2.80	2.40	2.00	3.90	9.70	5.54
Sırbistan								21.60	24.10	22.20				11.30	15.50	16.50
Slovakya	41.30	31.80	33.40	44.30	32.90	26.20	24.30	11.20	9.10	7.20	5.50	7.10	2.60	3.50	5.20	5.82
Slovenya	9.30	10.10	10.00	9.50	9.30	9.30	10.00	10.00	9.40	7.50	6.40	5.50	3.90	3.60	6.00	2.20
Tacikistan		2928.80	3015.60	3.20	15.80	10.80	12.50	84.20	73.60	18.70	13.80	11.40	4.90			7.50
Türkmenistan	11.20	11.40	13.90	2.20	0.50	0.20	0.30	0.30	0.50	0.40	0.30	0.20	0.20	0.10		
Ukrayna				34.60	34.20	12.50	6.30	4.50	3.40	3.20	2.20	1.70	1.30	2.30	47.90	16.43

Kaynak: IFS ve WDI

Şaşırtıcı olmayan şekilde; kredi problemleri tüm geçiş ekonomileri için ciddi bir sorun yaratmıştır. Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya bankacılık sektöründe toplam banka kredileri içerisindeki yerine getirilmeyen kredi miktarı oranı 1995 yılında ortalama %25,9 olmuştur. Slovenya, Hırvatistan, Romanya ve Bulgaristan bankacılık sektörlerinde ise bu oran 1995 yılında ortalama %18,8 düzeyinde bulunmaktaydı. Geçiş ekonomileri gibi çok hızlı değişen ekonomiler de kredi alan banka müşterilerinin geri ödeme performansı hakkındaki bilgiler yavaş şekilde elde edilmiştir. Ayrıca birçok hükümet problemlili bankaların yeniden sermayelendirilmesi ve sorunlu kredilerin bu bankaların bilançolarından temizlenmesi zorunluluğu ile yüz yüze kalmıştır. Bununla birlikte iflas eden küçük özel sahipli bankalar; kamu bankaları ile birleşerek kamu bankalarına yük olmuştur. Geçiş ekonomileri için tekrar eden bu problemler kaçınılmaz olmuştur çünkü bankaların yeniden sermayelenme ihtiyaçları yerine getirilmeyen kredileri ifade etmektedir (Bonin vd., 2008: 13).

Kırgızistan örneğindeki gibi bankacılık problemlerinin temel göstergelerinden birisi de; geçiş ekonomilerinin bankacılık sektöründe toplam banka kredileri içindeki yerine getirilmeyen kredilerin yüzdelik payıdır. Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasından sonra ve yabancı-yerli ticari bankaların sektöre girişine izin verilmesinden sonra yerine getirilmeyen kredi oranlarından gözle görülür bir şekilde ortaya çıkan düzelme Tablo 1.9. da görülmektedir. Tabloya göre sadece 2008 yılından beri devam eden küresel ekonomik krizden dolayı 2009 ve 2010 yıllarında bir kötüleşme görülmüştür.

Çek Cumhuriyeti ve Macaristan bankacılık sektörlerinin en düşük seviyede yeniden yapılandırılması ile daha erken bankacılık reformu yaparak finansal istikrarlarını arttırmış ve güçlenen piyasa pozisyonları ile ticari bankalara gelir sağlamıştır. Fakat gerçek bir rekabetin bankacılık sektörlerinde bulunmamasından dolayı bankaların etkinliğini arttırmak için gerekli olan daha zayıf bir teşvike sahipti (Meyendorff ve Snyder, 1997: 9-10). Abarbanel ve Bonin (1997: 31-32) çalışmalarında Polonya bankacılık sektöründeki reformu açıklamak için şu an Polonya bankacılık sektörünün en büyük özel bankası olan Bank Slaski S.A w Katowicach'in (BSK) özelleştirilmesinden bahsetmiştir. BSK özelleştirmesi çoklu ve ortak tutarsız amaçların başarılması için hükümetin karmaşık politikalarından dolayı kaotik bir sürece tanıklık etmiştir. Fakat bu zorluklara rağmen Polonya bankacılık sektörünü yeniden

yapılandırarak yabancı girişini çekmeyi başarmıştır. Polonya bankacılık sektöründe, BSK'nın özelleştirilerek ING'ye satılmasının ardından BSK önemli derecede yeniden yapılanmaya maruz kalmıştır. Bu yeniden yapılanma ile bankanın eski müşteri temelli problemleri endüstrilerinden uzaklaşarak bankanın kredi portföyünü yeniden düzenlemiş, ING'nin kendi bölgesinin içinde ve ötesinde ticari ve perakende kredilerini uzatan stratejiler belirlemiş, bankayı güçlendirmek için kapsamlı uygulamalar ile personelin eğitilmesi ve ING'nin yeni ürünlerinin, hizmetlerinin ve bilgi teknolojilerinin kurumunu gerçekleştirmiştir.

1.2.2. Geçiş Ekonomilerinde Bankacılık Sektörünün Özelleştirilmesi

Geçiş ekonomilerinde devletin sahip olduğu girişimlerin özelleştirilmesinde en mantıklı ekonomik nedenlerden birisi de; geçiş ekonomilerinde başarısız olmuş girişimlerin verimliliği konusudur. Dolayısıyla özel sahiplik; verimlilik etkinliğini, yönetici ve çalışanların motivasyon artışını, yeni piyasalara girişi ve piyasadan daha az çıkışı göstermektedir. Özelleştirme; dinamik küçük iş alanlarını, DYY girişini ve piyasanın yeniden yapılandırılma hızını artırıp artırmadığı tartışması bulunmaktadır (Brada, 1996: 67-68). Bununla birlikte; özelleştirme literatürü, özelleştirilen bankaların benzer kamu bankalarından üstün olması gerektiğini ifade etmektedir. Fakat özelleştirmenin başarısı; özelleştirmenin devlet ve özel sahipliği ile ilgili olan şirket yönetimi problemlerini ne kadar başarılı şekilde çözeceğine ve özelleştirmenin ne kadar rekabete sahip olacağına bağlıdır. Özelleştirme sonrasında banka operasyonlarına müdahale etmek isteyen hükümetler bu bankaların bazı hisselerini ellerinde tutmak ve bu bankaları yabancı yatırımcılara satmakta daha az istekli olabilir. Böyle bir durumda hisse senedi ihracı yoluyla güç kullanan hükümetler özelleştirmede hisse senedi paylarını tutmaya devam ederlerse işlerinde başarılı olan yatırımcılar banka özelleştirmesine karşı ürkek davranabilir (Clarke vd., 2005: 1910). Karşılaştırma yapıldığında ne sıfırdan kurulan yabancı bankalar nede yeni kurulan özel bankalar kamu bankalarını sorumluluk altında tutan kötü varlıklara sahip değildir. Dolayısıyla tümüyle yabancı sahipliğinde bulunan bankalar ile özel yerli bankaların; kamu bankalarından daha fazla etkin olduğunu söylenebilir (Bonin vd., 2005: 2156). Birkaç çalışma banka özelleştirmeleri problemleri hakkında açık şekilde ilgilenmesine rağmen özelleştirme

literatürü; banka özelleştirmelerinin faydalı olacağı konusundaki beklentilere kaynaklık yapmaktadır. Burada sorulması gereken asıl soru özelleştirmelerin bankacılık sektörünün performansını geliştirip geliştirmeyeceğidir (Clarke vd., 2005: 1909).

1990'lı yıllardan bu yana 59 ülkenin bankacılık sektöründe 250'den fazla ticari banka hükümetler tarafından tamamen hisselerin payı veya bu bankaların varlıklarının satılması aracılığı ile özelleştirilmiştir. Bu bankaların dâhil edildiği tüm ekonomilerin bankacılık sektörlerinde yaşanan bu özelleştirme furçasının yaklaşık olarak tümünde bu ekonomilerin ekonomik geçmişlerinde temel bir kırılma yaşanmıştır. Çünkü bu ekonomiler geçmişte ulusal ekonomik kalkınmaları için fon sağlamada ve hükümetlerin ekonomik kalkınma planlarında, bu ticari bankalar stratejik öneme sahipti (Megginson, 2005: 1931-1932).

1998 yılının sonlarında Slovenya, Slovakya ve Romanya çok büyük bankalarını özelleştirmeye başlamıştır. Slovenya ve Litvanya da yabancı bankalara karşı yapılan ayrımcılıklar çok yakın geçmişe kadar devam etmiştir. Önemli miktarda koruma ile yerli bankalarına büyük desteklerde bulunmuştur. Karşı taraftan, bu ülkelerde tercih edilen liberalleşme sürecinde önemli farklılıklar olmasına rağmen geçiş ekonomilerinde Macaristan, Estonya, Polonya ve Çek Cumhuriyeti bankacılık sektörlerinde yabancı bankalara karşı daha az ayrımcılık yapılmıştır (Papi ve Revoltella, 1999: 14-15). Hırvatistan bankacılık sektöründe özel bankaların toplam payı 1994 yılından bu yana artış göstermiştir. Hırvatistan bankacılık sektöründe banka özelleştirme programına sahip olmamasına rağmen bankacılık sektöründeki bankaların özelleştirildiği gözlemlenmiştir. Bu bankaların genel olarak şirketlerin sahip olduğu bankalar olması göze çarpmaktadır. Bu bankalardan iki tanesi Avrupa İmar ve Kalkınma Bankasından (EBRD) öz sermaye yatırımı elde etmiştir (Kraft ve Tırtıroğlu, 1998: 286). Banka özelleştirme programlarında Hırvatistan örneği diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında alışılmışın dışındaydı. Önceden Yugoslavya yönetimi altındaki sistemde bankalar reel sektör girişimcileri tarafından kurulmuştu. 1989'dan 1990 yılına kadar sosyalist sistem yeniden yapılandırıldığı zaman mevcut öz kaynakların büyük bir bölümü yeniden aynı girişimlerine tanzim edilmişti. Bu karar kamu bankalarının sağlıklı şekilde kurumsallaşmasına neden olmuştur. Bu bankacılık sistemi çevresinde herhangi bir direkt özelleştirme süreci de yaşanmamış bunun yerine reel sektör firmalarının sahip olduğu banka sahipliklerini tesadüfen özelleştirmiştir. 1996 yılına kadar rehabilite

etmek için hükümetin el koyduğu dört banka dışında eski kamu bankalarının çoğu özelleştirilmiştir (Kraft vd., 2006: 2078).

Tablo 1.10: Banka Sahiplik Dönüşümünün İki Farklı Stratejisinin Karşılaştırılması

	Strateji 1	Strateji 2
Amaç	Tümüyle banka sahipliğinin dönüştürülmesi	Kamu bankalarının performansını ve banka gelirlerinin maksimizasyonunun geliştirilmesi
Bankacılık krizinin neden olması	Genellikle evet	Hayır, fakat varlık kalitesi temel problem
Kamu bankalarının düzenlenmesinden önce olma	Evet	Evet
Hükümetin tahmin edilen rolü	Ticari bankacılıktan hükümetin çekilmesi	Çekirdek bankalarda kontrol edilen hisse senetlerinin sahipleri
Yerli özel sermayenin tahmin edilen rolü	Hedeflenmemiş	Hedeflenmemiş
Özelleştirilen bankalarda yabancı direkt yatırımcıların tahmin edilen rolü	Özelleştirilmiş bankaların tümünün kontrolü	Teknoloji, sermaye ve yönetim hünerleri kaynaklarına sahip küçük ortaklar
Yabancı portföy yatırımcılarının tahmin edilen rolü	Olasılığı yüksek olan bir opsiyonda	Sermaye kaynağı olarak devletin küçük bir ortağı şeklinde
Özelleştirme yöntemi	Kontrol edilen hisselerin açık artırma şeklinde satılması	Azınlık hisselerinin ilk halka arz (IPO) yöntemi direkt satımı
Mali Gelirler	Temel ihtiyaç değildir. Eğer yeniden düzenleme maliyetleri dâhil edilirse bazen etkisi olabilir	Yeniden düzenleme maliyetlerine rağmen yüksek ihtiyaç
Özelleştirme süreci	Hızlı	Yavaş
Yabancı rekabetine bankacılık sektörünü açarak eşlik etmek	Evet	Evet, fakat ölçülü ve yavaş bir şekilde
Sıfırdan kurulan bankalarda yabancı direkt yatırımcılar için kullanılan rejim	İlk aşamada kısıtlayıcı önlemler, sonrasında çekirdek bankaların özelleştirilmesi ile liberal sisteme geçiş	Seçici ve kısıtlayıcı bir yaklaşım
Geniş bir uluslar arası bütünleşme amacı	Evet, AB üyeliği uluslar arası bütünleşme için temel bir amaçtır	Hayır, sadece Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır
Bankacılık sektöründen çıkartılma olasılığı	Hayır, böyle bir olasılık yok	Evet, eğer banka performansı politik olarak tatmin edici değilse böyle bir olasılık bulunmaktadır
Kurumsal etki	Güçlüdür	Zayıftır
Bu stratejiyi seçen ekonomiler	Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovakya, Estonya, Litvanya, Hırvatistan, Bulgaristan ve Romanya; Polonya, Slovenya ve Latviya ise sınırlı	Rusya sınırlı şekilde

Kaynak: (Vernikov, 2007: 13).

Vernikov'un (2007) bu tablosu Rusya, CEEC'lerde uygulanan banka özelleştirmeleri için iki farklı stratejinin temel özelliklerini ifade etmektedir. Bu stratejilerden Strateji 1'e göre; bir piyasa sistemine doğru geçişin geniş bir kapsamının özel sahiplik, rekabet ve ekonomik özgürlüğün bulunduğu kurumların varlığına bağlı olduğunu söylemiştir. Strateji 2'ye göre ise; diğer geçiş ekonomilerinden farklı bir özelleştirme yolu izleyen Rusya'daki stratejiyi göstermektedir (Vernikov, 2007: 13-14).

1.2.2.1. Kamu Bankalarının Özelleştirilme Yöntemleri

Geçiş ekonomilerinde kamu bankalarının özelleştirme yöntemlerinde genellikle bazı alternatif yöntemler kullanılmıştır. Bu alternatif yöntemleri üç farklı şekilde ifade edebiliriz. (1) Varlık satışı yöntemi ile hükümet devletin sahip olduğu bir girişimin sahipliğini var olan bir özel firmaya veya yatırımcının küçük bir grubuna satışlarıdır. Bu durum genellikle devletin yapmadığı işlemlerde özel sermaye piyasasının geleneksel durumuna benzemektedir. Bu durumda hükümet devletin sahip olduğu girişimin varlıklarının tümünü veya bir bölümünü satabilmektedir. (2) Devlet kontrolündeki girişimleri özelleştirmek için kullandığı hisse senedi ihracı yönteminde; hükümetler devletin sermaye piyasasında bulunan hisse senetlerini bankanın kurumsal veya perakende sektöründeki yatırımcılara satmasıdır. Bu yöntem tüm özelleştirme türleri içerisindeki en büyük ve ekonomik yöntemdir (Megginson, 2005: 1947). Özelleştirme sonrasında banka operasyonlarına müdahale etmek isteyen hükümetler bu bankaların bazı hisselerini ellerinde tutmak ve bu bankaları yabancı yatırımcılara satmakta daha az istekli olabilir. Böyle bir durumda hisse senedi ihracı yoluyla güç kullanan hükümetler özelleştirmede hisse senedi paylarını tutmaya devam ederlerse işlerinde başarılı olan yatırımcılar banka özelleştirmesine karşı ürkek davranabilir. Banka fonlarını dağıtmak isteyen hükümetler aynı zamanda rekabeti sınırlandırmak isteyecekler veya yakın ilişkileri bulunan merkezi oligopolcü güçlerle müdahalede bulunabilecektir (Clarke vd., 2005: 1910). (3) Hükümetlerin devlet kontrolünde bulunan girişimlerini özelleştirmesinde kullanılan bir diğer yöntem ise; o ekonominin vatandaşı olan özel sektör banka müteşebbislerine bankanın satılması yöntemidir. Rusya, Polonya ve Çek Cumhuriyeti gibi önceden sosyalist sisteme sahip olan Doğu Avrupa ekonomileri ellerinde bulunan devlet sahipli girişimlerin özelleştirmesinde ilk olarak bu yöntemi

kullanmıştır. Bu yöntem hisse senedi ihracı yöntemi ile benzer bir yöntemdir. Fakat bu yöntemde yurtiçine satış yapılmaktadır (Megginson, 2005: 1947).

Hırvatistan bankacılık sektöründe 1995-98 yıllarında yerli banka sahiplerine özelleştirme açık ihale sistemi uygulanmamıştır. Bunun yerine kamu bankaları, genellikle devletin şirketlerinin sahip olduğu bankaların ana hisselerinin ortaklarına dolaylı yoldan özelleştirilmiştir. Çoğu durumda bu özelleştirme politikası yeni yönetim veya ana kurumsal yönetim değişikliklerinin kuruluma yardımcı olmamıştır (Kraft, 2004: 154). Çek Cumhuriyetinde hükümet özellikle yabancı olan stratejik yatırımcıların bankacılık sektörüne girişini kabul etmekte istekliydi. Hükümet özelleştirme ile ana bankalarının hisselerinin %50'sinin altındaki payını satarak özelleştirmiştir (Tschoegl, 2003: 38).

1.2.2.2. Kamu Bankalarının Özelleştirilmesinin Ertelenmesi

Banka özelleştirmelerine devam etme konusunda Merkezi Avrupa ve Rusya'da hükümetler; bankacılık sektörlerindeki merkezi tek banka sistemini nasıl kıracaklarını, problemli kredi portföylerinin üstesinden nasıl geleceklerini, özel sektöre sermayeyi nasıl transfer edecekleri ve finansal - beşeri sermayeyi bankalara nasıl yönlendirecekleri konularında problemler ile karşılaşmıştır (Meyendorff ve Snyder, 1997: 5-6). Geçiş ekonomileri arasında farklılıklar olmasına rağmen CEEC ekonomilerinde çok büyük banka özelleştirmelerini geçişin ilk beş yılı sırasında ertelemiştir. 1996 yılında sadece 3 büyük yerel bankanın çoğunluğu yabancılara ait olmuş, 14 çok büyük banka yabancılara azınlık sahipliğinde ve 14 banka ise herhangi bir yabancı sahipliğinde bulunmamıştır (Papi ve Revoltella, 1999: 15). Örneğin; Çek bankacılık sektöründe artan geri dönüşü olmayan kredi problemini çözmek için Çek hükümeti 1993 yılında ana bankalardan özel şekilde yaratılan banka kurumlarına geri dönüşü olmayan kredi miktarının büyük kısmını transfer etmeye karar vermiştir. Bu karar özelleştirme niyeti ile oluşturulan Çek bankalarının kredi portföyündeki problemleri temizlemesine rağmen banka özelleştirmeleri bu yılda gerçekleşmemiştir. Çek bankalarının sermayesinin büyük bir kısmı satılmasına rağmen devlet hala bu bankaları kontrolü altında tutmuştur. Özelleştirme sürecindeki bu erteleme; artan işsizlik, politik kararsızlıklar ve Çek bankalarının yabancılara satılması konusunda ortak bir kararın çıkmamasından

kaynaklanmıştır. Sadece bir tek kamu bankası 1992 yılında tümüyle yabancı bir bankaya özelleştirme yoluyla satılmıştır (Weill, 2003: 573).

Polonya hükümeti de 1996 yılının sonuna kadar dokuz bölgesel ticari kamu bankasının özelleştirilmesi için bir plan yaptı. Fakat bu planı revize ederek 1997 yılının sonuna kadar sadece dört bölgesel ticari kamu bankasını özelleştirmiştir. Polonya yetkili kurumları yeni özelleştirilecek bankaların sermayesine yabancı bankaların katılıp katılmayacaklarını sormuştur. Bu banka özelleştirme süreci, yabancı bankaların Polonya bankacılık sektörüne girişi için bir fırsat olmuştur. Bu sürecin sonunda yani 1999 yılının sonuna kadar yabancı sermaye sahipleri toplam bankacılık sektörü varlıklarının %60 payına sahip olmuştur (Weill, 2003: 572). Polonya bankacılık sektöründe 1992 yılında ilan edilen banka özelleştirme planında, devletin sahip olduğu dokuz ticari banka 1996 yılına kadar özelleştirilecekti. Bu özelleştirmelerin nedeni, bu bankaları yeniden sermayelendirecek problemlili borç hizmetini karşılamak için Polonya Banka Özelleştirme Fonunda tutulan tüm paraların harcanmasına izin vermek olarak gösterilebilir. Aksi durumda güvenilmeyen banka yönetimleri bu paraları gereksiz şekilde harcayabilirdi. Devlet kontrolündeki bu dokuz bölgesel ticari bankanın sadece dördü özelleştirilebildi. Tutarlı bir özelleştirme planının eksikliği ve bankacılık sektöründeki yabancı baskısı hakkındaki endişelerden dolayı Polonya bankacılık sektöründeki banka özelleştirmeleri hızını azaltmıştır. AB anlaşmaları ile uyumlu olarak yabancı rekabetinin serbestleşmesinin bir aracı olarak Polonya bankacılık sektörünün özelleştirilmesi 1999 yılına kadar ertelenmeye devam etmiştir (Abarbanel ve Bonin, 1997: 32-33).

1990'ların ilk yarısı sırasında ekonominin makro düzeydeki istikrarsızlığı ve finansal sektörde yaşanan sıkıntılar Bulgaristan ve Romanya bankacılık sektörlerindeki özelleştirmelerin bir nedeni olmuştur. 1995 yılına kadar Bulgaristan ve Romanya bankacılık sektöründe herhangi bir banka özelleştirilememiştir. Aynı zamanda bu tarihe kadar yabancı banka varlıkları toplam banka varlıkları içinde önemsiz bir oranda bulunmaktaydı. 1995 yılında Hırvatistan bankacılık sektöründe sadece bir tane yabancı banka hizmet etmekte olup toplam bankacılık sektörü içindeki yabancı banka varlıklarının payı % 0,5 seviyesinden daha az bir orandaydı. 1990 yıllarının ilk yarısında sadece Macaristan devleti en büyük kamu bankalarını stratejik olarak ortak oldukları yabancı sahipli bankalara özelleştirmek için hızlı davranmıştır. Fakat

1990'ların ikinci yarısında bu ülkelerin bankacılık sektörlerindeki banka özelleştirmelerinin yoğun şekilde gerçekleştiği görülmüştür. 1990'lü yılların sonuna gelindiğinde altı geçiş ekonomisinin beşi banka özelleştirmelerine başlamış veya tamamlamış durumdaydı. 2002 yılına geldiğimizde ise yabancı kontrolündeki banka varlıkları en az %75 seviyesine ulaşmıştı (Bonin vd., 2005: 2160).

1.2.3. Geçiş Ekonomileri İçinde Rus Bankacılık Sektörü

1988 yılında Rus siyasi yapısının yeniden yapılandırılmasının (perestroyka) bir parçası olarak Gorbaçov hükümeti bağımsız girişimci sektörü ve finansal olarak bağımsız özelleştirilmiş bankaların kurulmasını amaçlayan iki kademeli bankacılık sistemini oluşturmuştur. Önceleri devletin sahip olduğu bankacılık sektörü daha sonraları kamu bankası Gosbank (The Monobank) ve tüm ticari bankacılık operasyonlarını yöneteceği düşünülen beş özelleştirilmiş bankadan oluşmuştu. Özelleştirilen bu bankalar hane halkı tasarruf bankası, sanayi ve kalkınma bankası, tarım bankası yabancı para operasyonların da kullanılan yabancı ticaret bankası ve son olarak konutlandırma ve sosyal kalkınma bankası olarak işlemlerde bulunmaktaydı (Abarbanell ve Meyendorff, 1997: 65-66). Rus devleti kooperatifler kanununun seçimi ile 1988 Mayıs ayında bankacılık sektöründeki tek bankacılık sistemini terk etmiştir. Bankacılık kurumlarının iki çeşidi bu sürecin başlangıcında meydana gelmiştir. Bunlardan birincisi; özel bireyler ve küçük iş birlikleri tarafından sıfırdan kurulan özel bankalardır. İkincisi ise; özelleştirilmiş kamu bankalarının yerel şubelerinin işlevsel değişikliklerinde oluşturulmuştur. 1992 yılına kadar bu iki banka çeşitleri 1414 banka kurumunun %55'ine ulaşmıştı. Bu yeni bankaların çoğu, özelleştirilmiş bankalar ve devletin bankacılık sektöründen çekilme sürecinin temel olarak düzenlendiği anonim şirket bankaları halini almıştır. Fakat bu sürece rağmen aynı zamanda bu yeni oluşturulan bankaların sahipleri en azından nominal olarak devlet sektöründeki kişiliklerin kendisi durumundaydı. Dolayısıyla kamu bankacılığındaki bu değişim hemen hemen bütünüyle devlet sektörünün içinde yer almaya devam etmiştir (Vernikov, 2007: 8).

CEEC'lerin aksine Rus bankacılık sektöründeki bankalar yerli bankacılık yatırımcıları veya diğer özelleştirme programlarını uygulamamıştır. Ayrıca kamu

bankalarının kötü varlık kalitesi ile bankacılık krizleri devletin bankacılık sektöründen çekilmesini sağlamamıştır. Bunun yerine devletin bankacılık sektöründen çekilmesi; devlet sahibi kişi ve kurumların menfaatlerinin, banka varlıklarının suiistimal edilmesinin, kötü banka iflaslarının seyrekleşmesi ile fiili olarak kendiliğinden gerçekleşmiştir. Son yıllarda yaşanan Rus bankacılık krizleri genellikle devletin kendi işlevini yerine getirmemesi ve likidite sorunlarının kötüleşmesinden kaynaklanmıştır (Vernikov, 2007: 8-9). 1993 ve 1994 yıllarında Rus ekonomisindeki firma bütçe zorlukları en üst düzeye ulaştığı dönemde Rus hükümeti sermaye yetersizliğini ortadan kaldırmak için yeterli kaynağa sahip değildi. Bu durum nedeni ile politik olarak en hassas olan Agroprombank, Agriculture Bank ve tasarruf bankası olan Sberbank gibi bankalar sadece Rus hükümet fonlarından açıkça yardım almıştır (Meyendorff ve Snyder, 1997: 12).

Geçiş ekonomilerinin bulunduğu bölgenin bankacılık sektörlerinden Rus bankacılık sektörü banka özelleştirmeleri açısından düşünüldüğünde birkaç önemli nedenden dolayı ayrılmaktadır. En önemli özelliklerinden bir tanesi; Rus bankacılık sektörünün reformunda kamu bankalarının önemli bir rol oynayacağına inanılmasına rağmen, kamu bankalarının özelleştirilmesinde hiçbir resmi planın gerçekleştirilmemesidir. Rus bankacılık sektörünün özelleştirilmesinde, Merkezi Avrupa'da bulunan geçiş ekonomilerinin yabancı bankalara satışı yerine kamu bankalarının teklif de bulunan ilk devlet kurumuna satılması ve bankacılık sektöründeki özel sermaye yapısını dizginlemek için devletin stratejik yatırımcılarının bu bankaları satın almaları sağlanmıştır (Abarbanel ve Meyendorff, 1997: 63).

Diğer geçiş ekonomilerinin aksine Rusya önceki ve piyasa reformunun başlangıç aşamaları sırasında yeni bankacılık birimlerinin yüzlercesinin oluşturulmasına izin vermiştir. 1992 yılında fiyatlar serbest bırakıldığı zaman bu yeni banka birimlerinin lisans politikasında yapılan liberalleşme 1300'den fazla kayıtlı bankanın oluşması ile sonuçlanmıştır. 1990'lı yılların ortasında yaklaşık olarak 1000 kredi kurumu Moskova'ya giriş yaptı. Fakat kredi kurumlarının ve bankacılık sektöründe oluşan rekabetin artmasına rağmen genellikle krediler rekabetçi durumda bulunan küçük bankalar tarafından verilen kredileri Rus girişimcilere sağlanmıştır (Pyle, 2002: 25). Rus bankacılık sektöründe problemli krediler ve banka yeniden sermayelendirme problemleri açısından da diğer Merkezi Avrupa ülkelerinin durumunda bazı yollarla

farklılık göstermektedir. Rus bankacılık sektöründe yeni yaratılan bankalar tarafından genişleyen kredilerin zayıf kalitede olmasının resmi teşhisinde oldukça uzun bir zaman almıştır. Hükümet girişimcilere verilen kredileri etkin şekilde garanti ettiğini ilan etmiş ve bu kredilere bir bilanço problemi olarak görmemiştir. Çünkü girişimciler zaten banka sahipliğinin transfer edilmesi sırasında sert olmayan bütçe kısıtlamaları ile kontrol ediliyordu (Meyendorff ve Snyder, 1997: 12).

1.3. GEÇİŞ SONRASINDA GEÇİŞ EKONOMİLERİ BANKACILIK SEKTÖRÜ

Geçiş ekonomileri geçiş sürecini tamamladıktan sonra bankacılık sektörlerinin yapısı yavaş yavaş oturmaya başlamıştır. Örnek olarak; Hırvatistan işçi yönetimindeki sosyalist sitemden piyasa ekonomisine geçiş yapan bir ekonomidir. Hırvat bankacılık sektörü bu geçiş döneminde etkileyici bir şekilde radikal bir yeniden yapılanma programlarına maruz kalmıştır. Hırvat bankacılık sektöründeki bu geçiş 1989 yılına kadar geri gidebiliyorken, Hırvatistan eski Yugoslavya Cumhuriyetinin halen bir parçasıydı. Geçiş döneminden sonra Hırvatistan bankacılık sektöründe dört farklı kategoride bankalar bulunmaktaydı. Bu bankalar şu şekilde gösterilebilir (Kraft ve Tırtıroğlu, 1998: 283):

1-1989 yılından önce devletin kontrolünde kurulan ve devletin sahibi olduğu eski bankalar,

2-1989 yılından sonra devletin kontrolünde olan yeni kamu bankaları,

3-1989 yılından önce özelleştirilmiş bankalar,

4-1989 yılından sonra bankacılık sektörüne giriş yapan özel bankalar.

Bir diğer örnek ise; 1998 yılında Ukrayna bankacılık sektöründe bulunan ticari bankaların birkaç gruba doğru ayrılmasıdır. Bunlar sırasıyla; (1) kamu bankaları ve önceden devletin sahip olduğu bankalar, (2) yabancı bankalar (3) finansal sistem içerisinde önemli bir yeri olan yeni özel bankalar (4) orta ve yeni ölçekli ticari bankalar şeklinde sıralanabilir (Mertens ve Urga, 2001: 296).

1.3.1. Geçiş Ekonomilerinde Yabancı Bankaların Etkileri

Geçiş ekonomilerinin bankacılık sektöründe yabancı banka sahipliğinin büyümesi yabancı bankaların rolü hakkında ilginç soru işaretlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Literatürde yapılan çalışmalarda; karlılık, maliyetler ve gelirler, faiz marjları ve kayıp kredi önlemi gibi yerli bankacılık performansına yabancı banka girişlerinin etkileri temel olarak odaklanan noktalardır. Estonya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya gibi birçok CEEC ekonomilerinde yabancı bankalar toplam bankacılık piyasasının %60-80'ini kontrol etmektedir. Dolayısıyla bu bölümde yabancı ve yerli bankaların dâhil edildiği toplam bankacılık piyasasına yabancı banka girişinin etkilerini analiz etmek daha mantıklı olacaktır (Uiboupin, 2005: 3).

1.3.1.1. Geçiş Ekonomilerinde Yabancı Bankaların Yapısal Etkileri

Yabancı bankalar birçok yöntem ile yerli bankacılık sistemindeki beşeri sermaye kalitesini arttırabilmektedir. Eğer yabancı bankalar kendi ülkelerindeki şubelerinde çalışan yüksek vasıflı banka yöneticilerini getirirse, yerli bankacılar bu yabancı banka yöneticilerinden banka pratiklerini öğrenebilir. Diğer taraftan yabancı bankalar yerli bankacıların çalışanları için eğitim yatırımı yapabilmektedir. Yerli bankacılık sistemindeki beşeri sermayenin kalitesindeki artış, maliyetleri düşürmeye yardımcı olan daha etkin banka işlemlerini destekleyebilir (Hermes ve Lensink, 2004: 209). Tanımlayıcı politika literatüründen gördüğümüze göre; modern bankacılık tekniklerinin girişi ve teknolojik gelişmelerden dolayı bankanın finansal performansını geliştirmek için yabancı sahipliğinin daha yararlı olacağı beklenmektedir (Bonin vd., 2005: 2157).

Yabancı bankalar; giriş yaptıktan sonra rekabet aracılığı ile var olan finansal sistemin maliyetleri azaltması ve etkinliğini arttırması için yerli bankaları kışkırtabilmektedir. Yabancı banka varlığının olduğu bir bankacılık sektöründe yerli bankaların piyasa paylarını korumaları için bankacılık hizmetlerinin kalitesini geliştirmesi için baskı meydana gelir. Bu baskı yerli bankaların var olan finansal hizmetlerinin kalitesini arttırabilmektedir. Ayrıca yabancı banka varlığı giriş yapılan bankacılık sisteminin eski ve faydasız bankacılık pratiklerini de baskı altında tutarak

değişimine yol açabilir. Aynı zamanda artan rekabetten dolayı bankacılık sistemi daha düşük faiz oranı marjlarına ve karlarına sahip olabilir (Hermes ve Lensink, 2004: 209).

Yabancı bankalar geçiş ekonomilerinin bankacılık sektörünün kalkınmasında önemli bir rol oynamıştır (Bonin vd., 2005: 2156). Polonya bankacılık sektöründeki iyileşen bankacılık göstergelerine bir örnek olarak bankacılık sektöründe bulunan toplam sermaye miktarı 1993 yılında 1,590 milyon Amerikan dolarından 1999 yılının ortalarında 7,070 milyon Amerikan dolarına yükselmiştir. Bu yükseliş; sermaye piyasasındaki işlemlerin, kredi kartı sistemlerinin ve elektronik bankacılık gibi yeni teknolojilerin girişi nedeniyle bankacılık hizmetlerinde görünen önemli büyümeden kaynaklanmaktadır (Galac ve Kraft, 2000: 3). Bununla birlikte yabancı banka varlığı yerli finansal piyasalarda hükümetin rolünü kısırarak bankacılık sektöründeki etkinliğe ulaşmaya yardım edebilmektedir (Hermes ve Lensink, 2004: 210). Yabancı bankalar Hırvat bankacılık sektöründe geniş bir şekilde toptan bankacılık ve bireysel bankacılık piyasalarında çok büyük piyasa payları ile giriş yapmıştır. Ek olarak, yabancı banka girişlerinin bankacılık işlemlerinin çeşitliliği, ürün ve hizmetlerin kalitesi ve rekabet seviyesinde geniş bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir (Kraft, 2004: 166).

Özelleştirilmeden sonra yabancı banka girişleri bankacılık sektörünün performansında daha fazla bir gelişmeye neden olmuştur. Örneğin Çek Cumhuriyetinin bankacılık sektöründeki özelleştirmelerde yabancı banka girişleri yasaklanmıştır. Fakat yabancı banka girişlerinin yasaklandığı dönemde Çek Cumhuriyeti bankacılık sektörünün performansının gelişiminde başarısız olunmuştur. Diğer taraftan yabancı banka girişlerine izin verildiği dönemlerde bankacılık sektörünün performansında bir gelişme yaşanmıştır (Clarke vd., 2005: 1917). Yabancı bankalar giriş yaptıktan sonra rekabet aracılığı ile var olan finansal sistemin maliyetleri azaltması ve etkinliğini arttırması için yerli bankaları kısırtabilmektedir. Yabancı banka varlığının olduğu bir bankacılık sektöründe yerli bankaların piyasa paylarını korumaları için bankacılık hizmetlerinin kalitesini geliştirmesi için baskı meydana gelir. Bu baskı yerli bankaların var olan finansal hizmetlerinin kalitesini arttırabilmektedir. Ayrıca yabancı banka varlığı giriş yapılan bankacılık sisteminin eski ve faydasız bankacılık pratiklerini de baskı altında tutarak değişimine yol açabilir. Aynı zamanda artan rekabetten dolayı bankacılık sistemi daha düşük faiz oranı marjlarına ve karlarına sahip olabilir (Hermes ve Lensink, 2004: 209).

Literatürde geçiş ekonomilerinin bankacılık sektöründe yabancı banka girişlerinin güçlü rekabetçi etkilerini elde eden birçok ampirik çalışma bulunmaktadır (Bonin vd., 2005: 35). Haselman (2006) 1994-2002 verileri ile 12 Merkezi Avrupa geçiş ekonomisi üzerine yaptığı çalışmada; yabancı bankaların kredi piyasalarında istikrar sağlayan bir role sahip olduğu ve finansal istikrarsızlık dönemlerinde kredi tabanını tutmaya çalıştığı yorumunda bulunmuştur. Dolayısıyla yabancı bankaların finansal kırılganlığa neden olduğu konusunda bir kanıt bulamamıştır. Bu çalışmaya göre; yabancı bankaların stratejik davranışı uzun dönem motivasyon ile girişi amaçlar. Bu yabancı bankalar yerli bankalar ile rekabet ederek tüketiciler için yararlı olan kredi faiz düşüşü ile kredi piyasasında etkinliği artırır. Ayrıca yabancı bankalar daha iyi bankacılık teknolojisine sahiptirler çünkü yabancı bankalar onların yerli rakiplerine göre daha maliyet etkin kurumlardır. Uzun dönemde ise, batılı bankalar tarafından sunulan bankacılık teknolojisi transferi ile geçiş ekonomilerinin daha etkin bir finansal piyasa kurmasına yardım eder (Haselmann, 2006: 298). Hermes ve Lensink (2004) yerli bankacılık sektörün de yabancı banka varlığının etkilerini ve yabancı bankaların giriş yaptıkları ekonomilerin bankacılık sektörlerindeki finansal kalkınmada oynadıkları rolü inceleyen çalışmalarında, yabancı banka varlığının yerli bankacılık sektöründeki etkilerinin giriş yapılan ekonominin finansal kalkınma seviyesine bağlı olduğunu ifade etmiştir. Bu durumu iki farklı şekilde ifade etmiştir. (1) Finansal kalkınma düzeyi düşük olan bir bankacılık sektöründe yabancı banka varlığı yerli bankaların daha yüksek bir maliyet ile ilişkili olduğu (2) Finansal kalkınma düzeyi yüksek olan bir bankacılık sektöründe yabancı banka varlığı ile yerli bankaların düşen bir maliyet yapısı ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yabancı banka varlığı giriş yapılan ekonominin bankacılık sektöründe pozitif yönlü yayılma etkilerine (spillover effects) de neden olabilmektedir. Yabancı bankalar giriş yaptıkları bankacılık sektörüne yeni finansal hizmetler sunabilir. Bu yeni bankacılık hizmetlerinin sunulması ise yerli finansal sistemin finansal aracılık etkinliğini arttıran yeni hizmetleri geliştirmek için yerli bankaları zorlayabilir. Aynı zamanda yabancı bankalar yerli bankalara yeni gelebilecek modern ve daha etkin bankacılık tekniklerini de sunabilir. Yerli bankalar bu yeni bankacılık hizmetlerini müşterileri için kopyalamak isteyebilir. Ayrıca eğer yabancı bankalar yerli bir bankanın yönetimine direkt şekilde ortak olarak katılırsa, bu yerli bankanın yönetimini

geliştirmek için yardım dahi edebilir. Yabancı banka varlığı banka düzenlemesi ve denetimi gibi gelişmelere yol açabilmektedir. Çünkü bu yabancı bankalar kendi ülkelerindeki düzenleyici yönetimlerden düzenleme ve denetim konularındaki gelişmiş sistemleri talep edebilir. Bu yerli bankaların bankacılık operasyonlarının kalitesini geliştirmek için bir araç olarak yorumlanabilir. Bu yayılma etkileri maliyetleri azaltmak için kullanılan daha etkin yerli bankacılık işlemlerinin oluşmasına araç olabilir (Hermes ve Lensink, 2004: 209). Yabancı girişinin yayılma etkileri; teknoloji açığı hipotezi olarak bilinen yabancı bankanın kendi bankacılık piyasasının kalkınması ile giriş yapılacak yerli bankacılık piyasasının kalkınması arasındaki farklılıklarına bağlıdır. Yabancı ve yerli girişimciler arasındaki teknolojik açıklık arttıkça yayılım etkileri de artış gösterecektir (Uiboupin, 2005: 5). Geçiş ekonomilerinin bankacılık sektörünün özelleştirilmesi ve yabancı sermaye yatırımlarının gelmesinden sonra bile iki olumsuzluk büyümeye devam etmiştir. Bunlardan bir tanesi bankalar; özel sektörün harcamaları için hükümete önemli miktarda kredi vermeye devam etmiştir. İkincisi ise, toplumun temel yapısı olan aileler ve bireylerin tüketim ve gelecek sermaye büyümesini engelleyen yabancı bankaların hane halkına ve özel sektöre verdiği kredilerin miktarında azalma yine görülmüştür (Akbar ve McBride, 2004: 100). Yabancı banka varlığı yerli bankaların daha yüksek maliyetlerle karşılaşmasına da neden olabilir. En önemlisi yerli bankalar dünyaca ünlü ve çok büyük uluslar arası bankalar ile rekabet etmek için çok yüksek maliyetlere maruz kalır (Hermes ve Lensink, 2004: 210).

Yabancı banka girişlerinin giriş yapılan ekonominin bankacılık sektörüne etkilerini ifade ettiğimiz bu bölümde; bankacılık sektörünün gelişmişlik göstergelerinden bir tanesi de ekonominin GSYİH içerisindeki M2 para arzı oranıdır. Bu para arzı oranı; bankacılık sektörünün yatırımları finanse etmesi için gerekli olan nakit fonları ifade etmesi sebebiyle bankacılık sektörünün gelişmişlik göstergelerinden bir tanesidir. Geçiş ekonomilerindeki bu oran Tablo 1.11’de gösterilmiştir. Bu tabloya göre; geçiş ekonomilerinin geçiş dönemi ve sonrası dönemde bankacılık sektörünün finansal gelişmişliği pozitif yönde düzelmiştir.

Tablo 1.11: GSYİH'nin Yüzdesi Olarak M2 Para Arzı (Finansal Gelişmişlik Değişkeni)

ÜLKE/YILLAR	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Arnavutluk	39.65	41.60	54.80	53.12	56.13	58.48	61.19	63.97	62.38	61.77	64.40	69.25	72.68	72.30	73.92
Azerbaycan	11.07	10.44	11.76	11.69	10.76	12.84	13.70	12.16	12.65	14.81	13.35	14.07	16.45	18.93	24.53
Beyaz Rusya	10.24	11.80	11.60	19.58	11.94	11.60	12.16	12.21	13.28	14.74	16.45	18.97	21.62	21.37	25.57
Bosna Hersek				22.91	24.12	21.02	29.86	37.24	38.84	41.50	46.59	50.45	57.32	57.45	59.02
Bulgaristan	57.34	60.12	21.47	27.39	29.17	31.74	36.73	39.56	42.48	46.41	50.19	55.35	61.60	63.44	68.26
Çek Cumhuriyeti	65.64	66.57	64.34	59.83	59.12	61.48	43.12	40.82	57.27	56.09	57.80	59.96	62.65	68.90	74.61
Ermenistan	6.20	7.16	7.75	8.70	10.41	12.66	13.17	13.58	13.72	13.62	14.52	16.02	18.69	19.19	24.20
Estonya	22.37	22.59	25.18	26.54	28.46	30.90	33.91	35.41	35.07	38.24	43.97	48.13	48.32	50.57	60.05
Gürcistan		5.84	7.03	7.47	7.27	8.92	10.23	10.78	11.32	13.18	14.83	16.73	19.76	21.84	24.97
Hırvatistan	18.22	24.11	30.15	33.79	34.58	36.16	46.45	53.21	53.52	54.52	55.63	58.36	63.06	64.97	67.96
Kazakistan	8.42	9.00	9.34	9.28	10.47	12.90	14.97	18.16	19.16	22.20	24.37	28.11	32.32	33.94	40.44
Kırgızistan		12.75	12.06	13.41	11.87	10.72	10.58	12.78	15.34	18.08	20.21	23.60	26.60		
Letonya	24.16	19.59	21.82	23.80	23.41	24.80	27.77	30.18	32.21	33.89	37.21	42.20	39.97	37.94	44.97
Litvanya	18.53	16.38	15.67	17.33	19.71	21.24	23.85	26.49	28.59	31.88	36.01	39.90	40.89	39.77	47.91
Macaristan	44.19	43.77	42.69	42.47	43.48	41.80	42.48	43.40	46.24	47.71	49.28	51.49	53.73	56.42	60.93
Makedonya	11.66	11.29	11.98	13.47	15.42	17.19	25.62	29.54	29.99	33.28	35.69	39.70	44.61	47.40	50.20
Moldovya	15.42	17.15	18.80	20.94	17.38	19.01	21.94	25.11	27.27	31.68	36.65	39.53	43.89	46.90	53.60
Polonya	27.53	29.25	31.17	33.91	37.33	38.50	41.60	42.41	41.35	39.45	40.66	43.64	45.05	48.34	51.79
Romanya	24.31	27.30	23.17	27.09	28.16	27.65	24.26	24.97	25.16	27.45	30.85	30.15	31.34	31.96	37.04
Rusya	14.19	15.77	17.45	20.80	16.86	17.53	20.72	23.10	25.82	27.19	28.97	32.27	37.28	37.91	46.41
Sırbistan				10.69	10.89	11.71	12.49	16.27	19.25	20.50	23.22	27.92	33.47	34.84	37.81
Slovakya	55.98	58.87	59.55	57.97	58.50	59.87	62.79	62.43	56.25	53.05	53.34	52.64	53.56	53.31	
Slovenya	28.06	31.01	33.89	37.25	38.69	41.25	46.51	50.15	50.53	50.76	51.93	51.81	24.34	32.41	73.27
Tacikistan					6.06	6.66	6.77	7.10	7.09	6.71	9.43	13.23	18.46	17.79	
Türkmenistan	11.06	4.83	7.96	11.52	11.55	13.84	14.52								
Ukrayna	9.31	9.99	11.73	13.69	14.35	15.72	18.94	24.55	30.01	32.02	36.22	41.82	45.59	48.00	54.83

Kaynak: WDI

1.3.1.2. Yerli - Yabancı Banka Karşılaştırmaları

Geçtiğimiz son birkaç on yıl boyunca; birçok ülke uluslar arası finansal aktivitelerini genişletmiş, finansal serbestleşme seviyelerini arttırarak ve dünya ile banka aktivitelerini hızlandırarak yabancı bankalara giriş için kapılarını açmıştır. Bankacılığın küreselleşmesi kurumsal ve düzenleyici gelişmelerin yaşanmasına neden olmuş ve yerli-yabancı bankaların bu durumdan fayda sağlamasına yol açmıştır. Yerel bankacılık düşünüldüğünde; küreselleşme yönetim maliyetlerini, net faiz karlarını ve banka karlarını düşürerek bankacılık piyasasında rekabetin artmasını sağlamıştır. Diğer taraftan uluslar arası bankacılık düşünüldüğünde ise; küreselleşme akımı gelişmiş finansal sistemlerden gelişmekte olan piyasa ekonomilerine doğru yabancı banka girişlerine yardımcı olmuştur. Hatta yabancı banka girişleri bazı gelişmekte olan ekonomilerin bankacılık sektöründe baskın bir paya sahip olmuştur (Chen ve Liao, 2011: 819). Geçiş ekonomilerinde yabancı bankaların artan piyasa payı giriş yapılan bankacılık sektörlerinin performansını geliştirip geliştirmediği bu ekonomilerde temel bir tartışma konusudur. Yabancı banka varlığının artması sürecinin sonuçlarını anlamak için yabancı sahipli bankaların yerli bankalardan daha iyi bankacılık hizmetleri yapıp yapmadığını analiz etmek gerekir. Literatürde yabancı bankaların daha üstün olduğu konusunda iki neden bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, yabancı bankalar yabancı ortaklarından dolayı daha fazla fayda elde edebilir. Çünkü geçiş ekonomilerinde yabancı ve özel sahiplik arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. İkincisi ise, yabancı bankalar bankacılık hizmetlerinde organizasyon ve risk analizini yapma becerisi konusunda daha fazla destek sağlar (Weill, 2003: 570).

Finansal kalkınması düşük olan ekonomilerde yabancı banka varlığının modern bankacılık teknikleri ve pratiklerinin yerli bankalara yayılması nedeniyle yerli bankalara güçlü etkilere sahip olmuştur. Çünkü yerli ve yabancı bankacılık kalkınması arasında büyük bir boşluk bulunmaktadır. Dolayısı ile yerli bankalar bu tekniklere ve pratiklere ulaşabilmesi için daha fazla yatırım yapmak durumunda kalacaklarından maliyetleri yükselmiştir. Gelişmekte olan ekonomilerde yerli bankalar bölünmüş bir yapıda olduklarından dolayı baskın bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla yerli bankalar istediklerinde faiz oranı karlarını ve faiz dışı gelirlerini arttırarak banka karlarında bir artış yaratır. Fakat yabancı banka varlığı durumunda yerli bankalar rekabetten dolayı bu

karlılığından vazgeçmek zorunda kalabilmektedir (Hermes ve Lensink, 2004: 221 ve 226). Örnek olarak; Macaristan'da bulunan yerli bankalar 1987 yılında modern piyasa temelli bankacılık hizmetlerini yönetmede görevli uzmanların eksikliğinden dolayı Merkez Bankası çok fazla kredi dağıtımını sonucunda birçok problemler ile karşılaşmıştır. Bu problemler yerli bankaların etkin şekilde hizmetlerde bulunmasını aksatmıştır. Diğer taraftan; yabancı bankalar Macar bankacılık sektörüne güçlü bütçeleriyle giriş yapmış ve yerli müşterilere kredi temini konusunda hiçbir problem ile karşılaşmamıştır. Bu karşılaştırma Macar bankacılık sektöründe yerli bankaların yabancı bankalar ile rekabet gücünün düşük olduğunu göstermektedir (Sabi, 1996: 182).

Yabancı bankaların kendi ülkelerinde bulunan merkezi bankalarının destekleri ve güçlü fon kaynakları giriş yapılan bankacılık sektöründeki sermaye şoklarının kötü etkilerini yabancı banka bağlı ortaklıklarında daha az etkilenmesine yardımcı olmaktadır. Yabancı banka bağlı ortaklıkları yerli bankalar ile karşılaştırıldığında problemlere karşı daha hızlı düzeldiği ve daha iyi bir kredi arzı sağlayabilmektedir (Haas ve Lelyveld, 2006: 1929). Yerli bankalar ile karşılaştırıldığında özel sektöre ve devlet sektörüne genişleyen kredi miktarında, yabancı bankalar önemli bir rol oynamaktadır. Geçiş ekonomilerinin bankacılık sektörlerine bakıldığında kredi sağlayan bankaların ağırlığının yerli bankalardan yabancı bankalara doğru yöneldiği görülmektedir. Örneğin, 1993 yılında yerli bankalar özel ve devlet sektörünün her ikisine de kredi sağlayıcı olarak baskınken 2000 yılında yabancı bankalar bu üstünlüğü elde etmiştir (Naaborg vd., 2004: 110). Geçiş ekonomilerinde banka kredilerinin istikrarı açısından düşünüldüğünde; uluslar arası biçimde güçlü sermayeleri ile çeşitlendirilmiş varlık portföylerine sahip yabancı bankaların kötü ekonomik dönemlerde giriş yapılan ekonomideki yerli firmalara kredi sağlamada daha istekli olduğu görülmüştür. Diğer taraftan; ekonomik sıkıntı dönemlerinde yerli bankaların kredi arzını düşürdükleri görülmüştür. Aynı zamanda; yabancı banka bağlı ortaklıkları ekonomik kriz dönemlerinde güvenli bir liman olarak tercih edilmektedir. Yabancı bankaların bu özelliği yerli fonların yurtdışına doğru akışını da engelleyerek yurtiçinde kalmasına aracılık da etmektedir. Diğer taraftan; yabancı bankaların kendi ekonomilerindeki bir kötüleşme yabancı bankaların giriş yapılan ekonominin bankacılık sektörüne vereceği kredi miktarını olumsuz etkileyecektir (Haas ve Lelyveld, 2004: 126-127).

Yabancı ve yerli bankalar arasındaki farklılıklar sadece yabancı banka bağlı ortaklığının çok uluslu bir bankanın bir parçası olduğu ile ilişkili olduğu değil aynı zamanda yabancı ve yerli bankaların stratejileri ve bütçelerinin gücü açısından da ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Örnek olarak; bankalar müşteri ilişkileri düşünüldüğünde de farklılığa sahiptir. Bazı bankalar müşterilerine işlem temelli kredi sağlayabilmektedir. Bu durumda bankalar ekonomi genişlediği zaman finans sistemi için oluşacak ekstra talebi karşılamak için kredi arzını arttırırken; ekonomi daraldığı dönemde ise, kredi arzını düşürecektir. Karşı taraftan bazı bankalar işlem temelli kredi sağlama yöntemi yerine konjonktürel temelli yöntem ile müşterilerine kredi finansmanı sağlayabilmektedir. Bu durumda ise; bu bankalar geçici olarak ters ekonomik gelişmelerin ihtimaline karşı kredi taahhütlerini kolaylıkla kesemeyecektir (Haas ve Lelyveld, 2006: 1930). Yabancı banka girişleri giriş yapılan bankacılık sektörlerinde ki finansal sistemi sarsabilmektedir. Çünkü yabancı bankalar şehirli orta ve üst sınıf müşterileri daha yüksek mevduat oranları, daha düşük faizli kredi kartı ve ipotekli borç ve kar edebilir şirketlere daha düşük kredi faizi sağlamaktadır. Bu durum bankacılık sektöründe bulunan finansman gücü düşük, şube ve kredi yükü yüksek olan devlet kontrolündeki bankalardan müşterilerin uzaklaşmasına neden olur. Sonuç olarak devletin sahip olduğu bankalar, yabancı bankalar ile karşılaştırıldığında daha az karlılık oranlarına sahip olmaktadır. Sonuç olarak; hükümet sahip olduğu bu kar edilemeyen bankaları özelleştirmeye karar verirse, bu bankaları farklı metotlar ile elde eden yeni sahipler ekonomik olmayan kırsal bölgelerdeki bankaları kapatacak, karlı olmayan kredileri tahsil edecek ve banka çalışanları arasındaki yetişmiş elemanlarını işten çıkaracaktır. Oluşan bu sonuçlar, fırsatlar yaratan özelleştirme sürecini zorlaştıracaktır (Tschoegl, 2003: 23).

Bonin vd., (2005) çalışmalarında sıfırdan kurulan yabancı bankalar, kamu bankaları, özelleştirilen bankalar ve stratejik banka sahipliklerinin; Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Macaristan, Polonya ve Romanya'yı kapsayan güneydoğu geçiş ekonomilerinin bankacılık sektöründeki banka etkinliklerini karşılaştırmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre sıfırdan yabancı girişi yapan bankaların; daha fazla maliyet ve karlılık etkinliğine sahip oldukları görülmüştür (Bonin vd., 2005: 2168). Weill (2003) Çek Cumhuriyeti ve Polonya bankacılık sektöründe bankaların maliyet etkinliğinde sahiplik farklılıklarının etkilerini çalışmasında analiz etmiştir. Bu çalışmaya

göre her iki geçiş ekonomisinde de yabancı banka sahipliğinin pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucu ise, yabancı bankaların bankacılık transferindeki becerisi ile yorumlamıştır. Çünkü bu bankaların merkezi şirketleri kurumsal yapıya sahip bankalardan oluşmaktadır (Weill, 2003: 589). Bonin vd. (2005) 1996-2000 yılları arasında 11 geçiş ekonomisinde (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovakya, Bulgaristan, Hırvatistan, Romanya, Slovenya, Estonya, Latviya ve Litvanya) banka sahipliğine göre banka performansını incelemiştir. Çalışmalarında bankacılık performansının bir göstergesi olarak etkinlik ölçüleri ve bir finansal performans ölçüsü olarak aktif karlılığı (return on assets) ölçülerini bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada çoğunluğa sahip yabancı bankalar 11 geçiş ekonomisinin bankacılık sektörünün maliyet ve karlılık ölçülerinde yerli bankalara oranla daha etkin sonuçlara ulaşmışken, tamamı ile stratejik yabancıların sahip olduğu yabancı bankaların ise bu 11 geçiş ekonomisinin bankacılık sektöründe sadece maliyet ölçüsünde yerli bankalara göre daha etkin olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonucun nedenini ise yabancı bankaların daha fazla ve iyi hizmet verdiklerinden dolayı daha çok mevduat toplayıp daha fazla kredi verdiği ve yerli bankaların yabancı bankalardan daha fazla faiz dışı giderlere sahip oldukları şeklinde açıklamıştır.

Geçiş ekonomilerinde yabancı bankalar 1997 yılından önce ilk olarak vergi sonrası gelirlerinde bir düşüş yaşamış fakat bu yıldan sonra vergi sonrası gelirlerinde yukarı yönlü bir trendi takip etmiştir. Karşı taraftan yerli bankalar 1997 yılından itibaren 2000 yılına kadar her yıl daha düşük bir gelir elde etmiştir. Hırvatistan ve Estonya bankacılık sektörlerinde yerli ve yabancı bankaların her ikisi de düşük bir vergi sonrası gelir düzeyine sahip olmuştur. Karşı taraftan Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Slovenya bankacılık sektöründe ise vergi sonra gelir nispeten daha yüksek bir seviyeye ulaşmıştır (Naaborg vd., 2004: 114).

İKİNCİ BÖLÜM
YABANCI BANKA GİRİŞLERİ

2.1. GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE YABANCI BANKALARIN GİRİŞ SÜRECİ

Tarihsel olarak, bankacılık uluslararasılaşması ülkelerin ekonomik entegrasyonunu takip etmiştir. Fakat yurtdışına genişleme politikasından daha fazlası bulunmaktadır. Grubel'in uluslararasılaşma teorisi ilişkisini kaybetmiştir. Grubel yabancı bankacılığın temel avantajının bankalar ve daha düşük maliyetteki yabancı ülkedeki sanayi firmalarının merkezi arasında bilgi ve kişisel ilişkilerin olduğunu düşünmüştür (Aysan ve Ceyhan, 2006: 4). Uluslar arası ticaret akımlarındaki artış, 1960'lı yıllardan bu yana yabancı yatırım aktivitelerini ve sermaye piyasalarının küresel hale gelmesi nedeniyle uluslar arası bankacılık aktivitelerini büyük oranda özendirmiştir. Uluslar arası bankacılık kavramına; sınır ötesi bankacılık aktiviteleri ve bu uluslar arası bankaların başka ülkelere hizmet veren yabancı bankaları dâhil edilebilir. Uluslararası bankacılığın bu iki türü özellikle ilgi çekmiştir. CEEC sosyalist rejimlerinin düşüşünden sonra 1990'lı yıllarda sınırlarını yabancılara açmıştır. Bu durum bu ülke ekonomilerinde yabancı banka girişlerinin hızlı bir artışına neden olmuştur (Lensink, 2004: 95).

Bankacılığın uluslar arası hale gelmesi Merkezi Avrupa geçiş ekonomileri arasında homojen olarak gerçekleşmemiştir. Bu ekonomilerin geçiş sürecinden önce yabancı bankalar genel olarak imtiyazlı banka işlemleri aracılığıyla bu ekonomilerin bankacılık sektörüne giriş yapmaktaydı. Bu geçiş ekonomilerinde yaşanan ekonomik ve politik reformların hızlı gelişiminin cesaretlenmesinden sonra; finansal olarak cazip edici olan Merkezi Avrupa geçiş ekonomilerine girme isteğinde artış yaşanmıştır. Elde edilen yerel piyasa payı ile yabancı bankaların birçoğu yurtdışından imtiyazlı olarak çalışan başlangıç banka kurumlarının yerine yerli ve özelleştirilmiş bankaların satın alınmasında ısrarcı olmuştur. 2004 yılında bu geçiş ekonomilerinin AB'ye katılmasından sonra bölgede satın almak için kalan sadece birkaç potansiyel hedef bulunmaktaydı. Dolayısıyla şubeler aracılığıyla yabancı banka girişleri küresel finansal kriz sırasında son zamanlarda düşmesiyle önem kazanmıştır (Hryckiewicz ve Kowalewski, 2010: 208). Geçiş ekonomilerine yatırım yapmış ilk ülke Avusturya olmuş daha sonra Almanya giriş yapmıştır. Alman bankaları ilk giriş yapan yabancı bankalar olmasına rağmen Alman bankacılık yatırımlarının çok büyük bir dalgası yeniden birleşmenin neden olduğu iç problemlerden dolayı 1993 yılında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla şu anda bölgedeki en önemli yatırımcı Almanlar daha sonra sırasıyla

Avusturya, Amerika, Hollanda ve İtalya olarak devam etmektedir (Papi ve Revoltella, 1999: 15).

Polonya bankacılık sektöründeki BSK özelleştirmesinde bankaların özelleştirilmesinden elde edilen artan bütçe gelirleri, yeniden yapılandırılan gelişen yabancı girişi ortamı, tecrübesiz sermaye piyasasının korunması ve Polonya bankacılık sektöründeki artış gösteren güçlü yerli banka varlığı yabancı banka girişlerinde etken özellikler olmuştur (Abarbanel ve Bonin 1997: 32). Piyasa doyumu, beklenen büyümeden daha düşük büyüme oranları ve artan rekabet 1995 yılından sonra sıfırdan yapılan yatırımların sayısında bir azalmaya yol açtı. Ek olarak Macaristan'daki banka stratejileri gelişmiş ülkelerin bankacılık sistemlerindeki çok büyük ölçekli var olan bankaların çoğunluk hisselerinin satın alınması aktivitesini yansıtmaya başladı. 1990'ların ikinci yarısındaki piyasaya yabancı bankaların girişi; araba bankaları, tüketici kredilerinde uzmanlaşan kredi kurumları ve ev kredileri gibi piyasa talebini doldurmayı amaçlamıştır. Liberal giriş politikası Macaristan bankacılık sektöründe yabancı ve ticari bankaların kuruluşu 1990 yılından sonra artmaya başladı. 1994 yılında hükümetin özelleştirme programının başlamasına kadar yabancı ve ticari bankaların sayısı genel olarak sıfırdan yapılan yatırım ve yeni piyasa girişleri şeklinde artış gösteriyordu (Majnoni vd., 2003: 11).

2.2. YABANCI BANKA GİRİŞ ŞEKİLLERİ

CEEC ekonomilerinde yabancı finans kurumu; herhangi bir finansal işlemi oluşturan, sahipliğinin önemli bir payı yabancı olan yasal bir tüzel kişilik organizasyonudur. Sonuç olarak bu ekonomilerde bulunan yabancı bankacılık; bankacılık işlemlerini gerçekleştiren, büyük bir payı yabancı sahipliğinde olan ve yasal bir tüzel kişiliğe sahip olan bir organizasyon yapısı olarak tarif edilebilir. Dolayısıyla yabancı bankacılığın bu tanımındaki ilk kısmı, temsilcilik ofisinden bir banka şubesine değişen birçok organizasyon yapısını içermektedir. Dolayısıyla yabancı bankacılık grubunun temel özelliği; finansal hizmetler ile uğraşan bir yabancı kurum olarak giriş yapılan ülkedeki yasal tanınırlılığın özel bir türü olmasıdır. Yabancı bankacılık tanımının ikinci kısmı ise; yabancı sahipliğinde yasal kişilik fakat yerli yasal kişilik gibi işlem gören bankacılık kurumunu ifade etmektedir. Yabancı bankaların yerli bankacılık

kurumlarından ayrılan tek farkı sahiplerinin tümünün veya bir kısmının yurtdışı kökenli olmasıdır (Konopielko, 1999: 464).

Yabancı bir piyasaya giriş şeklini genel olarak; bir firmanın sahiplik avantajları, bir piyasanın konum avantajları ve firmanın uluslararasılaşma avantajları gibi üç faktör etkilemektedir. Bu üç faktörün daha kuvvetli olduğu durumda, genellikle firmalar bu piyasalarda daha yüksek oranda kontrolü sağlamak için bu piyasalara giriş yapmayı tercih edecektir (Hsieh vd., 2010: 2353-2354). Bankaların giriş yapmadan önce giriş şekillerini etkileyen bazı unsurlar mevcuttur. Birincisi; banka düzenlemelerinin, bankaların organizasyon şekillerine karar vermede temel bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Yabancı bankaların işlemlerini sınırlayan ve banka düzenlemelerinin yabancı bankaların yeni bankalar kurmasının zorlaştırıldığı ülkelerde şubeler olarak bankacılık işlemleri yapmaları daha düşük bir olasılığa sahiptir. İkincisi; bankaların organizasyon şekillerini etkileyen diğer bir unsur vergileme sistemidir. Şubeler yüksek kurumsal vergilerin alındığı ülkelerde daha fazla kolaylık sağlamak için ve sınırlar ötesine elde ettikleri karları kaydırmak için daha fazla kullanılan banka kurma şeklidir. Üçüncüsü; farklı organizasyon şekilleri, giriş yapılacak ekonominin bankacılık sektöründeki girişin farklı dereceleri ile ilişkilidir. Yabancı banka operasyonlarının büyüklük olarak, daha küçük ve bireysel banka işlemlerine yoğunlaşmamış bir bankacılık sektöründe şubeler açması daha olasıdır. Dördüncü ve son olarak; yabancı bankalar genellikle bir organizasyon şekline uzmanlaşma eğilimini göstermektedir (Cerutti vd., 2007: 1671). Hükümetlerin ellerinde bulunan kamu bankalarının özelleştirilmesi için kullanılabileceği üç teknik bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla; banka varlıklarının satışı, ihraç yoluyla hisse senedi satışı ve sadece o ekonominin vatandaşı olan özel sektör banka müteşebbislerine bankanın satılması şeklindedir (Megginson, 2005: 1946).

CEEC ekonomilerinin bankacılık sektöründe yabancı girişi, satın alınan veya yeniden kurulan kurumlar olarak ifade edilebilir. Giriş yapılan ülkedeki kurum ile sahiplik ilişkileri kuran giriş tanımına ek olarak, gelişmiş ekonomilerde yabancı girişi için birçok araç bulunmaktadır. Sahipliğin olmadığı giriş aracının en uygun örneği stratejik iş ortaklığıdır. Fakat CEEC’lerdeki finansal hizmetlerin gelişmemiş yapısı ve istikrarsız ekonomik durumu bu ek giriş şekillerinin kullanılmasına izin vermez. Dolayısıyla yabancı girişinin temel özelliği; bankacılık sektöründeki yabancı kurumlar

tarafından sahiplik haklarının geçişi veya sahiplik haklarının oluşturulmasıdır (Konopielko, 1999: 465). Yeni piyasaların bankacılık fırsatlarından yararlanmayı araştıran ana bankalar satın alma veya banka birleşmesi aracılığıyla giriş yapmayı tercih edecektir. Yabancı bankaların bu giriş stratejisi; satın alınan bankanın personelinin, altyapı tesislerinin ve müşteri portföyünü devralmasını kapsamaktadır. Devralınan bankanın modernizasyonu zamana ve paraya ihtiyaç duyacaktır. Aynı zamanda satın alınan bu bankanın performansı, yerel faktörlere ve sıfırdan kurulan bankadan çok satın alınan bankanın kendi stratejisine bağlı olacaktır (Havrylchuk ve Jurzyk, 2011: 446). 1999 yılından sonra Hırvatistan bankacılık sektörüne yabancı girişi uluslararası banka teklifleri ve direkt yabancı bankalar tarafından yerli bankaların satın alınması şeklinde olmuştur. 1999 yılının sonunda ve 2000 yılının başında güçlendirilen bankaların özelleştirilmesi uluslar arası ihaleye sunulması şeklinde gerçekleştirilmiştir (Kraft, 2004: 156).

Yabancı bankaların başka bir bankacılık sektörüne girişi için iki form bulunmaktadır (Hurdac ve Nitu, 2011: 45):

1-Sıfırdan Yatırım (Greenfield Investment), bu yatırım türü sıfırdan bir kuruluşu kurmayı dâhil eder. Yeni şekilde kurulan kuruluş başlangıçta sermaye desteğine ihtiyaç duyabilir. Fakat temsilcilik veya şube gibi bazı durumlarda; transfer çok kısıtlı veya beşeri sermaye transferi ile yer değiştirebilir;

2-Yerel bir kuruluştan kontrolün satın alınması şeklinde olabilir. Bu satın alma aralığı, kuruluşun sosyal sermayesinin %100'ünden bir azınlık payına kadar olabilir.

Sıfırdan yatırım aracılığıyla bir piyasaya giriş; özellikle mevduat sahiplerinin daha güvenli bankalar aradığı daha az gelişmiş veya daha az istikrarlı olan ülkelerde yabancı bankaların uluslar arası ününün avantajını elde etmesini sağlamaktadır. Bu durum aynı zamanda yerel kuruluşun basit satın alınması aracılığıyla ulaşılabilir olmayan piyasa faaliyet alanlarına katılması için fırsatlar sunmaktadır (Hurdac ve Nitu, 2011: 45-46). Yabancı banka girişleri; yerli kamu banka özelleştirmesi ile yabancı bankaların satın aldıkları yabancı katılımlı bankalardan ayırt etmemiz gerekmektedir. Yabancı banka girişleri denildiği zaman çokuluslu girişimcilere hizmette bulunan sıfırdan yatırım şeklinde kurulan bağlı ortaklıklar ve çok büyük ölçekli yerli kamu bankalarından çok daha küçük ölçekli olan tamamı yabancı kontrolünde olan yabancı

bankalar ifade edilmektedir. Başarılı olan yerli ve özelleştirilmiş bankaların bazıları yabancılar tarafında sıfırdan kurulan yabancı bankalardan çok daha büyük durumdaydı. Geçiş ekonomilerinin bankacılık sektörü özel bankalar, yerli bankalar, yabancı bankalar ve kamu bankalarından oluşmaktaydı (Bonin vd., 2005: 2157).

Kurumsal açıdan düşünüldüğünde yabancı girişi sözü geçen şu organizasyon yapısının bir tanesinin satın alınması veya kurulması şeklinde olmaktadır (Konopielko, 1999: 466) :

1-Temsilcilik ofisi

2-Bankanın şube ofisi

3-Bağlı ortaklık bankası

Yabancı bankaların sahip olabileceği yasal varlık şekilleri ülkeden ülkeye değişiklik göstermesine rağmen yabancı bankaların giriş yapabileceği en yaygın şekiller; şubeler, bağlı kuruluş ve bağlı ortaklık olarak ifade edilebilir (Tschoegl, 2003: 8). Kurumsal noktadan bakıldığında yabancı banka yatırımı şu organizasyon yapılarının birinin satın alınması veya kurulmasıyla ilişkilidir: yerel temsilci ofisi, bir şube ofisi veya alt kuruluşlardır. Giriş için bu kurumsal araçlar bankaların değişik tipleri için farklı cazip edici unsurlara sahiptir. Yatırım bankaları gibi uzmanlaşmış bankalar temsilcilik ofislerinin birçoğu aracılığıyla işlem yapma veya bankacılık dışı şirket kurma eğilimindedir. Bunun için neden olarak, en azından giriş yaptıkları ekonomilerde yabancı bankalar genel olarak bankacılık lisansına ihtiyaç duydukları temel bankacılık aktivitelerini oluşturmamalarıdır. Düzenleyiciler banka mevduatı toplama, para geçişi gibi temel işlemleri yönettikleri zaman, düzenleyiciler özel kurumlar olarak bankaları düzenleme eğilimindedir (Hurduc ve Nitu, 2011: 47).

Son 20 yılda birçok ekonomi geleneksel olarak bankacılık sektöründeki rekabetten yoğun şekilde uzak korumacı banka işlemlerini liberal hale getirmiştir. Sonuç olarak marjinal bir rol oynayan yabancı bankalar birkaç orta gelirli ve gelişmekte olan ülkelerde önemli banka varlıkları kurmuştur. Bu yabancı banka varlıkları bu ülkelerde yoğun şube ağları ile yerli kurum satın almalarından önemli bir oranda piyasa payına hizmet etmek için temsilci ofis şeklinde izole edilmiş şekilde kurumlara kadar farklı çeşitlerde giriş yapmıştır (Cerutti vd., 2007: 1669-1670). Bağlı kuruluş veya bağlı iştirak; yabancı bankaların çoğunluk hisselerine sahip olamadığı yerel şekilde

şirketleşmiş bağımsız yasal bir tüzel teşebbüstür. Genellikle yabancı bankalar tüm kontrole sahip olmadıkları bir kuruluş için tüm sorumluluğu üstlenen bağlı kuruluşlara kendi merkezi bankalarının adını koymayı tercih etmemektedir. Ayrıca eğer ortaklık ve yönetim anlaşmasının bir bileşimi aracılığıyla yabancı bankalar kontrol etmezlerse, bu durumda azınlık hisse sahiplerine transfer fiyatları kararlarını gerekçe göstermeksizin daha fazla karlılığa ulaşmak için bankanın tüm hisselerini elinde sonunda kontrol etmek isteyecektir (Tschoegl, 2003: 9). Yeni bir bankacılık sektörüne giriş yapmak için kullanılan yollardan bir tanesi de DYY yapmaktır. Gerçekte bankalar yurtdışında fiziksel olarak bulunmaksızın sınır ötesi kredi verme stratejisini kullanmayı tercih edebilir. Bu yolun kullanılabileceği tek kurum yapısı muhabir banka yapısıdır (correspondent bank). Bu giriş yöntemi çoktan tüketilmiş hizmetler ve işlemler için uygun olabilir. Fakat bu yöntem ticari fırsatların geliştirilmesi için kullanılamayabilir. Ayrıca bu yöntem yabancı bankaların güçlü ve uzun dönemli ilişkilere sahip oldukları mevcut müşterilerine bankacılık hizmetleri sunmak için uygun olmayabilir (Hurduc ve Nitu, 2011: 44).

2.2.1. Yabancı Banka Giriş Şekillerinin Karşılaştırılması

Sıfırdan yatırım ve satın alma şeklinde ki giriş stratejilerinin her ikisi de CEEC ekonomileri için spesifik ve farklı özelliklere sahiptir. Birincisi olarak, tek bankacılık sisteminden iki yapıli bankacılık sistemine geçiş sıfırdan yatırım girişlerinin ilk dalgasına neden olmuştur. İkincisi, özelleştirme sürecinin başlangıcı yerel bankaların yabancı bankalar tarafından alınması için fırsatlar yaratmıştır. Dolayısıyla piyasaya katılma ve ekonomik entegrasyon satın almalar ile sonuçlanmıştır. Yabancı bankalar; satın aldığı yerel bir finans kuruluşunun kontrolünü elde ederek bankanın piyasa pozisyonu ile bağdaşmayan veya en azından kötü sicile sahip olan eski banka müşterilerinin bilgilerine ulaşır. Dolayısıyla sıfırdan kurulan bankaların ihtiyaç duyduğu düzenlemeler pahalı olabilir. Fakat birleşmeler ve satın almalar aracılığıyla girişler kendi avantajlarına sahiptir. Örneğin; yabancı banka girişinin bu şekli yerel bilgiye ulaşımı sağlar. Aynı zamanda merkezdeki bankanın stratejisi olarak küresel perakende ağı için bir araştırma yapılır ve özellikle de hızlı büyüme hedefine sahipse, satın alma en uygun alternatif olabilir. Ek olarak, satın alma yerel para cinsinden kredi verme için

hemen katılıma izin veren mevduat toplamaya girişı sağlamaktadır. Sonuç olarak satın almalar giriş yapılacak piyasa bilgisine sahip olmayan çok uluslu bankalar için avantaj sağlayabilmektedir (Hurdac ve Nitu, 2011: 46).

Eğer yabancı bankalar yeni piyasa fırsatları için genişliyorsaa, bu yabancı bankaların var olan yerli bankaların satın alınma stratejisini tercih etmesi daha büyük bir olasılığa sahiptir. Var olan yerli bankanın satın alınması stratejisi; yabancı bankaların, yerli bankaların müşteri portföyü ve şube ağlarını devralmasına yardımcı olmaktadır. Fakat diğer taraftan geri dönüşü olmayan kredilerin temizlenmesi için gereken maliyetler ile de karşılaşmaktadır. Bu şekildeki yeniden yapılanma; yeni alınan işgücünün eğitilmesi ve yatırıma ihtiyaç duyan zaman tüketimi sürecini ortaya çıkarmaktadır (Havrylchyk ve Jurzyk, 2011: 444). Yerli ve yabancı bankalar arasındaki en önemli fark, kredi piyasasında ki bilgiyi elde etmek için yeteneklerine bağlı olmasıdır. Önceki iş ilişkileri sırasında yükümlü firmalar hakkında yerli bankalar bilgiyi elde etmelerinden dolayı bir avantaja sahiptirler. Yeni piyasaya girmiş olan bir firma hakkında yerli ve yabancı bankalar aynı derecede bilgiye sahiptir. Fakat yabancı bankaların teknolojilerinin yerli bankalardan daha iyi olması yabancı bankaların rekabetçi avantaja sahip olmasına neden olur. Bu rekabetçi avantaja sahip yabancı banka firmalar hakkında bilgi sahibi olmaması dezavantajını karşılarsa, yabancı banka sıfırdan banka kurma şeklinde bir strateji ile giriş yapacaktır. Bir bankayı satın alan bir yabancı banka müşterileri olan firmaların kalitesi hakkında bilgiyi kapsayan bir kredi portföyünü miras olarak elde edecektir. Dolayısıyla giriş şeklini yerli ve yabancı banka arasındaki bilginin dağıtımı belirlemektedir. Bilgiye sahip olmak rekabet derecesini etkileyen bir unsurdur (Claeys ve Hainz, 2007: 3).

Liberal sisteme geçiş politikası ile birlikte, Macaristan bankacılık sektöründe yabancı ticari bankaların kuruluşu 1990 yılından sonra artmaya başladı. 1994 yılında hükümetin özelleştirme programının başlamasına kadar yabancı ve ticari bankaların sayısı genel olarak sıfırdan yapılan yatırım ve yeni piyasa girişleri şeklinde artış gösteriyordu (Majnoni vd., 2003: 9). Yabancı bankaların merkezinde bulunan bazı ana bankalar sıfırdan kurulan banka şeklinde giriş yapmak isteyeceklerdir. Çünkü merkezde bulunan bu ana bankalar bankanın kuruluşundan itibaren yeni kurulan yabancı banka bağlı ortaklığının kontrolünün sadece kendilerinde olmasını tercih etmektedir. Bazı yabancı bankalar ise var olan yerel bir bankanın devralınmasını tercih etmektedir. Fakat

bazen bu durumda devralınan bankanın stratejik yönü ve bütçesi önceki yönetimin etkisi altında kalmaya devam edebilmektedir. Genelde yabancı bankanın merkezindeki ana banka ve devralınan yerel bankanın yönetimi arasındaki organizasyonel ve kurumsal yönetim arasındaki ilişkiler ana banka ile sıfırdan kurulan yabancı banka arasındaki ilişkiden daha zayıf olmuştur (Haas ve Lelyveld, 2006: 1930). Macaristan bankacılık sektöründe yabancı sahipli bankalar başarılı olmuştur. Genellikle bankalar sıfırdan yapılan yatırım şeklinde kurulmuş ve stratejik yatırımcılar tarafından kontrol edilen bankaların dâhil olduğu özelleştirilmiş bankalardan daha iyi oluşturulmuş stratejik sahipler tarafından kontrol edilmiştir. Bu durum; banka performansını etkileyen ve farklı giriş şekillerinde yansıtıldığı gibi kalıtsal problemlerin doğasından kaynaklanır (Majnoni vd., 2003: 12).

Bankacılık sektörüne şube şeklinde giriş; bağımsız yasal bir kurumsal kişilik olmamasına rağmen merkezi bankanın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu giriş şekli; bankacılık hizmetlerinin tüm çeşidini sağlayabilir. Burada karar verme süreci tamamıyla yabancı şubenin yetkilenmesi anlamına gelmemekte tersine şubenin işlemleri merkezi bankanın sosyal sermayesine bağımlı olmaktadır. Yabancı bankanın şubeleri kendi giriş yaptığı her iki bankacılık sektöründeki bankacılık denetim ve gözetim yapısına bağlı olmaktadır (Hurduc ve Nitu, 2011: 47). Giriş yapılacak ülkedeki ekonomik ve politik riskler; bankaların organizasyon şekillerini belirlemede bankanın şube ve ortaklıkları üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu durum ile karşılaştırıldığında, merkezdeki bankaların sorumlulukları için farklı banka organizasyonel şekli üzerinde olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Banka şubeleri daha yüksek riskli makroekonomik bir ekonomide daha yaygın bir organizasyon şeklidir. Makro ekonomik risklerin olduğu bir ortamda merkezdeki uluslar arası bankalar yumuşak koruma altına alınan katılım ortaklıkları tarafından sağlanan sınırlı pasif hesapların korunmasını tercih edecektir. Fakat olası hükümet müdahalesi ve diğer temel politik olaylardan kaynaklanan risklerle karşılaştığı zaman, merkezdeki uluslar arası bankalar şubeler olarak işlemlerini gerçekleştirmeyi tercih edecektir. Bu durum çok şaşırtıcı değildir çünkü bu tercih savaşlar, ayaklanmalar veya yabancı hükümetler tarafından yapılan keyfi eylemlerde yabancı şubelerin pasiflerindeki yüklerinden merkezdeki ana bankaları koruyacaktır. Bu problemlerli durumlarda şubelere oranla daha yüksek sermaye, rezerv ve yerel sabit varlıklarında

daha büyük yatırımlara sahip olan merkezdeki bankaların bağlı ortaklıkları çok daha fazla korumasız olacaktır (Cerutti vd., 2007: 1671).

Yeni bir bankacılık piyasasına girişin en cazip edici yolu; ya yeni bir şube kurmak veya var olan bir bankanın satın alınmasıdır. Fakat Çek Cumhuriyeti'nin özel durumundan dolayı genellikle bankalar şube açma şeklinde giriş stratejisi uygulamıştır. Bu özel durum, Çek Cumhuriyetinde oluşturulan liberal çevreyi yansıtmaktadır. Gerçekte 1992 yılından bu yana bankalar kanunu yabancı şubelere kapısını açmıştır. Dolayısıyla daha az kısıtlayıcı şartlar altında işlem lisanslarının serbest bırakılmasına izin verilmiştir. Yatırım bankalarının ve bazı uzmanlaşmış bankaların çoğunun ısrarla ilgilendiği beklenti yaklaşımı, bankaların temsilcilik yapısını tercih etmelerine neden olmuştur (Hurdac ve Nitu, 2011: 46). Yabancı girişi için kullanılan bu kurumsal araçlar, bankaların değişik çeşitleri için farklı cazip edici unsurlara sahiptir. Yatırım bankaları gibi uzmanlaşmış bankalar temsilcilik ofisleri aracılığıyla veya banka olmayan bir firma kurma şeklinde işlemlerini yapma eğiliminde bulunmaktadır. Bunun nedeni; bu uzmanlaşmış bankaların en azından sadece bankacılık lisansı aracılığıyla giriş yaptıkları bankacılık sektöründe normal bankacılık işlemlerinin dışında işlemler yapmamalarının beklenmesidir. Bu uzmanlaşmış bankalar; mevduat toplama, para toplama gibi normal bankacılık aktivitelerini yaptıkları zaman, kanun yapıcılar bu bankaları tüzel kişilik olarak kabul etme eğilimine yönelmiştir. Çünkü hizmetlerin potansiyel sağlayıcıları için özel prosedürler bu bankacılık işlemlerinin geri dönüşündeki problemlerden dolayı zorunlu hale gelmektedir. Dolayısıyla yapılacak işlemlerin sadece bazı temsilcilik hizmetleri ile sınırlandırıldığı zaman, oluşabilecek risk daha düşük seviyede olacaktır. Dolayısıyla düzenleme daha az önemli olacaktır (Konopielko, 1999: 467).

Bağlı ortaklıkta vergilerle ilgili herhangi bir işlemin yapılmasına gerek olmadığını ifade etmek önemlidir. Bunun yanında, bağlı ortaklıkta olan sınırlı sorumluluk beklentisinde bulunan gizliliği bırakmak için herhangi bir işlem yapma zorunluluğu yoktur. Özellikle merkezdeki bankanın tümüyle sahip olmadığı bağlı ortaklık yapısı şube yapısı ile karşılaştırıldığında vergi yönetiminde çok daha az esnekliğe sahiptir. Son olarak, merkezdeki banka korumasının olduğu durumda; ticari ve toptan bankacılık için şube, bireysel bankacılık için bağlı ortaklığın her ikisinde de vergilerin problem olmadığı ve şubenin yerel sınırlı sorumluluğunun ticaret için önemli olduğu konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Giriş yapılacak ülke de bulunan

düzenleyicilerin devlet yardımını temin etmenin bir aracı olarak bağlı ortaklık çok daha mantıklı bir yapıdır (Tschoegl, 2003: 11).

Yabancı bankalar giriş yapılan ekonomilerin bankacılık sektöründe yaptıkları işlemleri bazı danışmanlık hizmetleri ile sınırladıkları zaman, oluşabilecek risklerin daha düşük olması nedeniyle giriş yapılan bankacılık sektöründe ki piyasa düzenlemelerinden daha az etkilenmektedir. Yabancı bankaların temsilcilik ofisleri ise bankanın kendi bağımsız işlemlerini yerine getirmesine izin vermez. Temsilcilik ofisleri genellikle yabancı bankanın merkez ülkesindeki ana şirketler için yurtdışına giriş yapar (Hurduc ve Nitu, 2011: 47). Azınlık hissesine sahip olma ve yabancı banka temsilcilik ofisleri, geçiş ekonomileri için daha az popüler giriş şekli olarak gözükmektedir. Temsilcilik ofisi kurmak; ihracat-ithalat ve kalkınma bankaları gibi bazı uzmanlaşmış bankalar ve yatırım bankaları için daha tercih edilebilir bir stratejidir. Daha sonra çoğunluğunun satın alınacağı azınlık hisselerinin satın alınması stratejisi orta vadeli portföy yatırımının genel bir aracıdır. Açık şekilde, risk algısı ve düzenleyici giriş bariyerleri gibi bankacılık kuralları içerisinde birçok istisna bulunmaktadır. Örneğin, birçok yabancı banka Polonya bankacılık sektöründe borç geri ödemelerinin ertelenmesi döneminde temsilcilik ofislerini işletmeye devam etmişler ve daha sonra yasal olarak olası olduğu zaman bu temsilcilik ofislerine bağlı olan bağlı ortaklıklar kurmuştur. Diğer taraftan; iyi finansal sonuçlar ihtimaline göre taahhüdün kademeli artışı stratejisi, yerli bankaların azınlık hisselerine yatırım yapmasına neden olabilmektedir (Konopielko, 1999: 470).

Yabancı bankaların bağlı ortaklıkları yasal olarak merkezi bankasından bağımsız olup, kendi işlemlerini gerçekleştirmek için kendi sermayesini kullanmaktadır. Dolayısıyla eğer yabancı bankalar bir şube kurmaktan çok bir bağlı ortaklık aracılığıyla kredi verme işlemini sağlamak istiyorsa, bu durumda daha fazla sermayeyi yurtdışına yatırmak zorunda kalacaktır. Şubeler merkezdeki bankanın ayrılmaz bir parçasıdır. Eğer yabancı bankanın merkezindeki banka başarısız olursa, bu durum yabancı piyasaya giren şubenin de mutlaka başarısız olacağı anlamına gelmemektedir. Bağlı ortaklıklar ve şubeler ayrı kurumsal kişiliklere sahiptir. Giriş yapılan bankacılık sektöründe ki denetleyici yetkililer bağlı ortaklıkların denetiminden sorumludur. Diğer taraftan; kendi ülkelerindeki denetleyici otoriteler ise merkezdeki bankanın şubelerini denetlemekle sorumludur. Eğer merkezdeki yabancı bağlı ortaklık bankası bağlı ortaklığın kontrolüne

sahip değilse, bağlı ortaklık açık şekilde araştırmacı bir role sahip fakat uzun dönemli sorumluluğa sahip değildir (Hurduc ve Nitu, 2011: 48).

Şube ve bağlı ortaklık arasındaki tercih konusu bir kriz anında yabancı bankaların rolü için bazı anlamlara sahiptir. Bir ekonomik krizde ve mevduat sigortasının olmadığı durumda; mevduat sahipleri genellikle kaliteye yönelme konusu ile ilgilenmektedir. Yani mevduat sahipleri güvenlerini kaybettikleri yerli bankalardan mevduatlarını çekip daha az riskli olan bankalara yatırır. Mevduat sahipleri; özellikle çekici, iyi şekilde düzenlenmiş ve denetlenmiş bir yapıya sahip olan bir ülkeden giriş yapan bir yabancı banka şubesini tercih edecektir. Eğer merkezdeki banka iflas etmezse, yabancı banka şubesi iflas etmeyebilir ve genellikle merkezdeki bankanın iflas etme olasılığı yabancı bankanın giriş yaptığı ülkedeki şartlarla yüksek şekilde ilişkili değildir. Aynı zamanda yabancı banka şubelerinin merkezindeki bankalar şubenin büyüklüğü ile ilgilenmektedir. Yabancı bankaların şubelerine doğru mevduatın kayması akla uygun bir strateji olmasına rağmen çoğu yerli müşteri yabancı bankaları mevcut şubelerin yetersizliğinden dolayı sınırlı şekilde tercih etmektedir. Çoğu yabancı banka giriş yaptıkları ekonomilerde bulunan finans merkezlerinde bulunan bir şubeye sahiptir (Tschoegl, 2003: 11). Yabancı bankalar için genellikle bir şube kurmak bağlı ortaklık kurmaktan daha az maliyetlidir. Bağlı ortaklıkta, lisans kayıt işlemleri ile uğraşan memurlara yıllık veya çeyreklik raporların hazırlanması ve yöneticilerin yönetim kurulunu toplaması gibi şirketleşme maliyetleri bulunmamaktadır (Tschoegl, 2003: 9-10). Yabancı bankaların temsilcilik ofisleri aynı zamanda yerli bankalar ile uygun görüşmeler yapar. Yabancı bankacılık sektörüne yapılan bu giriş yapısı, yabancı bankaların şube veya bağlı ortaklık kurarken gerekli sermaye maliyetlerine yüklenilmeden kendi markalarının düşük maliyetle yurtdışına kuruluşuna yardımcı olmaktadır. Yerel piyasaya giriş değeri henüz belirlenmediği veya düzenleyici çerçevenin belirsiz olduğu dönemde temsilcilik ofisleri özel bir avantaj sağlamaktadır (Hurduc ve Nitu, 2011: 47).

CEEC bankacılık sektörlerinde en çok görülen giriş şekli bağlı ortaklıklar kurarak yapılan giriştir. Fakat Macaristan'ın durumu göz önüne alındığında var olan bankaların satın alınması stratejisinin olduğu gözlemlenmektedir. Çek Cumhuriyeti göz önüne alındığında; yabancı bankalar genellikle bir şube kurarak giriş stratejisini benimsemişlerdir. Macaristan bankacılık sektörü toplam bankacılık sektöründeki

sermayenin yabancı payının %50'yi aştığı ve devletin yabancı bankalara tüm kamu bankalarını sattığı ilk bankacılık sektörüdür. Çek Cumhuriyeti yabancı banka şubeleri aracılığıyla bankacılık sektöründe oldukça liberal bir strateji uygulamayı tercih etmiştir. 1997 yılının ortalarına kadar, Polonya ve Macaristan bankacılık sektörlerinde üç yabancı banka şubesi bulunmaktayken, Çek Cumhuriyetinde yabancı bankalar dokuz banka şubesinde işlem yapmaktaydı. Macaristan bankacılık sektörüne giriş için yabancı bankaların temel nedeni, bir şube ağının zorunlu olduğu yeni bir piyasa araştırmalarıdır. Çünkü banka şube ağı, bankaların küçük yapıda çok fazla miktarda şubenin bireysel bankacılık piyasasında yerel firma ve bireysel bankacılık işlemleri yapmalarına izin verir. Yabancı bankaların daha az sayıda banka satın alma stratejisini tercih ettiği Macaristan bankacılık sektörünün tersine, diğer geçiş ekonomilerinde zaman boyunca satın alma stratejisinin daha önemli olacağı beklenmektedir (Konopielko, 1999: 469).

Majnoni vd., (2003: 12-13), çalışmasında Macaristan bankacılık sektöründe iyi oluşturulmuş ve kötü oluşturulmuş bankaları sınıflandırmıştır. Buna göre;

İyi şekilde oluşturulan bankaların sahiplik ve piyasa stratejisi olarak sınıflandırılışı:

1-Geniş bir piyasada başarılı şekilde genişleyen sıfırdan yapılan yatırım stratejisi,

2-Küçük bir piyasada ve spesifik bir sektörde başarılı şekilde işlem yapan bankalara doğru büyüyen sıfırdan yapılan yatırımlar

3-Stratejik yatırımcılar için özelleştirilen başarılı bankalar

4-Küçük bir hisse payına sahip olarak yabancı portföy yatırımcıları tarafından tutulan başarılı çok büyük bankalar

Kötü şekilde oluşturulan bankaların giriş ve yönetim özellikleri olarak sınıflandırılışı;

1-Düşük bir performansı gerçekleştirmiş sıfırdan kurulan bankalar

2-Düşük bir performansı gösteren stratejik yatırımcılara satılan bankalar

2.3. YABANCI BANKALARIN HİZMET ALANLARI

Bireysel bankacılık; ticari işlemler ve tasarruf hizmetlerini kapsayan bankacılık şeklini ifade etmektedir. Tüm ekonomilerin bankacılık sektöründe bireysel bankacılık, şubeler oluşturmayı ve kurmayı ifade etmektedir. Genellikle hizmetler depolanamamasına rağmen bireysel bankacılık işlemlerinde, üretim ve tüketim işlemlerinin eş anlı olması nedeniyle tüketicilerle bire bir temas halinde işlemler gerçekleştirilmektedir (Tschoegl, 1987: 69). Yabancı bankalar uzun dönemde giriş yaptıkları yerli bankalar ile karşılaştırıldığında bireysel bankacılıkta rekabetçi avantaja sahip değildirler. Eğer yabancı bankalar toptan bankacılık-kurumsal bankacılık ve bireysel bankacılığın her ikisinde de yerel bankalardan daha iyi olsa bile, yerel bankalar bireysel bankacılıkta rekabetçi avantaja sahip olacaktır. Yani yerel bankalar yabancı ve kurumsal bankacılıktan daha az kötü durumda olacaktır (Tschoegl, 2003: 3). Bu duruma rağmen yabancı bankalar Hırvatistan bankacılık sektörüne ince eleyip sık dokuyarak sadece en çok kar elde edilebilir piyasalara girmek için giriş yapmamıştır. Bu strateji yerine, bu yabancı bankalar bireysel ve kurumsal bankacılık sektörlerinin her ikisinde de geniş piyasalara hizmet etmek için giriş yapma stratejisini belirlemiştir. Fakat bankacılık piyasası talebinde ince eleyen ve sık dokuyan özelliğine sahip olan en iyi müşterileri hedefleyen yoğun bir rekabet söz konusuydu (Kraft, 2004: 160).

Yabancı banka şubesi merkezdeki bankanın ayrılmaz bir parçasıdır. Bir yabancı banka şubesi; kredi verebilir, mevduat toplayabilir yani bankacılık hizmetlerinin tümünü gerçekleştirebilir. Bankalar döviz ve para piyasası ticareti gibi hazine işlemlerinin dâhil edildiği giriş yapılan ülkede kurumsal ve toptan bankacılık işlemleri için yabancı banka şubelerini kullanarak giriş yapmayı tercih etmektedir. Bunun nedeni; yabancı banka şubelerinin genellikle kredi verme, kredi alma ve merkezdeki bankanın tüm sermaye tabanının temelinde ticaret yapabilmesidir. Dolayısıyla yabancı banka şubeleri; benzer büyüklüğe sahip bir bağlı ortaklığın verebileceğinden daha fazla kredi sağlayabilmektedir. Giriş yapılan ülkede yetkilendirilmeden ticari işlemler yaptığı için dikkatli bir denetim mekanizmasına ihtiyaç duyan yabancı banka şubesi merkezdeki bankayı iflas ettirebilir. Çünkü yabancı banka şubesi merkezdeki bankanın tüm desteği ve sorumluluğunu taşımaktadır (Tschoegl, 2003: 8-9).

Yükselmekte olan ülkelerin genel durumundaki gibi geçiş ekonomilerindeki yabancı bankaların işlemlerinin en önemli alanları kurumsal bankacılık, ticari finans ve döviz kuru işlemleridir. Yabancı bankalar; bireysel bankacılık işlemlerinin daha az önemli olduğunu düşünmüştür. Bunun ana nedeni; bu ekonomilerde yaşayan nüfusun düşük gelir seviyesine sahip olmaları ve şube ağı kurmanın oluşturduğu yüksek maliyetler olarak söylenebilir. Fakat 1990'lı yılların ikinci yarısında bazı yabancı bankalar bu piyasada bireysel bankacılığın potansiyelinden yararlanmıştır (Hurduc ve Nitu, 2011: 51). Geçiş ekonomilerinde bireysel refahın düşük olması ve yüksek kuruluş maliyetlerinden dolayı yabancı bankalar kısa dönem için bireysel bankacılık şeklinde giriş stratejisini tercih etmemiştir. Bu ekonomilerde bireysel bankacılık hizmetlerinde bulunan yabancı bankaların sadece direkt (Citibank) ve direkt olmayan (ING-Bank Slaski, ABN AMRO-MHB) birkaç bankacılık aktivitelerinde bulunduğu gözlemlenmiştir. Fakat uzun dönem perspektifi göz önüne alındığında; yabancı bankalar için bireysel bankacılık hizmetleri artarak daha cazip edici olacak ve geçiş ekonomilerinin bankacılık sektörüne bireysel bankacılık hizmetleri için daha fazla miktarda giriş yapmaları beklenecektir. Tamamıyla temel kurumsal hizmetlerin olduğu diğer aktiviteler; danışmanlık, menkul değerlerin bilgilendirilmesi ve finansal kiralamar (leasing) finansal olmayan hizmetlerdir. Finansal olmayan hizmetler bazı ekstra geliri kazanmak için bankaların beceri ve likit kaynakları kullanmasına yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda, bankacılık dışı uzmanlaşmış kurumlarda finansal olmayan hizmetlere dâhil edilmiştir. Bu kurumlar kaynaklarını ve çabalarını yoğunlaştırmaktan ziyade bir fırsat penceresi olarak giriş yapmıştır (Konopielko, 1999: 471).

Yabancı bankalar Macaristan bankacılık sektöründe özellikle piyasa talebi için bankacılık işlemleri yapmaya başlarken, daha sonra ki dönemlerde bankacılık işlemlerinin çoğu temel alanlarda gelişmiştir. Örneğin, Citibank oldukça sınırlı piyasa faaliyet alanı ile yüksek gelirli bireyler için bireysel bankacılık hizmetleri bankacılık işlemlerine başlamıştır. Fakat daha sonra Citibank ve diğer yabancı bankalar bireysel ve kurumsal piyasaların her ikisinde de çok yoğun şekilde bankacılık hizmetleri sunmuştur (Galac ve Kraft, 2000: 2). Polonya bankacılık sektöründeki devlet kontrolündeki BSK yabancı ING bankasına özelleştirildikten sonra üç yıl içinde önemli biçimde yeniden organizasyon ve sermaye yatırımları ile perakende bankacılığının dâhil edildiği dört yeni departmanın oluşturulmasını sağlamıştır. Bu banka özelleştirme programı

sonrasında fonksiyonel organizasyon formundan yarı otonom şubeler ile beş bölgeyi kapsayan bölgesel bir forma dönüşmüştür. BSK'nın bu ayrıntılı kalkınma programı yeni bilgi teknolojisi projeleri ile birlikte hem perakende hem de ticari piyasalardaki ürün kalkınması üzerine vurgu yapmıştır (Abarbanel ve Bonin 1997: 48). Hırvatistan bankacılık sektöründe yabancı bankalar giriş yapma sırasında temel olarak tercih ettikleri bankacılık alanları sırasıyla; yüksek şekilde net servete sahip bireyler, Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişimler (SME), hane halkı ve birinci sınıf firmalar olarak sıralanabilir (Kraft, 2004: 160).

2.4. YABANCI BANKALARIN GİRİŞ STRATEJİLERİ

Genel olarak yabancı piyasalara hizmet sunmak isteyen uluslar arası firmalar, seçici bir politika aracılığıyla daha cazip piyasaları tercih edeceklerdir. Bu tercihin nedeni, böyle cazip piyasaların daha yüksek kar edebilme potansiyelinin bulunmasıdır. Uluslar arası firmalar yabancı bir piyasaya girmeden önce piyasanın cazip olup olmadığını piyasanın potansiyeli ve piyasanın yatırım risklerini karşılaştırarak analiz etmektedir (Agarwal ve Ramaswami, 1992: 5). Bununla birlikte çokuluslu firmalar iki farklı amaçla DYY girişine istekli olduğunu ifade edebiliriz. Bunlardan birincisi bu uluslar arası firmaların giriş yapılan ekonominin sahip olduğu elde edilebilir temel kaynaklarına ulaşmaktır. İkincisi ise uluslar arası düzeyde çalışan firmaların, giriş yapılacak ekonomilerin piyasasına giriş için DYY gerçekleştirmesidir (Akbar ve McBride, 2004: 92). Bu sınıflandırmayı şu şekilde tablolastırmışlardır:

Tablo 2.1: Geçiş Ekonomilerinde Sanayi ve Hizmetler Sektöründe DYY Yapmanın Stratejik Amaçları

	İmalat Sektörü DYY	Hizmet Sektörü DYY
Hammaddeye Ulaşmak İçin	İki strateji ile yakın ilişkili yabancı firmaların kendi ekonomilerine oranla daha düşük maliyete sahip bir piyasa ekonomisine giriş yapma; Yabancı firmaların kendi ülkelerinde kolaylıkla elde edilemeyen doğal kaynaklara ulaşılması	Geçiş ekonomilerinde nadir şekilde hammaddeye ulaşma amacı vardır
Piyasaya Giriş İçin	Yabancı firmalarının ürünlerini pazarlamak için; Giriş yapılacak ekonominin yerel piyasa satışları için; Giriş yapılacak ekonominin bölgesel piyasa satışları için;	Hizmetler sektöründe ki DYY'ın büyük kısmı; Özelleştirilmiş sektörler; Yeniden yapılandırılmış, düzenlenmiş endüstriler; Geçiş ekonomilerinde artan ekonomik büyüme hizmetler sektörüne olan talebi artırması

Kaynak: Akbar ve McBride, 2004: 92.

Yabancı bankalar giriş yapacağı ülkeye giriş stratejilerine bağlı olan iki kategoride sınıflandırma yapılabilir: (1) Geleneksel kategori (2) Fırsatçılık kategorisi. Geleneksel grup uluslar arası bankacılıkta işlem yapan ulusal bir finans merkezinde tümüne sahip olunan bağlı ortaklık veya şube aracılığıyla bankacılık işlemleri yapan yabancı bankalardan oluşmaktadır. Bu bankalar ödemeler, finans, yabancı para ticareti, kurumsal bankacılık, giriş yapılan ülke de girişimleri olan kendi ülkesindeki müşteriler ve yerel bankaların verdiği hizmetlere alternatif bankacılık işlemlerine ihtiyaç duyan giriş yapılan ülkedeki firmaların işlemleri gerçekleştirir. Geleneksel grup, kendi ülkesindeki müşterilerin ve göçmenlerin giriş yapılan ülkedeki işlemleri yapan sınırlı bankacılık işlemleri yaparak giriş yapılan ülkedeki bireysel bankacılık potansiyeli ile ilgilenmez. Liberalleşme, geçiş veya ekonomik krizler ikinci grup olan fırsatçıları yaratmıştır. Bu grup üç çeşitliliğe sahiptir: bahisçiler, maden arayıcılar ve yeniden yapılandırmacılar (Tschoegl, 2003: 3).

Bankanın optimum yatırım politikası, reel yatırım opsiyon değerini düşünerek hazırlanmalıdır. Zaman ile birlikte bankanın ekonomik çevre hakkındaki bilgisi gelişir. Bu bilgi ihtiyacı yatırımın beklemesine veya ertelenmesine neden olabilir. Yeni bir piyasaya giriş ve çıkış maliyetleri eylemsizlik durumunu oluşturur. Bu durumda banka geleneksel olmayan bir bankacılık piyasasına girmeden önce merkezdeki bankanın

gelirleri etkin şekilde artmalıdır. Fakat bu durumda banka yeni piyasaya girdikten sonra bankanın gelirleri büyük oranda düşmezse, banka bu bankacılık piyasasından çıkamaz (Hurdac ve Nitu, 2011: 44). Yabancı bankaların strateji seçimi büyük oranda gelecek gelir akımları ile ilişkili kesinlik derecesi tarafından belirlenmektedir. Yabancı bankanın kendi şubelerini kurma stratejisi; sermayenin yüksek bir taahhüdüne, yüksek derecede riske ve piyasadan çıkışın zorluğu gibi riskleri içinde barındırmaktadır. Bu durumda çok uluslu çalışmak isteyen bankalar genişleme stratejisi formundan elde edeceği gelecek karları hakkında oldukça emin olmak zorunda kalacaktır. Karşı taraftan; uluslar arası banka kulüpleri ve banka birlikleri stratejisi nispeten daha düşük sermaye ihtiyacına, daha düşük riske ve çıkış için daha kolay bir bankacılık yapısına sahip olacaktır. Dolayısıyla bu konsorsiyumu oluşturan bankalar kendi şubelerini kurma stratejisini hedeflediklerinde; finansal hizmetlerin nasıl uluslar arası şekle dönüştürüleceğine karar verirken, düşük maliyet ve düşük risk hedefine ulaşmayı amaçlamaktadır. Çünkü oluşabilecek olumlu ve olumsuz sonuçları beraber paylaşacaklardır (Ul-Haq ve Howcroft, 2007: 122).

Yabancı bankalar, uluslar arası sermaye piyasalarına ana bankaları aracılığıyla veya uluslar arası kredi verme şekliyle giriş stratejisinde bulunmaktadır. Merkezdeki ana bankalar; uzun dönem borç finansmanı veya giriş yapılan bankacılık sektöründeki bağlı ortaklıklarına kısa dönem nakit desteği sağlamaktadır. Bu tercihlerin nedeni olarak; entegre olmuş likit yönetimi giriş yapılan bankacılık sektöründe ki bağlı ortaklıkların kendileri tarafından bağımsız şekilde finansman sağlamasından daha ucuz olması gösterilir (Havrylchuk ve Jurzyk, 2011: 447-448). Yabancı bankalar giriş yaptıkları ekonomilerin makro ekonomik ve finansal sektör problemleri sırasında veya sonrasında aşırı şekilde geniş bir kredi sağlamayı önlemek zorundadır. Yabancı banka için elde edilecek kazançlar yabancı bankanın kendi ülkesindeki şartlarına eşit olup olmadığına bağlıdır. Aynı zamanda yabancı bankalar için giriş yapılacak ekonominin bankacılık sektöründeki kısıtlamaların olup olmadığına da bağlı olabilmektedir. Eğer yabancı bankalar giriş yapacakları ekonomilerin makro ve finansal zorlukları sırasında ekonomik olarak çeşitlendirilmiş ülke gruplarından çağırılırsa bu durumda yabancı bankanın kendi ülke ekonomisinin şartları giriş yapılacak ekonominin ekonomik şartlarından daha iyi olması gerekmektedir. Yabancı bankanın alacağı kazanç burada

kendi ülkesinin ekonomisinden sağlayacağı etkin çeşitliliğe bağlı olacaktır (Dopico ve Wilcox, 2001: 302).

Yeni bir piyasaya giriş için kullanılan stratejiye bağlı olarak uluslar arası bankaların yurtdışına büyümeleri için kullanılan şu stratejileri oluşturabiliriz (Hurduc ve Nitu, 2011: 49):

- 1-Müşteri stratejisinin takip edilmesi
- 2-Müşterinin yurtdışı stratejisini başlatmak
- 3-Yeni bir piyasa stratejisi arayışı
- 4-Bankanın liderlik stratejisine devam etmesi

Literatürde yapılan birçok çalışma; uluslar arası faktörlerin önemli şekilde yabancı banka girişlerini etkilediğini ifade etmiştir. Diğer taraftan; bazı çalışmalar ise yabancı bankanın kendi ülkesinde bir ekonomik gelişim olduğu zaman, yabancı bankaların merkezindeki bankaların yurtdışındaki bağlı ortaklıklarına destek sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Fakat diğer çalışmalarda yabancı bankaların kendi ülkelerindeki ekonomik fırsatların kötüleştiği dönemde, yabancı bankaların merkezindeki ana bankanın yurtdışı bankacılık aktivitelerine yöneldiği sonucuna ulaşılmıştır (Havrylchuk ve Jurzyk, 2011: 444).

Eğer bankalar kendi ülkelerinden yurtdışına açılan yerli müşterilerini takip etmezlerse, müşterileri yerli bankalarla var olan ilişkilerini geliştirerek yeni bankacılık ilişkilerini kurabilir. Bankacılık ilişkisi bilginin akışından oluşmaktadır. Bilginin bu akışı önceden bu şirketle kredi değerlendirme işlemleri yaptıkları için bankaya daha düşük marjinal maliyetle yeni kredi önerisini değerlendirmesi için yardımcı olmaktadır. Daha düşük marjinal maliyet geleneksel rekabetçi bankalar içinde bankanın bağlı kuruluşuna rekabetçi bir avantaj sağlamaktadır (Hurduc ve Nitu, 2011: 49).

Yeni piyasalar arama stratejisi bazı nedenlerden dolayı bankaların her zaman yeni uluslar arası piyasalar aramasından kaynaklanmaktadır. Bu stratejiye göre, banka uluslar arası piyasalarda uzmanlık alanını kullanarak yeni bir piyasaya girmeyi denemektedir. Bu stratejiyi genellikle güçlü ve deneyimli uluslar arası bankalar takip etmektedir çünkü sadece güçlü bankalar büyük risklere karşı dayanıklı olabilmektedir. Böyle bankalar maliyet ve satış birlikteliğini başarmak için ve çok kültürlülüğün

olabileceği küresel servis ağına sahip olmayı amaçlamaktadır (Hurdac ve Nitu, 2011: 50). Uluslar arası piyasalarda bankaların rekabetçiliği firma spesifik avantajları arttıran faktörlerdeki dereceye bağlıdır. Firma bir piyasadan fazlasından faydalanan kaynakların ve yeteneklerin bir oluşumu olarak düşünülebilir. Bu firmalara bağımlı olan bankalar çoklu piyasada olan bu firmaların aktivitelerini yapılandırıp düzenleyebilir, ölçek ekonomilerini üretmek için bankacılık yeteneklerini transfer edebilir ve ülkeler arasındaki faktör ve ürün piyasalarındaki farklılıklardan fayda edebilir (Merrett, 2002: 390). Endüstrilerin geniş şekilde çeşitliliğe sahip olduğu durumda yabancı bir piyasaya girmek için en düşük maliyetli olan opsiyon giriş yapılacak piyasadaki sahipliğin en düşük olan seviyesidir. Yabancı bankanın giriş şekli seçiminde ki amacı elde edeceği karların risk düzenlemesini maksimum hale getirmektir. Faaliyet kontrolünün derecesi yabancı bankanın risk ve karın her ikisi için en önemli belirleyici faktörlerden bir tanesidir (Hurdac ve Nitu, 2011: 47).

Literatürdeki çoğu çalışma özelleştirmeden sonraki birkaç yılda özelleştirmenin etkisine bakmanın ve özelleşen bankanın uzun vadede etkisinin olacağının önemine vurgu yapmıştır. Portföy kalitesinin gelişmesi, bilgi teknolojisine giriş veya bir şube ağının oluşturulması birkaç yıl zaman alacaktır. Dolayısıyla özelleştirme sonrası yeniden yapılanma maliyetli olacaktır. Bundan dolayı geçici olarak maliyette bir artış ve karlarda ise geçici olarak bir azalmaya neden olacaktır (Clarke vd., 2005: 1911).

CEEC ekonomilerine doğru yabancı bankaların girişi kolay olmamıştır. 1990'ların başında sadece birkaç yabancı banka geçiş ekonomilerine sıfırdan kurulan bankalar aracılığıyla giriş yapmıştır. Bu ekonomilere yabancı bankaların düşük oranda girişine; geçiş ekonomilerindeki yabancı banka sahipliği için destek eksikliği ve bu ülkelerin yapısal reformlarını gerçekleştirmemiş olmaları neden olarak gösterilebilir. Sıfırdan kurulan yabancı bankalar geçiş ekonomisine doğru giren yabancı girişimcileri takip etmiştir. Aynı zamanda bu yabancı bankalar geçiş ekonomilerindeki yerel piyasaların fırsatlarından yararlanmak istemişlerdir. Sıfırdan kurulan yabancı bankalar, geçiş ekonomilerinin bankacılık sektöründe hızlı şekilde büyümüştür. Bu ekonomilerde özelleştirme süreci başladığında bu yabancı bankalar çok büyük yerli bankaları da satın almışlardır. Yabancı bankaların açık şekilde bölgesel uzmanlaşması bulunmaktadır. Çünkü yabancı bankalar; daha fazla bilinen ekonomik, politik ve sosyal çevreye sahip

Ülkelerin bankacılık sektörüne giriş yaparlar. Çok büyük İşkandinav bankaları gerçekte Baltık lkelerindeki bankacılık sektörünü elinde tutarken, Yunan bankaları Balkan ekonomilerinin bankacılık sektörüne sadece girişe sahiptir. Aynı zamanda; Avusturya bankaları; Baltık devletleri dışındaki tüm geçiş ekonomilerinde ki bankacılık sektörünün çok büyük bir payını kontrol etmektedir (Havrylchuk ve Jurzyk, 2011: 449). Kültürel mesafe yüksek olduğu zaman, yabancı bankanın merkezindeki bankanın deniz aşırı birimleri ile hem iletişimi hem de denetlemesi oldukça zor olacaktır. Bu durum ise; kullanılan organizasyonel ve hiyerarşik yapıların maliyetlerinin, kullanılan piyasa mekanizmasının maliyetinden daha yüksek bir maliyete neden olacağını göstermektedir. Dolayısıyla firmalar daha düşük piyasa kontrolüne sahip olma stratejisi ile yabancı bir piyasaya giriş yapma eğiliminde olacaktır (Hsieh vd., 2010: 2355).

ek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan ve Estonya bankacılık sektörüne yabancı banka girişi yerel bankaların çoğunluk hisselerinin satın alınması şeklinde iken, Romanya dışındaki diğer tüm geçiş ekonomilerinde yabancı finansal kurumlar %30'dan daha düşük olan azınlık hisselerini almayı tercih etmiştir. Bu durum yabancı finansal kurumlarının; daha az istikrarlı olan, piyasa giriş kurallarında kısıtlamaya giden ve zelleştirme süreçlerini erteleyen piyasalara azınlık hisselerini alarak giriş yaptıklarını göstermektedir (Papi ve Revoltella, 1999: 13-14). Macaristan bankacılık sektörüne yabancı banka girişinin bir stratejisini giriş yapılacak dönem etkilemektedir. nemli miktarda piyasa paylarına sahip olmak için daha uygun fırsatlar olarak sıfırdan yapılan yatırımın erken dönemlerde seçilmesi tercih edilir. Bir bütün olarak piyasadaki pozisyonlarını genişletmek için büyük başarıya ek olarak, birçok sıfırdan yapılan yatırım kurumları, yatırım bankacılığı gibi spesifik piyasa araçlarında çok başarılı olmayı düşündü. Liberal giriş politikası, Macaristan bankacılık sektöründe yabancı ve ticari bankaların kuruluşu 1990 yılından sonra artmaya başladı. 1994 yılında hükümetin zelleştirme programının başlamasına kadar yabancı ve ticari bankaların sayısı genel olarak sıfırdan yapılan yatırım ve yeni piyasa girişleri şeklinde artış gösteriyordu (Majnoni vd., 2003: 10).

Yabancı sahibi bankalar bir geçiş ekonomisindeki yerli bir bankayı satın aldığı zaman bankanın adı genellikle değiştirilmez. Yeni satın alınan bankaların ortalama olarak %30'u satın alan yabancı bankanın kendi ülkesinde kullandığı banka ismini kullanmaktadır. Fakat bu pratik ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Örneğin

Macaristan da çoğu satılan bankanın adı yabancı bankanın adı ile değiştirilirken, Bulgaristan da yabancı banka tarafından satın alınan bankanın orijinal adı değiştirilmemiştir (Naaborg vd., 2004: 109).

2.5. YABANCI BANKA GİRİŞLERİNİ ETKİLEYEN ÇEKİCİ VE İTİCİ UNSURLAR

Uluslar arası bankalar için çekici ve itici etkenler olmasına rağmen, bu bankaların uzun dönem stratejik amaçları için çekici etkenler itici etkenlere göre çok daha ilişkili etkenlerdir. Bu çekici etkenlere örnek olarak; bankaların kendi ülkelerindeki kötü ekonomik şartlar düzeldiği zaman kendi ülkelerine geri dönmeyi düşünerek yurtdışına hareket etmesidir (Haselmann, 2006: 285). Yabancı bankalar giriş yapılacak ekonominin bankacılık sektörüne doğru çekici ve itici faktörlere göre giriş tercihini belirler. Yabancı girişi gelişmekte olan ekonomilerde, finansal krizden sonra gerçekleşmektedir. Giriş yapılacak ekonomideki düşük rekabet seviyesi, liberal bir ortamın oluşturulması ve gelişmiş ekonomilerde yabancı girişine neden olan yeni müşteri tabanına giriş yabancı bankalar için avantajlardır. Bu avantajlı faktörlere ek olarak; yabancı bankanın kendi ekonomisindeki düşük karlılık ve düzenleyici kısıtlamalar dezavantajlı faktörler olarak yabancı bankaların yurtdışına genişlemesine neden olmaktadır (Aysan ve Ceyhan, 2006: 2).

Bir banka için çekici faktör stratejisine göre kendi ülkesinin bankacılık sektöründen ayrılır çünkü bankayı yurtdışındaki zengin ekonomik şartlar cezpt eder. Dolayısıyla yabancı bankalar giriş yaptığı ülkedeki daha üstün fırsatları elde etmek için yeni piyasaya giriş yapar. Bu aynı zamanda bankanın yeni bankacılık sektörüne girdikten sonra da yerli müşterilerine hizmet ettiği anlamına gelmektedir. Sonuç olarak yeni giriş yapılan piyasada yabancı banka aktiviteleri bu piyasadaki kredi talebi ile pozitif şekilde ilişkili olmalıdır. Eğer yurtdışına hareket eden bankalar çekici faktör stratejisini takip ediyorsa, giriş yapılan bankacılık sektörüne bütünleşmiş olmuş demektir. Çünkü yerli ve yabancı bankaların her ikisi de yerel müşterilere hizmet edecektir. Dikkat edilirse yabancı bankalar için itici faktör stratejisinin arkasındaki motivasyonlar yabancı bankanın kendi ülkesindeki üstün şartlardan bağımsız olacaktır (Haselmann, 2006: 286).

2.5.1. Yabancı Banka Girişlerini Etkiyen Çekici Unsurlar

Geçiş ekonomileri arasında farklılıklar olmasına rağmen bu ekonomilerde oldukça önemli benzerlikler vardır. Bunlardan birincisi, bu ekonomilerde ki kişi başına düşen GSYİH seviyeleri, AB ortalamasının altında olmasına rağmen hızlı bir oranda artış sağlamıştır. İkincisi, sanayi özelleştirilmesinin de dâhil edildiği endüstriyel yeniden yapılandırma programı bu geçiş ekonomilerinde önemli gelişimler sağlamıştır. Üçüncü durum, bu ülkelerde ürün ve hizmetlerin artan çeşitliliğini talep eden bir orta gelir düzeyine sahip hane halkı katmanının artarak oluşmasıdır. Dördüncüsü, bu geçiş ekonomilerinde legal çerçevenin istikrarlı ve her durumda tahmin edilebilir olmasıdır. Son olarak, bu ekonomilerin AB'ye olan coğrafi yakınlığının, AB bölgesine ihracat yapılması için DYY'nin ana unsurlarından birinin olmasıdır. Geçiş ekonomilerinde bulunan bu ortak unsurlar; aynı zamanda AB ve özellikle OECD'ye üye ülkelerin çok uluslu firmalarından DYY girişi için cezp edici unsurlardır (Akbar ve McBride, 2004: 91).

Hırvatistan bankacılık sektöründe en önemli yabancı banka çekici faktörler; yeni müşteri arayışı, hane halkı ve iş adamlarının bankacılık sektöründe kullanılmayan potansiyeli, yabancı bankaların kendi ülkelerindeki rekabet, coğrafi yakınlık, daha geniş bölgesel genişleme stratejisidir. Diğer çekici etkenlere göre daha zayıf olmasına rağmen yabancı bankaların kendi ülkelerinden müşterilerini takibi ve yabancı bankaların kendi ülkeleri ile artan yabancı ticareti ve DYY miktarı da yabancı bankaların girişinde çekici unsurlar olarak sıralanabilir (Kraft, 2004: 158).

Papi ve Revoltella (1999: 23-25) çalışmasında yabancı bankaların girişi için çekici faktörleri sıralamış ve yabancı bankaların giriş için karar verirken şu faktörler ile ilgilendiğini ifade etmiştir:

- 1-Giriş yapılacak ülkenin piyasa fırsatları:
- 2-Giriş yapılacak ülkenin ekonomik ve politik istikrarı
- 3-Giriş yapılacak ülke ve yabancı ülke arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkiler
- 4-Giriş yapılacak ülkenin yerel bankacılık sektörünün özellikleri
- 5-Giriş yapılacak ülkenin yabancı bankalara bakışı

Yukarıda da ifade edildiği gibi kişi başına düşen gelir miktarındaki artış yabancı bankaların girişinde önemli bir etkidir. Kişi başına düşen gelirdeki istikrarlı artış; bankaların müşterilerinin kredi sağlama ve mevduat gibi bankacılık hizmetlerindeki potansiyel talebi arttıracaktır. Tablo 2.2. de görüldüğü gibi geçiş ekonomilerinde; Kırgızistan, Moldova, Özbekistan ve Tacikistan dışındaki geçiş ekonomilerinin dışındaki ekonomilerinde kişi başına düşen gelirdeki artışlar yabancı banka girişlerinde etken olmuştur.

Tablo 2.2: Geçiş Ekonomilerinde Kişi Başına Düşen GSYİH Miktarları

ÜLKE/YILLAR	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Arnavutluk	901.891	992.791	897.039	1014.64	1119.22	1201.82	1285.18	1319.49	1389.97	1466.31	1541.04	1612.3	1703.19	1824.62	1863.14	1915
Azerbaycan	487.726	489.103	512.519	558.427	594.492	655.103	714.401	784.253	865.508	945.481	1182.92	1573.64	1945.64	2131.23	2302.64	2344.9
Beyaz Rusya	920.034	948.96	1061.63	1156.3	1199.66	1273.05	1337.85	1411.76	1519	1701.45	1843.62	2046.26	2254.81	2514.99	2555.97	2737.67
Bosna Hersek	486.814	927.236	1223.93	1368.27	1449.18	1490.69	1533.54	1602.97	1664	1766.11	1854.66	1969.53	2105.93	2223.19	2162.23	2183.34
Bulgaristan	1518.77	1388.9	1373.27	1449.63	1486.93	1600.94	1699.02	1787.29	1896.77	2035.7	2176.61	2330.66	2493.66	2661.33	2542.47	2549.56
Çek Cumhuriyeti	5100.44	5314.09	5280.83	5245.43	5321.85	5521.19	5684.09	5802.77	6010.33	6274.55	6657.96	7088.16	7475.4	7593.31	7225.36	7381.31
Ermenistan	461.92	496.877	519.502	562.049	584.082	621.483	683.453	774.797	883.449	975.612	1110.11	1255.19	1425.3	1519.93	1298.58	1326.74
Estonya	2945.86	3138.32	3517.05	3742.38	3765.95	4144.38	4479.69	4858.22	5229.64	5680.38	6270.68	6985.47	7492.68	7113.67	6113.26	6238.54
Gürcistan	478.304	540.086	605.163	631.82	657.88	678.302	719.829	768.589	867.084	920.114	998.488	1083.09	1219.45	1248.99	1198.91	1258.76
Hırvatistan	3896.03	4287.38	4490	4650.98	4548.91	4856.01	5017.67	5262.44	5545.09	5775.32	6018.43	6318.29	6643.98	6806.51	6414.62	6338.49
Kazakistan	1022.93	1043.73	1078.38	1076.31	1115.95	1229	1397.29	1534.17	1671.21	1818.96	1977.74	2166.32	2332.29	2380.09	2376.2	2481.72
Kırgızistan	227.146	239.733	259.711	261.241	267.028	278.659	291.163	288.874	306.333	324.369	320.608	327.462	352.537	379.036	384.749	372.728
Letonya	2364.05	2477.31	2727.39	2903.61	3065.49	3302.31	3587.59	3854.11	4153.93	4538.9	5046.89	5695.36	6296.23	6036.15	4972.82	5011.22
Litvanya	2533.36	2684.61	2905.28	3148.9	3136.28	3267.36	3505.7	3759.49	4162.54	4492.78	4873.51	5287.14	5839.15	6031.67	5153.78	5332.24
Macaristan	3778.44	3823.59	3996.51	4212.68	4403.46	4689.61	4893.09	5122.96	5358.57	5622.86	5853.79	6097.42	6167.94	6215.82	5833.46	5634
Makedonya	1578.21	1588.57	1603.01	1648.77	1712.35	1783.09	1696.72	1706.49	1750.63	1818.8	1890.5	1962.79	2076.59	2174.66	2158.23	2221.19
Moldova	395.594	375.541	382.076	357.631	346.016	354.001	376.436	406.739	434.807	468.184	504.53	530.094	547.673	591.323	553.647	595.875
Özbekistan	499.895	498.761	514.898	528.464	543.304	558.23	574.29	590.059	607.725	647.012	684.287	725.413	783.033	839.573	892.759	952.827
Polonya	3410.45	3620.37	3873.72	4065	4249.8	4454.08	4532.01	4599.55	4780.65	5039.11	5223.67	5552.49	5932.46	6228.47	6330.56	6575.75
Romanya	1741.66	1817.33	1710.51	1632.29	1615.93	1650.97	1769.59	1887.9	1991.65	2164.64	2260.22	2444.05	2595.6	2844.64	2606.63	2636.79
Rusya	1618.12	1564.12	1590.7	1510.54	1613.7	1775.14	1870.05	1967.52	2121.29	2285.36	2442.96	2654.2	2888.85	3043.49	2805.42	2923.14
Sırbistan	703.302	761.121	844.484	859.597	766.091	809.275	856.065	889.855	913.58	991.718	1050.41	1109.71	1191.1	1262.19	1229.44	1194.71
Slovakya	4427.04	4773.48	5038.39	5250.69	5247.86	5326.06	5521.74	5774.95	6050.31	6351.37	6768.99	7338.57	8106.06	8591.43	8041.61	8445.53
Slovenya	8074.46	8358.75	8791.17	9120.16	9595.5	9998.99	10268.4	10665.7	10958.8	11421.1	11913.3	12565.4	13344.6	13788.8	12576.9	12729.5
Tacikistan	148.726	122.136	122.492	127.254	130.282	139.408	151.907	163.952	178.727	195.406	205.874	217.243	230.696	244.963	249.06	279.18
Türkmenistan	568.8	521.086	455.272	479.455	551.34	645.233	766.1	874.169	1008.39	1164.42	1297.05	1425.06	1571.86	1714.1	1827.22	2062.13
Ukrayna	670.486	608.816	595.957	589.882	594.28	635.709	701.209	745.039	821.713	928.155	960.226	1037.31	1125.96	1155.85	986.641	1036.83

Kaynak: WDI (2000 yılı sabit fiyatlarla)

Tablo 2.3: Geçiş Ekonomilerinde GSYİH İçindeki DYY Oranları

ÜLKE/YILLAR	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Arnavutluk	2.88719	2.99016	2.1628	1.65008	1.19963	3.87886	5.0672	3.03414	3.14979	4.57214	3.13352	3.56152	6.18684	7.39089	8.00864	9.41412
Azerbaycan	10.8126	19.7459	28.1332	23.0067	11.1393	2.46437	3.96861	22.3289	45.1499	40.9665	12.683	-2.7832	-14.369	0.03024	1.06861	1.08767
Beyaz Rusya	0.10521	0.70815	2.4886	1.33491	3.65779	0.93273	0.77541	1.69305	0.96379	0.70782	1.0096	0.95774	3.98735	3.58867	3.82454	2.56392
Bosna Hersek				1.62112	3.77274	2.65303	2.06115	4.02587	4.56133	7.08232	5.64693	6.26938	13.5876	5.30343	1.4083	1.39668
Bulgaristan	0.69171	1.22605	5.02115	4.11397	6.18964	7.76146	5.86175	5.66149	10.145	10.5295	14.9243	23.3598	31.3783	19.2598	7.05189	4.9365
Çek Cumhuriyeti	4.64658	2.31457	2.25168	5.98281	10.4874	8.79232	9.12111	11.2873	2.21248	4.5449	9.31522	3.87192	6.08792	3.04164	1.50829	3.49945
Ermenistan	1.72442	1.10021	3.16805	11.6611	6.61291	5.45051	3.29807	4.66006	4.30601	6.92989	4.88497	7.09805	7.59069	8.02121	8.99049	6.08311
Estonya	4.62869	3.17683	5.26998	10.3699	5.34896	6.82391	8.69371	3.88455	9.33426	8.02753	21.1553	10.6349	12.5584	7.41968	9.90464	8.00929
Gürcistan			6.90777	7.34191	2.93926	4.2922	3.41172	4.71797	8.38431	9.605	7.06196	15.1067	17.205	12.2237	6.11508	6.99993
Hırvatistan	0.49013	2.11011	2.30254	3.74737	6.29347	5.15823	6.86452	4.14692	6.00059	2.63042	3.98937	6.94347	8.42006	8.62178	5.17446	0.66975
Kazakistan	4.73243	5.40518	5.9614	5.20166	9.40678	7.0114	12.7975	10.5137	6.78488	9.63395	3.45079	7.75045	10.6044	10.7326	11.4831	7.16277
Kırgızistan	5.785	2.58474	4.74131	6.63614	3.55569	-0.1723	0.32829	0.29035	2.37334	7.9338	1.73038	6.42244	5.46787	7.33454	4.03787	9.47943
Letonya	3.43063	6.83391	8.49557	5.39372	4.76914	5.26614	1.58787	2.72255	2.7131	4.62811	4.44774	8.34811	8.04987	4.03156	0.36134	1.53688
Litvanya	0.91788	1.80856	3.49998	8.22393	4.43388	3.31352	3.66656	5.03004	0.96288	3.42839	3.97431	6.11591	5.15814	4.21785	0.04362	2.0615
Macaristan	10.5443	7.16065	8.92868	6.97161	6.85457	5.97272	7.48069	4.53815	2.60628	4.20089	6.91265	17.348	52.0516	47.0331	3.25965	-32.872
Makedonya	0.21329	0.2535	0.42138	4.21395	2.40673	5.99564	13.0095	2.78465	2.47591	5.85804	1.62049	6.46524	8.56749	5.96859	2.11615	2.25762
Moldova	1.47804	1.40048	4.07964	4.60507	3.23629	9.89894	3.6835	5.05771	3.72305	3.37499	6.38183	7.5832	12.2944	11.7503	2.67178	3.31962
Özbekistan	-0.1798	0.64521	1.13126	0.93135	0.70967	0.54286	0.72623	0.67403	0.81504	1.46799	1.33916	1.0205	3.16072	2.54786	2.16657	2.10869
Polonya	2.6312	2.87074	3.12305	3.68129	4.33249	5.45493	3.00072	2.08447	2.11669	5.03068	3.3921	5.81731	5.56073	2.82924	3.02449	1.93933
Romanya	1.18105	0.74433	3.4433	4.82245	2.92479	2.79872	2.87949	2.49648	3.09878	8.53497	6.55337	9.29003	5.86298	6.93903	3.00788	1.81966
Rusya	0.52209	0.65838	1.20136	1.01909	1.6893	1.04511	0.89637	1.00291	1.84923	2.61319	1.68662	3.00035	4.23736	4.51592	2.9869	2.9252
Sırbistan			3.46102	0.69735	0.63518	0.85301	1.55818	3.75649	7.19129	4.347	8.12687	17.0016	8.81062	6.27376	4.8212	3.48809
Slovakya	0.93505	1.28581	0.64257	1.91996	1.18308	7.14552		11.8487	1.22011	5.41688	3.93151	6.0389	3.99882	3.29539	-0.0361	0.63384
Slovenya	0.71821	0.81939	1.63808	0.99184	0.47782	0.6797	2.45574	7.1727	1.03423	2.45702	1.51297	1.6673	3.23711	3.54687	-1.3062	0.78059
Tacikistan	0.812	1.72431	1.95261	2.26799	0.61689	2.73584	0.87857	2.95357	2.0365	13.1024	2.35605	11.9646	9.67785	7.28082	0.31778	0.2799
Türkmenistan	9.38673	4.54171	4.4023	2.39092	5.10061	4.50999	4.80936	6.18553	3.78088	5.1723	5.16019	7.11158	6.75923	6.62636	20.734	10.4146
Ukrayna	0.55378	1.16926	1.24226	1.77398	1.57058	1.9033	2.0837	1.63471	2.84045	2.64322	9.0641	5.20078	6.9304	6.06303	4.10824	4.70893

Kaynak: WDI

Yabancı bankaların yurtdışına genişleme politikasının altında yatan en önemli neden, yerel özellikli avantajlardan yararlanmak için belli bir müşteri tabanına ihtiyaç duymasıdır. Diğer bir deyişle, müşteriye takip etme davranışı yeni yatırım projeleri aracılığıyla en önemli faktör işleme davranışının devam etmesi anlamına gelir. CEEC’lerde açılan bağlı ortaklıkların sayısının, kendi ülkelerinden giriş yapılan bankacılık sektörüne olan DYY hacmi ile pozitif şekilde ilişkili olduğu düşünülür. Ek olarak, ticaret hacminin öneminin güçlü bir göstergesi dikkate alındığında özellikle AB ülkelerine yakın ülkelerin bankacılık sektöründe genişlemek isteyecekleri beklenmektedir. Normal olarak, Avusturya ve Alman bankaları; CEEC bankacılık sektörlerine giriş yapan ilk bankalar arasındaydı (Konopielko, 1999: 467). Tablo 2.3. de görüldüğü gibi yabancı banka girişinin çekici unsurlarından biri olan GSYİH içerisindeki DYY payı geçiş ekonomilerinde istikrarlı ve sürdürülebilir biçimde hareket etmektedir.

2004 yılında Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Latviya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya AB üyeliğine katılmış ve 2007 yılına gelindiğinde Romanya ve Bulgaristan da katılmış olacaktır. Bu geçiş ekonomilerinin AB’ye katılımından sonra, yeni üyeler eski üyelerin uymak zorunda olduğu AB müktesebatına uymak durumunda kalmıştır. Müktesebatın kapsadığı uygulamalardan bir tanesi de tek para sistemine geçiş politikasıdır. Bu ülkelerin bazıları olası olan en hızlı ve en yakın zamanda Avrupa alanına katılma iradesini göstermiştir (Elbourne ve Haan, 2006: 2). Avrupa da bulunan gelişmiş Batı Avrupalı bankalar 1990’lı yılların sonundan bu yana Merkezi Avrupa geçiş ekonomilerinin çoğunluğuyla 2004 yılında politik birliğin oluşacağını farkında olmuştur. Bu birlik büyük olasılıkla gelecekte Batı Avrupa ile merkezi Avrupa geçiş ekonomileri arasında işlem talebini arttıracak yakın ekonomik ilişkiler ile sonuçlanacaktı. Gelecek ekonomik şartlarındaki böyle bir beklenti aynı zamanda bankalar için çekici bir faktör olarak tanımlanabilir (Haselmann, 2006: 285).

Hırvatistan bankacılık sektöründeki durumda, yabancı bankaların girişindeki çekici faktörlerin güçlü olduğunun beklenmesi için birkaç neden bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, pozitif yakalama etkisinin (catch-up effect) beklenmesidir. Pozitif yakalama etkisi, genel olarak daha düşük gelirli ekonomilerin gelişmiş ülkelere daha fazla büyüme potansiyeline sahip olması olarak söylenebilir. Dolayısıyla, diğer geçiş ekonomileri gibi Hırvatistan’ın ekonomik büyüme beklentisi gelecek 10 veya 20 yıl için

Avrupa'nın gelişmiş ekonomilerinin büyüme beklentisinden büyük olasılıkla daha tatmin edici düzeyle olacaktır. İkincisi, Hırvatistan'ın AB üyeliğinin büyük olasılıkla daha uzun dönemli politik sonuçlara sahip olmasıdır. Üçüncüsü, Hırvatistan'daki birçok banka müşterisi; Batı Avrupa da yaşayan akraba ve arkadaşlarının olumlu bankacılık deneyimlerinden dolayı İtalyan, Avusturya ve Alman bankalarına tercih etmeleridir. Dördüncüsü, Hırvat bankacılık sektöründe yabancı banka girişine rağmen tahmin edilebilir bir gelecekte Avrupa'nın gelişmiş bankacılık sektörlerinden çok daha az rekabetçi bir bankacılık sektörüne sahip olacağı beklentisidir (Kraft, 2004: 157).

Yabancı bankaların Hırvatistan bankacılık sektörüne giriş için en güçlü nedenlerden bir tanesi de yüksek faiz karlarının olmasıdır. Yüksek faiz karlarının oluşmasında en büyük etken ise, yabancı bankaların yeni müşteri aramaları ve Hırvat hane halkı ve iş piyasasının alıılmamış kredi talebi potansiyelidir (Kraft, 2004: 158).

Hryckiewicz ve Kowalewski (2010: 206), çalışmalarında 1995-2008 yıllarında Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Macaristan bankacılık sektörlerine yabancı banka girişlerinin ekonomik belirleyicileri ve bu yabancı bankaların bu ülkelerin bankacılık sektörüne giriş için organizasyon yapılarının seçimini araştırmıştır. Bu çalışmaya göre; literatüre uygun olarak, yabancı bankalar yükselen ekonomilerde sorunlu finans kurumlarını satın alarak yeni bir piyasaya girmek için giriş yapılacak ülkenin ekonomik tahrifatını kullanır. Fakat bununla birlikte yabancı bankaların kendi merkezi ülkelerindeki piyasa şartlarındaki belirsizliklerden dolayı daha az riskli ülkelere giriş yapmayı tercih edecekleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmaya göre; yabancı bankalar giriş yapılacak ekonomideki paranın değer kaybetmesinin yabancı bankaların bu ülkeye banka satın alımı şeklinde giriş tercihinin arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan; yabancı bankaların giriş yapacakları ekonominin yerel parasının değer kazanması ise; yabancı bankaların bu ekonomilerin bankacılık sektörüne sıfırdan yeni banka kurması veya şubeler açması şeklinde giriş yapma tercihinin arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca; daha düşük ekonomik büyüme oranına sahip ülkelere giriş yapan yabancı bankaların, bağlı kuruluş açarak ekonomik büyümesi yüksek olan ülkelerin bankacılık sektörüne giriş yaparak banka varlıklarını yeniden düzenledikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Yabancı bankalar alt yönetim kadrolarında çok az sayıda yabancı yöneticiyi Hırvatistan bankacılık sektöründe istihdam etmiştir. Yabancı bankaların düzenleyici yönetim kurullarında genellikle büyük oranda yabancı yöneticiler baskın durumda iken çoğu durumda yönetim kurulunun çoğunluğu Hırvat vatandaşlarından oluşmaktaydı. Dolayısıyla bu durum, Hırvatistan bankacılık sektöründe ki yabancı bankaların yerel yöneticiler aracılığıyla yerel piyasa şartları hakkında iyi bilgilendirildiğini göstermektedir (Kraft, 2004: 160).

2.5.2. Yabancı Banka Girişlerini Etkiyen İtici Unsurlar

Bankacılıkta yatırımın çevrilememesi problemi artış gösterir. Çünkü bir şube ağına sahip olma, ticari krediler vermeye başlamak için uzun dönem tüketici ilişkilerini kurmak ve mevduatların bankaya çekilmesi için önemlidir. Bankalar yeni bir piyasaya giriş yapmaya karar verdiği zaman, bankalar üç maliyet bileşenini dikkate almak zorundadır. Bunlar sırasıyla; yeni piyasaya giriş için kullanılacak sabit maliyetler, yeni piyasayı terk etmek için kullanılacak sabit maliyetler ve işletme maliyetleri olarak ifade edilebilir (Hurdut ve Nitu, 2011: 44).

Yabancı bankalar giriş yaptıkları ülkelerin bankacılık sektörüne; sınır ötesi kredi verme, sıfırdan yeni banka kurumu ve yerli bir bankanın alınması aracılığıyla giriş yapabilir. Bankalar belirsiz bir geri dönüşün yatırım projesi ile ilgilenen potansiyel kredi talep edenler için faiz oranı konusunda rekabette bulunur. Yabancı bankalar daha iyi bir ön eleme teknolojisine ve yerel bankalardan daha düşük yeniden finans maliyetlerine sahiptir. Fakat piyasa giriş maliyetleri ve önceki kredi ilişkilerinden dolayı yabancı bankalar kredi müşterileri hakkında yerli bankalara oranla bazı dezavantajlara da sahiptir. Bu dezavantajlardan birisi de yabancı bankalar giriş yaptıkları piyasalarda verdikleri sınır ötesi kredilerde sınırlı bilgiye sahip olmasıdır (Lehner, 2009: 1781).

Yabancı bankaların Hırvat bankacılık sektörüne girmelerinde olumsuz olan etkenlerden bir tanesi de, yabancı bankaların kendi ülkelerindeki bankacılık işlemlerinde rekabetin oldukça düşük bir oranda bulunmasıdır. Ayrıca bu yabancı bankaların kendi ülkelerindeki müşterilerini takip etme oranı ise, oldukça düşük olmuştur (Kraft, 2004: 158).

Polonya Bankacılık sektöründeki devlet kontrolündeki BSK'nın ING yabancı bankasına özelleştirilmesinden sonra BSK yeni yönetiminin en önemli sorunlarından bir tanesi, çok büyük olan personel sayısı idi. Şube ağındaki büyüme ve yeni ürün ve hizmetlerin artışı personel istihdamının genişlemesine neden olmuştur. Yeni ürünleri oluşturmak için vasıflı yeni personele ihtiyaç duyulmasına rağmen BSK yeni yönetimi özelleştirme öncesi dönemden kalan normalden fazla ve etkin olmayan personelden kurtulmak için zorluklarla karşılaşmıştır. Yeni banka yöneticileri mevcut vasıfsız personel sayısının %25 veya %50'sinin azaltılması gerektiğini ifade etmiştir. Devlet menfaatini ifade eden BSK'nın yeni yöneticileri hükümetin istihdam amaçlarından dolayı vasıfsız personelin sayısını azaltmak için teşvik veya politik istekten mahrum kalmıştır. Sonuç olarak yeni banka yönetimi grev korkusundan dolayı personelin işine son vermekte isteksiz bir tavırdadır bulunmuştur. Bunun sonucunda ise, ING yabancı bankası ihtiyatlı hareket etmeye ve hükümet, banka personeli ve bu problemle yüz yüze olan banka yönetimi ile karşı karşıya gelmemeye karar vermiştir (Abarbanel ve Bonin 1997: 49).

CEEC'lerin son bankacılık yapısındaki dönüşüm; finansal krizler sırasında birçok banka, imtiyazlı devlet yardımı için yeniden yapılanma sürecinin bir parçası olarak Avrupa Komisyonunun kontrolü aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir. Örnek olarak; İrlanda temelli Allied Irish Bank finansal kriz sırasında Polonya'nın en büyük kamu bankasını alırken elde ettiği devlet yardımlarını geri ödemek ve sermaye yapısını güçlendirmek için bu bankanın çoğunluk hisselerini satacağını ilan etmiştir. Bu ilan üzerine bir düzineden fazla merkezi Avrupa olan uluslar arası banka bu bankanın çoğunluk hisselerini satın almak istediklerini ifade etmiştir. Bununla birlikte bu banka 2008 yılından bu yana azınlık hisselerini bir Amerikan bankasına satmaya çalışmasına rağmen bunu başaramamıştı. Diğer taraftan bir yıl önce bu İrlanda bankası Latviya, Estonya ve Litvanya bankacılık sektörüne Baltık - Amerikan Yatırım Fonundan AmCredit ipotek hakkı ile işlem yapan finans kurumunu satın alarak giriş yapmıştır. Bu durumda görüldüğü gibi; finansal krizler Merkezi Avrupa ve Yükselen Ekonomilerin bankacılık sektörüne yabancı banka girişi için fırsatlar yaratmıştır (Hryckiewicz ve Kowalewski, 2010: 206).

Yabancı bankaların özellikle kendi ülkelerindeki merkezi bankaların yabancı ülkelerde şubeler veya bağlı ortaklıklar kurmasının iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi,

bu yabancı bankaların giriş yapılacak piyasadaki yerli bankalar ile rekabet edebilecek güce sahip oldukları avantajından yararlanmak istemesidir. İkincisi, özellikle ülkelerinde merkezleri olan yabancı bankaların yurtdışında yetersiz düzeyde temsil edilmesi veya aşırı şekilde temsil edilip edilmediğinin araştırılmasıdır (Aliber, 1984: 664). Ülkeden ülkeye önemli şekilde değişim gösteren hedeflere rağmen, çoğunlukla ölçek ekonomileri çok fazla firma spesifik avantajlara sahiptir. Fakat bu ülkelerin bankacılık sektöründe büyük bir uyarlanabilirlik seviyesi bulunmaktadır. Dolayısıyla kendi ülkelerinde bu avantajlardan mutlu olacak bu bankalar yurtdışındaki bu avantajları da değerlendirmek isteyecektir. Büyüyen bir piyasaya doğru girişin yönü açık şekilde bellidir. Kendi ülkelerindeki güçlü ve rekabetçi yerli bankalarında başarılı olmanın zor olduğu durum ile karşılaştırıldığında, karlarda ek artışların olasılığının olacağı büyüyen piyasalara yönelme olacaktır (Konopielko, 1999: 466). Son küresel krizler en büyük yabancı bankaların ekonomideki ani bir değişikliği kesmek için muaf olmadığını göstermiştir. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerdeki birçok hükümet, finansal sistemlerini ve onun güvenini devam ettirmek için çok uluslu bankaların her birine destek sağlamak zorunda kalmıştır. Çok uluslu bankaların büyük bölümünde finansal şartların kötüleşmesi ve risk fiyatındaki keskin düzeltme yabancı bankaların özellikle kredi verme ile ilişkili yurtdışı aktivitelerine yönelme olasılığını arttırmıştır. Gerçekten bu bankaların bazıları, yabancı bankacılık işlemlerini yeniden düşünmeye ve onların yetersiz satış haklarını kapatmaya veya satmaya karar vermiştir. Dolayısıyla küresel finansal kriz gelişmekte olan ekonomiler kadar geçiş ekonomilerinde de finansal sektörün yapısını değiştirebilir. Küresel finansal kriz sırasında zayıflayan yerli ve yabancı bankalar potansiyel bir hedef olarak diğer yabancı bankalar tarafından gelişmekte olan ekonomilerde piyasa paylarını arttırmak veya yeni girişler yapmak isteyecektir (Hryckiewicz ve Kowalewski, 2010: 206).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
METODOLOJİ

3.1. ÇALIŞMADA KULLANILAN ANALİZ YÖNTEMİ: PANEL VERİ ANALİZİ

Ampirik çalışmalarda genellikle kullanılan veri çeşitleri sırasıyla; zaman serileri (time series), yatay kesit (cross-section) verisi ve panel veri olarak ifade edilir. Zaman serisi verisi ile belirli bir dönem aralığında bir veya birkaç değişkenin değerlerini gözlemleriz. Yatay kesit verisini, bir veya birkaç değişkenin zamanın bir anındaki değerlerinin toplanması ile gözlemleriz. Son olarak panel veri ise, belirli bir zaman boyunca yatay kesit verilerini kullanır. Sonuç olarak; panel veri hem grup hem de zaman boyutuna sahip bir veridir (Gujarati, 2004: 636).

Panel veri analizi, regresyon ve zaman serisi analizlerinin bir bileşimini ifade etmektedir. Bu bileşim aracılığı ile biz örneklem büyüklüğünü arttırırız (Gujarati, 2004: 562). Panel veri, çalışılan farklı grupların (bu farklı gruplar; 10 yıllık bir dönem için farklı ülkeler vb. olabilir) bir andaki değerleri gibi bir yapıdan oluşur. Regresyon verisinden ayrı olarak panel veri analizinde biz zaman boyunca farklı grupları gözlemleyebileceğimiz gibi; zaman serisi verilerinden ayrı olarak da biz birden çok farklı grubu (ülkeler gibi) gözlemleyebiliriz (Frees, 2004: 2).

Panel veri modelleri, literatürde önemli bir rol oynamaktadır. Sosyal bilimler literatüründe panel veri ve fen bilimleri literatüründe ise uzunlamasına veri (longitudinal data) olarak ifade edilmektedir. Ayrıca Sosyal Bilimler literatüründe panel veri kavramı, havuzlanmış yatay kesit zaman serisi verileri (pooled cross-sectional time series) olarak da tanımlanmaktadır (Frees, 2004: 4). Literatürde panel veri için kullanılan diğer isimler; havuzlanmış panel veri (pooled data), zaman serileri ve yatay kesit verilerinin birleşimi (combination of time series and cross-section data), mikro panel (micro panel) gösterilebilir (Gujarati, 2004: 636).

3.1.1. Panel Veri Analizinin Avantajları ve Dezavantajları

Hsiao (2005: 3,4,5,6) çalışmasında panel veri analizinin, yatay kesit ve zaman serisi verileri ile karşılaştırıldığında elde edilen avantajları şu şekilde ifade etmiştir:

1) Panel veri, model parametrelerini daha doğru tahmin etmektedir. Panel veri analizi; tek gruba sahip olan zaman serisi analizi ile tek zaman dönemini kapsayan yatay

kesit analizine kıyasla daha yüksek bir serbestlik derecesine sahip iken, daha düşük birçoklu eşdoğrusallık (multicollinearity) problemine sahiptir.

2) Yatay kesit ve zaman serisi analizlerine göre, panel veri analizi insan davranışının karmaşıklığını daha anlaşılabilir bir hale getirmektedir. Bu durum çok karmaşık olan insan davranışını daha rahat modellemeyi ve test etmeyi sağlamaktadır. Bir diğer neden ise, dışlanmış değişkenlerin (omitted variable) etkilerinin kontrol edilebilmesidir. Dışlanmış değişken, açıklayıcı değişken olarak bağımlı değişkeni etkileyebilecek bir değişkenin modele dâhil edilmemesi sorunudur. Dönemler arası dinamikleri ve grubun bireyselliği hakkında bilgiyi içeren panel veri analizi, eksik (missing) veya gözlemlenmeyen (unobserved) değişkenlerin etkilerini kontrol etmede yardımcı olabilmektedir. Panel veri analizi dinamik ilişkileri de daha tutarlı şekilde ifade etmektedir. Zaman serisi analizinde, dinamik çalışmalarda kullanılan şimdiki ve gecikmiş değişkenler arasında yüksek oranda eş doğrusallık (collinearity) problemi ortaya çıkmaktadır. Panel veri analizinde ise, gruplar arasındaki farklılıkların değişkenlerin şimdiki ve gecikmiş değerlerinin eş doğrusallık problemini azalttığı söylenebilir.

Panel veri analizinin; yatay kesit ve zaman serisi analizleri ile karşılaştırıldığında en önemli avantajı, kısıtlayıcı varsayımları oluşturma ihtiyacı olmadan bazı parametre ve soruların tanımlanmasına izin vermesidir. Örneğin, panel veri analizi grup seviyesindeki değişiklikleri analiz etmeyi kolaylaştırmaktadır. Dolayısı ile panel veri analizi sadece grupların neden farklı şekilde davrandığını modellemekle kalmaz aynı zamanda verilen bu farklı grupların farklı dönemlerde neden farklı davrandıklarını da göstermede faydalıdır.

Panel verinin ana avantajı, tahmin sonuçlarının doğruluğunun daha yüksek olmasıdır. Bunun nedeni, her bir grup için kullanılan verinin zaman döneminin örneklem sayısında bir artış meydana getirmesidir. Doğru istatistiksel bir sonuç için verilen bir grup da zaman boyunca regresyon hata modelinin olası ilişkisinin kontrol edilmesi gerekmektedir. Panel verinin ikinci bir cazip edici durumu da, bağımsız değişkenler ile ilişkili olabilecek olan ve gözlemlenemeyen grup çok türeliliğine (heterogeneity) izin veren sabit etkiler modelinin (fixed effects model) daha tutarlı halini hesaplamış olmasıdır. Bu gözlemlenmeyen çok türelilik (heterogeneity), sadece

bir yatay kesit kullanan araç değişkeninin temelde düzeltebileceği dışlanmış değişken yanlılığı (omitted variable bias) durumuna neden olmaktadır. Fakat gerçekte geçerli bir aracı elde etmek zor olabilmektedir. Eğer birime özgü gözlenemeyen etkilerin (unobserved individual specific effects) toplamsal ve zamanın sabit olduğu şeklindeki varsayımına sahip ise, iki döneme sahip olan küçük bir panel veri ilerlemek için alternatif bir yol sunmaktadır. Panel verinin bir diğer avantajı ise, yatay kesit verisinden daha ile karşılaştırıldığında bireysel davranışların dinamikleri hakkında daha fazla bilgi vermesi gösterilebilir. Örneğin, yatay kesit verisi bir yılın %20'nin yoksulluk oranını verebilir. Fakat biz panel veriye, aynı %20'nin her yıl için yoksulluk içinde olup olmadığını belirlememiz için ihtiyaç duyarız (Cameron ve Trivedi, 2005: 697-698).

Panel verinin önemi, çalışmada elde edilen bireysel sonuçlarda görülmektedir. Bireysel sonuçları etkileyen faktörler çok fazladır. Dolayısı ile oluşturulan bir model sadece gerçek dünyanın basitleştirilmiş bir halini gösterir. Bireysel sonuçları etkileyen tüm faktörleri dâhil etmek mantıklı değildir. Eğer değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi uygun görülürse, modele dâhil edilen bağımsız değişkenlerdeki şartlı sonuçlar bir olasılık dağılımından rastgele çekilmiş görünmemektedir. Bu ise, standart istatistiksel yorumların yanlış bir çıkarsama ortaya koymasına neden olur. Dolayısı ile grup özellikleri hakkında çıkarsamada bulunmak için zaman boyunca yatay kesit birimler arasındaki gözlemlenmeyen çok türeliliğin (heterogeneity) etkisini kontrol altına almak, panel veri analizinin odak noktasını oluşturur (Hsiao, 2003: 349).

Gujarati (2004: 637) çalışmasında Baltagi'nin panel veri kullanımının avantajlarını şu şekilde listelemektedir:

1) Panel veri; zaman boyunca bireyler, firmalar, eyaletler ve ülkeler ile ilişkili olduğundan dolayı, bu birimlerde çok türelilik problemi ile karşılaşmak kesin gibidir. Panel veri tahmininin teknikleri, spesifik bireysel değişkenlere izin vererek çok türelilik problemini açık bir şekilde yapılan modelde hesaba katarak bu problemin üstesinden gelebilmektedir. Burada bireyler, firmalar, eyaletler ve ülkeler gibi mikro birimleri dâhil etmek için genel olarak "individual" terimini kullanırız.

2) Yatay kesit örneklemelerinin zaman serilerinin birleştirilmesi ile oluşturulan panel veri analizi; daha bilgilendirici veri, daha değişebilirlik, değişkenler arasında

daha az doğrusal bağlantı problemi, daha çok serbestlik derecesi ve daha çok etkinlik verir.

3) Gözlemlerin tekrarlanan şekilde yatay kesit'lerini kullanan panel veri, değişimin dinamiklerini ifade etmekte daha uygun bir yöntemdir. İşsizlik, işten çıkarma ve işgücü hareketliliği panel veri ile daha iyi sonuçlar elde etmektedir.

4) Panel veri, sadece yatay kesit'in veya zaman serilerinin basit şekilde gözlemleyemediği etkileri daha iyi ölçüp, bulabilmektedir.

5) Panel veri, daha karmaşık davranışsal modelleri daha iyi çalışmamıza yardımcı olur.

6) Eğer bireyler, firmalar gibi gruplar hakkında ne kadar geniş bir veriye ulaşılsa, panel veri analizi o kadar fazla tutarsızlık sorununu minimize eder.

Panel veri seti, zaman boyunca grupların ifade edildiği bir veri setidir. Grupların ardışık veya sıralı gözlemlerin kullanıldığı panel veri seti, gruplar arası farklılıklar ile gruplar içindeki farklılıkların ayrımının yapılmasına yardımcı olur. Dolayısı ile panel veri seti, yatay kesit veya zaman serileri ile karşılaştırıldığında daha karmaşık modelleri test edip kurmamıza izin verir. Ayrıca panel veri analizi, daha yüksek serbestlik derecesi, modele dâhil edilmeyen değişkenlerin daha rahat kontrol edilmesi ve çoklu doğrusal bağlantı sorununun (multicollinearity) azalmasına yardımcı olarak parametre tahmincilerinin tutarlılığını arttırmaktadır (Hsiao, 2003: 349).

Doğrudan yatay kesit veya zaman serileri ile karşılaştırıldığında panel veri analizinin birkaç tane avantajı vardır. Bu avantajlar başlıca; dinamik ilişki çalışabilme yeteneği ve gruplar arasındaki çok türelilik sorunların ihmal edildiği modelleri oluşturma yeteneği olarak sıralanabilir. Panel veri, doğrudan yatay kesit ve zaman serileri verisine göre çok daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu ise, bu verilerle daha çok çalışmak gerektiğini göstermektedir. Diğer taraftan, panel veri analizinin en önemli dezavantajı ise aşınma sorunu (attrition problem) olarak bilinen ve önceki çalışmaların kullandığı verilerin yaşadığı grup problemini azaltmak için kullanılan örnekleme şemasının tasarımındaki zorluklardır (Frees, 2004: 5).

Panel veri analizi; yatay kesit analizi ve zaman serileri ile karşılaştırıldığında iki farklı avantaja sahiptir. Bu avantajlardan birisi; panel veri analizinin, yatay kesit

analizi kullanıldığında çalışıldığında daha zor olan geçici tüketim (intertemporal consumption) ve işgücü arzı kararları (labor supply decision) gibi ekonomik problemlerin çeşitliliğinin analizini daha kolay yapmasıdır. İkinci avantajı ise, toplam makroekonomik zaman serisi analizinden farklı olarak, panel veri analizi birimler arasındaki gözlenmeyen çok türeliliği (unobserved heterogeneity) kontrol ederken grup birimlerinin seviyesindeki davranışın analizini de olası kılmaktadır (Peracchi, 2001: 397).

Baltagi (2005: 4-7) çalışmasında panel veri analizini seçmenin faydalarını şu şekilde sıralamıştır:

1) Panel veri analizi; firmalar, eyaletler ve ülkeler gibi grupların aynı cinsten olduklarını bizlere önermektedir. Zaman serileri ve yatay kesit analizlerinde sapmalı sonuçları elde etme riskini ifade eden çok türelilik sorununu kontrol etmede başarısızdır.

2) Panel veri analizi; daha fazla bilgilendirici veri, daha fazla değişebilirlik, değişkenler arasında daha az doğrusal bağlantı sorunu, daha fazla serbestlik derecesi ve daha etkin sonuçlar vermektedir. Zaman serisi analizi çoklu doğrusal bağlantı problemi ile karşılaşmaktadır. Örneğin, Amerika için toplam zaman serisi verileri kullanarak yüksek sigara talebi ihtimaline karşı kullanılan fiyat ve gelir arasında yüksek bir doğrusal bağlantı (high collinearity) problemi vardır. Panel veri analizi ile karşılaştırıldığında ise, bu problem ile karşılaşmak daha az bir olasılıktır. Çünkü panel veri analizinde zaman serisi boyutuna yatay kesit boyutu da eklendiği için fiyat ve gelir değişkenlerine daha çok bilgileyici veri ve daha çok değişebilirlik oluşturulmuştur.

3) Panel veri analizinde ayarlama devigenleri (dynamics of adjustment) daha iyi çalışılabilmektedir. Nispeten istikrarlı görünen yatay kesit dağılımları, değişikliklerin yığılmasını gizlemektedir. Panel veri analizi aynı zamanda işsizlik ve yoksulluk gibi ekonomik şartların sürecini izlemek için uygundur. Eğer panel veriler yeterince uzun ise, ekonomik politika değişikliklerine uyarlanma hızını aydınlatmaktadır. Örnek olarak, ölçülen bir işsizlik için yatay kesit analizi zamanın bir anındaki işsiz nüfusun oranını verirken, tekrarlanan yatay kesit verileri zaman boyunca oransal değişimleri göstermektedir. Diğer taraftan, panel veri analizi, bir dönemde işsiz kalan ve başka bir dönemde işsiz kalmaya devam eden işsizlik oranını tahmin edebilmektedir.

4) Panel veri analizi; yatay kesit ve zaman serileri analizlerinde kolay şekilde bulunamayan etkileri daha iyi bir şekilde ölçebilir ve teşhis edebilmektedir. Örneğin biz kadınların ortalama olarak yıllık %50 gibi işgücüne katılım oranının olduğu yatay kesit verilerine sahip olduğumuzu varsayalım. Bu oran, her bir kadının verilen bir yıldaki işgücünde bulunma olasılığının %50 olduğunu ifade edebileceği gibi; bu oran sürekli çalışan kadınların %50'sini de ifade edebilmektedir. İkinci durum hiç işten çıkarmamayı ifade ederken, birinci durum yüksek bir işten çıkarma oranına sahiptir. Panel veri analizi bu durumlar arasında ayırım yapabilen bir analizdir.

5) Panel veri analizi; yatay kesit ve zaman serileri analizlerinin yaptığı tahminlerden çok daha karmaşık davranışsal modelleri (behavioral models) kurup test etmemize izin vermektedir.

6) Bireyler, firmalar ve hane halklarından toplanan mikro panel verileri makro seviyelerde ölçülen benzer değişkenlerden daha kesin ölçülebilir.

7) Makro panel verisi, daha uzun zaman serilerine sahiptir. Bu veri zaman serisi analizindeki birim kök testinin (unit roots tests) standart olmayan tipik dağılımlarının problemi ile karşılaşmaz.

3.1.2. Panel Veri İçin Kullanılan Başlıca Modeller

Panel veri modelleri, değişkenlerin altındaki ikili harfleri boyunca regresyon ve zaman serilerinden farklılaştırılmıştır. Bu düşünce ile biz grup ve zaman ile bir ayırım yapabiliriz. Bu ayırıma göre y_{it} ifadesi, y değişkeninin t 'ninci zaman dönem boyunca i 'inci grubu olarak tanımlanabilir. Bir panel veri seti, her bir $i = 1, \dots, n$ grup için $t = 1, \dots, T_i$ zaman dönemi boyunca i 'ninci grubun gözlemlerinden oluşur (Frees, 2004: 4). Frees (2004: 4) bu durumu şu notasyon ile göstermiştir:

birinci grup - $\{y_{11}, y_{12}, \dots, y_{1T_1}\}$

ikinci grup - $\{y_{21}, y_{22}, \dots, y_{2T_2}\}$

.

.

.

n'inci grup - $\{y_{n1}, y_{n2}, \dots, y_{nT_n}\}$

Burada n , n 'inci yatay kesit birimi (cross sectional unit) olan ülkenin ve T ise, T 'inci zaman dönemini ifade etmektedir. Eğer yatay kesit birimleri aynı zaman aralıklarına sahipse, bu durumdaki panel veri **“dengeli panel”** (balanced panel); eğer aynı zaman aralıklarına sahip değilse, **“dengesiz panel”** (unbalanced panel) olarak ifade edilir. Buradaki varsayımlarımız, bağımsız değişkenler X 'lerin olasılıksal olmadığı ve $E(u_{it}) = N(0, \sigma^2)$ şeklindeki klasik varsayım olan hata terimlerinin ortalamasının sıfır olduğu ve varyantlarının sabit olduğu varsayımlardır (Gujarati, 2004: 640).

Grup sayısı olan n , $n=1$ ve zaman periyodunu gösteren T 'nin çok fazla olduğunu düşündüğümüz zaman, biz tanıdık olan zaman serisi verisini elde ederiz. Diğer taraftan Zaman dönemi T 'nin $T=1$ ve grup sayısı n 'nin fazla olduğu durumda ise, biz yatay kesit verisine ulaşmış oluruz. Panel veri yöntemine ise $n>1$ ve $T>1$ durumunda ulaşmaktayız. Genel olarak düşünüldüğünde zaman periyoduna göre nispeten daha fazla grup sayısı yani, $n>T$ durumu kullanılmaktadır (Johnston ve Dinardo, 1997: 388).

Panel veri seti, aynı ekonomik birimlerdeki çoklu örneklemelere sahip bir yapıdan oluşmaktadır. Örnek olarak, belli bir sektörde çalışan firmaların belli bir zaman içindeki örneklemeleri verilebilir. Yukarıda da belirtildiği gibi panel veri da her bir değişken iki tane alt simgeye sahiptir. Bu alt simgeler; grupları ifade eden i ve zaman periyodunu gösteren t 'dir (Baum, 2006: 220).

Baum (2006: 219) çalışmasında panel veri modelini şu notasyon ile ifade etmiştir:

$$y_{it} = \sum_{k=1}^k \chi_{kit} \beta_{kit} + \varepsilon_{it}, i = 1, \dots, N, t = 1, \dots, T$$

Burada N grup sayısını ve T ise zamanı göstermektedir.

Verbeek (2004: 342) ve çalışmasında aynı notasyonu şu şekilde ifade etmiştir:

$$y_{it} = x'_{it} \beta_{it} + \varepsilon_{it}$$

Bu notasyonda β_{it} , k değişkeninin i grubu için x_{it} 'in y_{it} 'ye olan kısmi etkisini ölçmektedir. Bu model yararlı olmak için çok genel bir modeldir. Ve biz β_{it} katsayılarına daha da ekleme yapmamız gerekir. Birçok ampirik çalışmada kullanılan standart varsayım olan; sabit terim hariç tüm i ve t 'ler için β_{it} sabittir varsayımı göz önüne alındığında, bu notasyon şu şekilde gösterilmektedir:

$$y_{it} = \alpha_i + x'_{it} \beta + \varepsilon_{it}$$

Burada x_{it} , bir sabitin dâhil edilmediği açıklayıcı değişkenlerin K boyutlu vektörüdür. Bu ifade x 'deki bir değişimin etkilerinin tüm gruplar ve zamanlar için aynı olduğunu ifade etmektedir. Fakat grup i için ortalama seviye grup j için olan ortalama seviyeden farklı olabilir. Dolayısıyla α_i , zaman boyunca sabit olan i 'ninci gruba tanıdık olmayan bu değişkenlerin etkilerini görebiliriz. Standart bir durumda, ε_{it} 'nin ortalamasının sıfır ve varyantının σ^2_{ε} olduğu gruplar ve zaman boyunca aynı şekilde dağıtılan ve bağımsız olduğunu varsayarlar. Eğer N sabit bilinmeyen parametreler olarak α_i 'yi düşünürsek $y_{it} = \alpha_i + x'_{it} \beta + \varepsilon_{it}$ modelini standart sabit etkiler modeli (standart fixed effect model) olarak ifade edebiliriz. Alternatif bir yaklaşım olarak grupların kesmeleri farklıdır. Fakat bu kesmelerin μ ortalama ile ve σ^2_{α} varyantı ile dağıldığı varsayılmaktadır. Buradaki temel varsayım, bu kesmelerin x_{it} deki açıklayıcı değişkenlerin bağımsız olduklarıdır. Bu grup etkileri α_i 'nin rastgele olduğu Rastsal Etkiler Modeli'ni (Random Effects Model) oluşturur. Bu modeldeki hata terimi (error term) iki bileşimden oluşur: 1) zamanla değişmeyen bileşen olan α_i ve zaman ile ilişkisiz olan diğer bileşen ε_{it} (Verbeek, 2004: 342). Verbeek (2004: 343) çalışmasında Rastsal etkiler modeli (Random Effects Model) ise şu notasyon ile ifade edilir:

$$y_{it} = \mu + x'_{it}\beta + \alpha_i + \varepsilon_{it}$$

Bu notasyondaki μ ifadesi kesim terimini (intercept term) göstermektedir.

Greene (2003: 285) çalışmasında panel veri analizinin modelini şu şekilde ifade etmiştir:

$$y_{it} = x'_{it}\beta + z'_i\alpha + \varepsilon_{it}$$

Burada sabit terimin dâhil olmadığı x_{it} 'deki K değişkenleri vardır. Grupların farklılığını gösteren $z'_i\alpha$ ifadesindeki z_i ifadesi bir sabit terim ve t dönemi boyunca sabit olan yetenek ve tercihlerdeki grup farklılıkları, aile spesifik özellikleri, cinsiyet, yer gibi gözlemlenemeyen grup spesifik değişkenlerinin bir setini kapsamaktadır. Görüldüğü gibi bu model, klasik regresyon modelidir. Eğer z_i değeri tüm gruplar için gözlemlenebilirse bu model; olağan lineer model (ordinary linear model) veya en küçük kareler (least squares) olarak görülebilir (Greene, 2003: 285).

Panel veri modelini göstermenin bir diğer yolu da matris ler şeklinde gösterilmesidir. Matris gösteriminin organize edilmesinin en yaygın yolu ise, karar birimleri tarafından görülmektedir. Bu karar birimlerini Johnston ve Dinardo (1997: 388-389) çalışmasında şu şekilde göstermiştir:

$$y_i = \begin{bmatrix} y_{i1} \\ y_{i2} \\ . \\ . \\ y_{iT} \end{bmatrix} \quad X_i = \begin{bmatrix} X^1_{i1} & X^2_{i1} & \dots & X^K_{i1} \\ X^1_{i2} & X^2_{i2} & \dots & X^K_{i2} \\ . & . & \dots & . \\ . & . & \dots & . \\ X^1_{iT} & X^2_{iT} & \dots & . \end{bmatrix} \quad \varepsilon = \begin{bmatrix} \varepsilon_1 \\ \varepsilon_2 \\ . \\ . \\ \varepsilon_n \end{bmatrix}$$

Burada ε_{it} ifadesi, t zamandaki i 'inci birim için hata terimini (disturbance term) gösterir. Veri şu şekilde yığılmaktadır:

$$y = \begin{bmatrix} y_1 \\ y_2 \\ . \\ . \\ y_n \end{bmatrix} \quad X = \begin{bmatrix} X_1 \\ X_2 \\ . \\ . \\ X_n \end{bmatrix} \quad \varepsilon = \begin{bmatrix} \varepsilon_1 \\ \varepsilon_2 \\ . \\ . \\ \varepsilon_n \end{bmatrix}$$

burada y , $nT \times 1$ 'i; X , $nT \times k$ 'yi ve ε ise, $nT \times 1$ 'i ifade etmektedir. Burada standart doğrusal model şu şekilde ifade edilmektedir:

$$y = X\beta + \varepsilon$$

ve

$$\beta \text{ ise, } \beta = \begin{bmatrix} \beta_1 \\ \beta_2 \\ . \\ . \\ \beta_k \end{bmatrix} \text{ olarak gösterilmektedir.}$$

$y_{it} = x'_{it}\beta + z'_i\alpha + \varepsilon_{it}$ modeli düşünüldüğünde, bu formatın farklı şekillere sahip olduğu gözlemlenmektedir. Greene (2003: 285) çalışmalarında bu farklı şekilleri şu şekilde ifade etmiştir:

1) Havuzlanmış Regresyon (Pooled Regression): Eğer $y_{it} = x'_{it}\beta + z'_i\alpha + \varepsilon_{it}$ modelindeki z_i ifadesi sabit bir terim içerirse, bu durumda olağan en küçük kareler (ordinary least squares), α ve eğim vektörü olan β 'nin tutarlı ve etkin tahminlerinin elde edilmesini sağlar.

2) Sabit Etkiler (Fixed Effects): Eğer z_i ifadesi gözlemlenemeyen fakat x_{it} ile ilişkili ise, bu durumda β 'nin en küçük kareler tahmincisi dâhil edilmeyen bir değişkenin bir sonucu olarak sapmalı ve tutarsızdır. Bu durumda is model şu şekilde bir değişikliğe uğrayacaktır:

$$y_{it} = x'_{it}\beta + \alpha_i + \varepsilon_{it}$$

Bu modelde $\alpha_i = z'_i\alpha$, ifadesi tüm gözlemlenen etkileri modele dâhil ederken, tahmin edilebilir koşullu ortalamayı da ifade etmektedir. Bu sabit etkiler yaklaşımı regresyon modelindeki grup spesifik sabit teriminin dâhil edilmesi için α_i ifadesini ekler. Sabit etkiler ifadesi zaman içinde değişmeyen ve olasılıksız olan bir durumu ifade etmektedir.

3) Rastsal Etkiler (Random Effects): Eğer formüle edilen model gözlemlenemeyen grup farklılıklarını (heterogeneity) dâhil edilen değişkenler ile ilişkisiz olduğu varsayarsak, bu durumda modelimiz şu şekilde formüle edilecektir:

$$\begin{aligned} y_{it} &= x'_{it}\beta + E[z'_i\alpha] + \{z'_i\alpha - E[z'_i\alpha]\} + \varepsilon_{it} \\ &= x'_{it}\beta + \alpha + u_i + \varepsilon_{it} \end{aligned}$$

Bu formülasyon, her ne kadar etkin olmasa da tutarlı olabilen birleşik dağılımlı (compound disturbance) bir lineer regresyon modeli olarak en küçük karelerin tahminini göstermektedir. Bu rastsal etkiler yaklaşımı, her bir grup için dışlanan ε_{it} 'ye benzer olan bir grup spesifik rastsal element olan fakat her bir dönemde eşit şekilde regresyona giren tek çekiliş olan u_i 'yi ifade etmektedir. Bu iki durum arasındaki önemli ayırım gözlemlenmeyen grup etkisinin, modeldeki açıklayıcı değişkenlerle ilişkili olan elementleri dâhil edip etmediği ve etkilerin rastsal olup olmadığıdır.

3.1.2.1. Havuzlanmış Panel Veri Modeli (Pooled Panel Data Model)

Bu model türü verinin panel yapısını temelde ihmal eden en basit tahmin yöntemini ifade etmektedir.

$$y_i = \begin{bmatrix} y_{i1} \\ y_{i2} \\ . \\ . \\ y_{iT} \end{bmatrix} \quad X_i = \begin{bmatrix} X^1_{i1} & X^2_{i1} & \dots & X^K_{i1} \\ X^1_{i2} & X^2_{i2} & \dots & X^K_{i2} \\ . & . & \dots & . \\ . & . & \dots & . \\ X^1_{iT} & X^2_{iT} & \dots & . \end{bmatrix} \quad \varepsilon = \begin{bmatrix} \varepsilon_1 \\ \varepsilon_2 \\ . \\ . \\ \varepsilon_n \end{bmatrix}$$

bu şekilde yığılmış bir veriyi şu şekilde modellediğimizi düşünelim:

$$y = X\beta + \varepsilon$$

Bu modelde tüm i ve t 'ler için hata terimi ε_{it} için $\varepsilon_{it} \square iid(0, \sigma^2)$ varsayımımızın olduğunu düşünelim. Yani verilen bir grup için gözlemler seri olarak ilişkisiz ve grup ile zamanlar arasında hata terimleri eşit yayımlıdır. Bu modelin tahmini gayet açıktır. Yapılan bu varsayımlar Klasik Doğrusal Model'e (Classic Linear Model) uymaktadır. Etkin tahminci (efficient estimation), OLS (Ordinary Least

Squares) kullanarak veriyi yığarak elde edilir. Bu modelde panel veri analizi temel olarak kullanılmamaktadır (Johnston ve Dinardo, 1997: 390).

3.1.2.2. Sabit Etkiler ve Rastsal Etkiler Modelleri

Tüm eğimlerin aynı olmasına rağmen, gruba özgü etkiler modeli (individual-specific effects model) farklı bir kesme terimine (intercept term) sahip olmak için her bir yatay kesit birimine izin verir. Bu model şu şekilde gösterilebilir:

$$y_{it} = \alpha_i + x'_{it}\beta + \varepsilon_{it}$$

Burada ε_{it} ifadesi i ve t boyunca iid'yi (independently and identically distributed = bağımsız ve özdeş dağılım) ifade etmektedir. α_i ifadesi ise, gözlenmeyen çok türelilik (unobserved heterogeneity) sorununu yakalayan rastgele değişkenleri (random variable) ifade etmektedir. Burada güçlü veya katı dışsallık (strong or strict exogeneity) varsayımını şu şekilde gösterili:

$$E[\varepsilon_{it} | \alpha_i, x_{i1}, \dots, x_{iT}] = 0, \quad t = 1, \dots, T,$$

Dolayısıyla hata teriminin (error term) bağımsız değişkenlerin geçmiş, şimdi ve gelecek değerlerinin sıfır ortalamaya sahip olduğunu varsayarız (Cameron ve Trivedi, 2005: 700).

$y_{it} = \alpha_i + x'_{it}\beta + \varepsilon_{it}$ modelinin bir değişik biçimi, α_i ifadesini gözlenmiş bağımsız değişkenler ile potansiyel olarak ilişkili olan gözlemlenmemiş rastgele bir değişken olarak göstermektedir. Bu değişik kalıba sabit etkiler modeli (fixed effects model) adı verilmektedir. Eğer sabit etkiler devamlı ve x_{it} ile ilişkili ise, havuzlanmış OLS gibi birçok tahminci tutarsızdır. Bundan dolayı bunun yerine α_i 'yi elemine eden alternatif tahmin metotları kullanılarak kısa bir panelde β 'nin tutarlı tahminlerini elde ederler (Cameron ve Trivedi, 2005: 700).

$y_{it} = \alpha_i + x'_{it}\beta + \varepsilon_{it}$ modelinin diğer bir kalıbı ise, gözlemlenmeyen grup etkileri olan α_i 'nin bağımsız değişkenlerden bağımsız olarak dağılan rastsal bir değişken (random variable) olduğunu varsaymaktadır. Bu model ise, rastsal etkiler modeli olarak adlandırılır. Bu model ek olarak şu varsayımları kabul eder:

$$\alpha_i \sim [\alpha, \sigma_\alpha^2],$$

$$\varepsilon_{it} \sim [0, \sigma_\varepsilon^2],$$

Bu varsayımlar $y_{it} = \alpha_i + x'_{it}\beta + \varepsilon_{it}$ modelindeki rastsal etkiler (random effects) ve hata teriminin (error term) her ikisinin de iid (independently and identically distrubed = bağımsız ve özdeş dağılım) olduğunu ifade etmektedir (Cameron ve Trivedi, 2005: 700).

$y_{it} = X_{it}\beta + \varepsilon_{it}$ 'nin bizim panel veri için temel modelimiz olduğunu ve bu modelde grup sayısının büyük, zaman döneminin küçük olduğunu varsayalım. Ayrıca daha ileriye gitmek için hata terimini $\varepsilon_{it} = \alpha_i + \eta_{it}$ olarak gösterelim. Bu denklemden, η_{it} 'nin X_{it} ile ilişkisiz olduğunu varsayacağız. Ayrıştırma (decomposition) terimi olan α_i 'i bir grup etkisi olarak ifade ederiz. Bu formül de iki kısım ihmal edilmektedir. Bunlardan birincisi, gruplar veya yatay kesit birimi boyunca değişen fakat zaman içerisinde sabit olan kısımdır. Bu kısım, bağımsız değişkenlerle ilişkili olabilirde olamayabilirde. İkinci kısım ise, zaman ve gruplar boyunca bağımsız şekilde değişmektedir. Yapılan çalışmaların büyük bir oranı; grup etkisi olan α_i 'nin göz önüne alındığı iki modeli kullanmaktadır. Bu modellerin birincisi, α_i grup etkisinin X_{it} bağımsız değişkeni ile ilişkili olduğu sabit etkiler modeli (fixed effects model) iken ikinci model, α_i grup etkisinin X_{it} bağımsız değişkeni ile ilişkisiz olduğu rastsal etkiler modelidir (Johnston ve Dinardo, 1997: 390).

$\varepsilon_{im} = \alpha_i + \eta_{im}$ formülasyonundaki ilk gözlemlenemeyen , m alt yazısına sahip olmayan ve tüm denklemlerde yaygın olarak kullanılan α_i ifadesine grup etkisi (individual effects), grup çok türelliği (individual heterogeneity) veya sabit etki de denilmektedir (Hayashi, 2000: 324-325).

$$y_{it} = \sum_{k=1}^k \chi_{kit} \beta_{kit} + \varepsilon_{it}, i = 1, \dots, N, t = 1, \dots, T \text{ şeklinde ifade edilen kalıp, ima}$$

ettiği belirsizlik ve uygunsuzluk olmaksızın gruplar arasındaki çok türellik için kısıtlanabilmektedir. Özellikle, gruplar ve zamanın her ikisi için eğim katsayısının sabit olmasını kısıtlayabiliriz. Ve zaman ve grup tarafından değişen kesim katsayısına da izin

verir. Verilen bir gözlem için, gruplar boyunca değişen kesim noktası aşağıdaki yapıyı oluşturmaktadır:

$$y_{it} = x_{it}\beta_k + z_i\delta + u_i + \varepsilon_{it}$$

Bu kalıpta bulunan x_{it} ifadesi zaman ve grup boyunca değişen değişkenlerin $1 \times k$ vektörünü; β ifadesi x 'deki katsayıların $k \times 1$ vektörünü; z_i ifadesi sadece gruplar boyunca değişen zamanda değişmeyen değişkenlerin $1 \times p$ vektörünü; δ ifadesi z 'deki katsayıların $p \times 1$ vektörünü; u_i ifadesi grup seviye etkisini ve ε_{it} ifadesi ise hata terimini ifade etmektedir. u_i değeri, bağımsız değişkenler olan x_{it} ve z_i ile ilişkili olup olmayacağı konusunda bir varsayım bulunmamakla birlikte u_i değerinin hata terimi ε_{it} ile ilişkisiz olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayım altında eğer u_i değeri bağımsız değişkenler ile ilişkisiz ise, bu model rastsal etkiler modeli ve eğer u_i ifadesi bağımsız değişkenler ile ilişkili ise, bu model sabit etkiler modeli olarak ifade edilir. Rastsal etkiler teriminin anlaşılması açıktır. u_i model içindeki tüm her şey ile ilişkisiz olduğu zaman, grup seviye etkilerini toplam rastsal hata olarak basit şekilde parametreler ile açıklanır. $u_i + \varepsilon_{it}$ toplamı bileşik hata terimi olarak bazı durumlarda ifade edilebilir. Ayrıca bu şekildeki modele hata bileşenleri modeli (error components model) denilmektedir. Diğer taraftan sabit etkiler teriminin anlaşılması daha karmaşıktır. u_i , modeldeki diğer bağımsız değişkenlerin bazıları ile ilişkili ise, bir tahmin stratejisi olarak bağımsız değişkenleri parametreler veya sabit etkiler olarak görebiliriz. Fakat her bir grup için basit olarak dâhil edilen bir parametre kullanılması mantıklı değildir. Çünkü bu durum N büyüklü örneklem tahminlerimizde parametrelerin sınırsız sayısını ima etmektedir. Burada çözüm, ilgilenilen katsayıların bazılarını tanımlayan dönüşüm tarafından tahmin problemlerinden u_i ifadesinin çıkarılmasıdır. Rastsal etkiler tahminçileri β ve δ katsayılarını tanımlayacak bağımsız değişkenler ile ilişkisiz olduğu varsayımını kullanır. u_i ifadesini çıkarma sürecinde, sabit etkiler tahminçileri δ katsayılarını tanımlama yeteneğini kaybeder. Sabit etkiler tahminçilerini kullanmanın ek maliyeti tüm sonuçların örnekteki u_i 'deki koşuldur. Karşı taraftan rastsal etkiler (random effects) tahminçilerini kullanmanın sonucu rastgele çekilen nüfusa uygun olmasıdır (Baum, 2006: 220).

3.1.2.2.1. Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effects Model)

Panel veri regresyon modeli, zaman serileri ve yatay kesit regresyon modellerinden farklı olarak değişkenlerinde iki alt simgeye sahiptir. Panel veri modelini şu şekilde gösterirsek;

$$y_{it} = \alpha + X'_{it}\beta + u_{it} \quad i = 1, \dots, N; \quad t = 1, \dots, T$$

Burada i ifadesi hane halkları, bireyler, firmalar, ülkeler gibi grupları gösterirken t ifadesi zamanı göstermektedir. Dolayısıyla i alt simgesi yatay kesit boyutunu göstermektedir. Fakat t alt simgesi zaman serisi boyutunu göstermektedir. α ifadesi sayısal, β ifadesi $K \times 1$ ve X_{it} ise K açıklayıcı değişkenlerdeki it 'inci gözlemi ifade etmektedir. Panel veri modelinin birçok uygulaması hata terimi için tek yönlü hata bileşen modelini kullanmaktadır. Bu hata terimi şu şekilde gösterilmektedir:

$$u_{it} = \mu_i + v_{it}$$

Burada μ_i ifadesi gruba özgü gözlenemeyen etkiyi (unobservable individual-specific effect) ve v_{it} ifadesi ise geriye kalan hata terimini ifade etmektedir (Baltagi, 2005: 11).

$y_{it} = \alpha + X'_{it}\beta + u_{it} \quad i = 1, \dots, N; \quad t = 1, \dots, T$ modelini vektör formunda şu şekilde yazabiliriz:

$$y = \alpha \iota_{NT} + X\beta + u = Z\delta + u$$

Burada y ifadesi $NT \times 1$ 'i , X ifadesi $NT \times K$ 'yi , $Z = [\iota_{NT}, X]$, $\delta' = (\alpha', \beta')$ ve ι_{NT} ise boyut NT 'nin bir vektörüdür. Ayrıca $u_{it} = \mu_i + v_{it}$ ifadesi de, şu şekilde yazılabilir (Baltagi, 2005: 11).

$$u = Z_{\mu}\mu + v$$

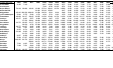
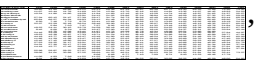
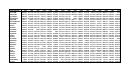
Burada μ_i ifadesini tahmin etmek için sabit parametreler olduğunu ve bağımsız-özdeş dağılan $iid(0, \sigma_v^2)$ olan v_{it} ile geriye kalan hataların rastgele tahmin edildiği varsayılacaktır. X_{it} ifadesinde ki tüm i ve t 'ler için v_{it} 'den bağımsız olarak varsayacağız. Eğer biz N gruplu özel bir veri setine odaklanıyorsak ve bizim

sonucumuzu bu grupların veri setleri ile kısıtlıyorsak, bu durumda sabit etkiler modeli uygun bir modeldir. $y = \alpha_{NT} + X\beta + u = Z\delta + u$ modeline doğru $u = Z_{\mu}\mu + v$ değerini yerleştirirsek şu modeli elde etmiş oluruz:

$$y = \alpha_{NT} + X\beta + Z_{\mu}\mu + v = Z\delta + Z_{\mu}\mu + v$$

Daha sonra α , β ve μ değerlerinin tahminlerini elde etmek için $y = \alpha_{NT} + X\beta + Z_{\mu}\mu + v = Z\delta + Z_{\mu}\mu + v$ modelinde OLS modeli oluşturulur. Burada Z ifadesi $NT \times (K+1)$ 'i ve grup kuklalarının (dummies) matrisi olan Z_{μ} ifadesi ise $NT \times N$ olarak ifade edilmektedir. Eğer N çok fazla ise, $y = \alpha_{NT} + X\beta + Z_{\mu}\mu + v = Z\delta + Z_{\mu}\mu + v$ modeli gereğinden fazla grup kuklalarını (individual dummies) dâhil edecektir. Dönüşümü yapılan modelde oluşan OLS ve önceden Q tarafından çarpılan $y = \alpha_{NT} + X\beta + Z_{\mu}\mu + v = Z\delta + Z_{\mu}\mu + v$ modelinden LSDV (en küçük kareler kukla değişkenleri) tahmincisini elde edebiliriz. Çünkü ilgilenilen parametreler α ve β 'dir. Bu model şu şekilde ifade edilebilir:

$$Qy = QX\beta + Qv$$

Bu $QZ_{\mu} = QI_{NT} = 0$ ifadesini kullanır. Çünkü 'dır. Diğer bir ifade ile matrisi grup etkisini yok etmektedir. Bu gibi 'inci bağımsız değişken için standart bir element olan ile 'nin ve standart elementi olan ile 'nin bir regresyonudur. Bu modelinde olduğu gibi 'den daha çok olan matrisinin bir tersini ifade etmektedir. Bu durumda oluşan OLS tahmincisi şu şekilde olacaktır:

Bu tahminci $\text{var}(\hat{\beta}) = \sigma_v^2 (X'QX)^{-1} = \sigma_v^2 (\bar{X}'\bar{X})^{-1}$ özelliğine sahiptir. Ek olarak $Qy = QX\beta + Qv$ dönüştürülmüş veya genelleştirilmiş OLS modelinde kullanılan genelleştirilmiş en küçük kareler (generalized least squares = GLS) aynı zamanda $\hat{\beta}$ 'yi elde edecektir. Basit bir regresyon modelinin şu şekilde olduğunu varsayarsak:

$$y_{it} = \alpha + \beta x_{it} + \mu_i + v_{it}$$

ve zaman boyunca ortalaması alınırsa şu şekil elde edilecektir:

$$\bar{y}_i = \alpha + \beta \bar{x}_i + \mu_i + \bar{v}_i.$$

$y_{it} = \alpha + \beta x_{it} + \mu_i + v_{it}$ ifadesini $\bar{y}_i = \alpha + \beta \bar{x}_i + \mu_i + \bar{v}_i$ ifadesinden çıkarırsak şu ifadeyi elde ederiz:

$$y_{it} - \bar{y}_i = \beta (x_{it} - \bar{x}_i) + (v_{it} - \bar{v}_i)$$

Aynı zamanda basit regresyon modeli olan $y_{it} = \alpha + \beta x_{it} + \mu_i + v_{it}$ modelindeki tüm gözlemler arasındaki ortalama ise bize şu ifadeyi verecektir:

$$\bar{y}_{..} = \alpha + \beta \bar{x}_{..} + \bar{v}_{..}$$

Burada $\sum_{i=1}^N \mu_i = 0$ kısıtlaması değerlendirilmektedir. Bu kısıtlama, kukla değişken tuzağı (dummy variable trap) veya tam çoklu doğrusallık (perfect multicollinearity) gibi problemlerden uzak durmak için kullanılan kukla değişken katsayılarındaki rastgele bir kısıtlamadır. Eğer $\sum_{i=1}^N \mu_i = 0$ gibi bir kısıtlamayı kabul etmezsek, bu durumda $y_{it} = \alpha + \beta x_{it} + \mu_i + v_{it}$ denkleminde sadece β ve $(\alpha + \mu_i)$ değerleri tahmin edilebilirken α ve μ_i değerlerini ayrı ayrı olarak tahmin edemeyiz. Bu durumda; $y_{it} - \bar{y}_i = \beta (x_{it} - \bar{x}_i) + (v_{it} - \bar{v}_i)$ regresyonundan β ifadesi, $\bar{y}_{..} = \alpha + \beta \bar{x}_{..} + \bar{v}_{..}$ regresyonundan $\alpha = \bar{y}_{..} - \beta \bar{x}_{..}$ ifadesi ve son olarak $\bar{y}_i = \alpha + \beta \bar{x}_i + \mu_i + \bar{v}_i$ regresyonundan $\mu_i = \bar{y}_i - \alpha - \beta \bar{x}_i$ ifadesini elde edebiliriz. N 'nin çok büyük olduğu çok büyük işgücü (labor) veya tüketici panellerinde, $y = \alpha I_{NT} + X\beta + Z_{\mu}\mu + v = Z\delta + Z_{\mu}\mu + v$ gibi regresyonların kullanılması çok mantıklı değildir. Çünkü regresyonda $(N-1)$ kukla değişken kullanılmaktadır. LSDV olarak bilinen sabit etkiler en küçük kareler çok fazla serbestlik derecesi (degrees of freedom) kaybı ile karşı karşıya gelmektedir. Burada $(N-1)$ tane ekstra parametre tahmin edilmektedir. Ve gereğinden fazla kukla değişkeni açıklayıcı değişkenler arasında çoklu doğrusallık problem ile karşılaşmasına neden olur. Ayrıca bu sabit etkiler tahmincisi;

cinsiyet, ırk, din ve eğitim gibi zamanla değişmeyen değişkenin etkisini tahmin edememektedir. Q dönüşümü ve $y_{it} - \bar{y}_i = \beta(x_{it} - \bar{x}_i) + (v_{it} - \bar{v}_i)$ ifadesindeki ortalamalar dönüşüm sapmalarında bu zamanla değişmeyen değişkenleri yok etmektedir. Alternatif olarak, $y = \alpha_{NT} + X\beta + Z_\mu\mu + v = Z\delta + Z_\mu\mu + v$ modelindeki grup kuklaları, zamanla değişmeyen (time-invariant) değişkenleri yaymaktadır. Dolayısıyla, $y = \alpha_{NT} + X\beta + Z_\mu\mu + v = Z\delta + Z_\mu\mu + v$ modelini deneyen herhangi bir regresyon modeli tam çoklu doğrusal bağlantı sorunundan dolayı başarısız olacaktır. Eğer $y = \alpha_{NT} + X\beta + Z_\mu\mu + v = Z\delta + Z_\mu\mu + v$ modeli doğru bir model ise; v_{it} standart klasik hata terimi 0 ortalamalı ve $\sigma_v^2 I_{NT}$ varyant-kovaryans matrisli olmak şartıyla, LSDV en iyi doğrusal yansız tahmincidir (BLUE). $T \rightarrow \infty$ olduğu durumda ise, sabit etkiler tutarlı olacaktır. Fakat eğer T sabit ve $N \rightarrow \infty$ olduğu standart kısa panel var ise, bu durumda β 'nin sabit etkiler tahmincisi tutarlı iken grup etkileri olan $(\alpha + \mu_i)$ 'in sabit etkiler tahmincileri tutarsızdır. Çünkü bu parametrelerin sayısı N arttıkça artış gösterir. Doğru model $y = \alpha_{NT} + X\beta + Z_\mu\mu + v = Z\delta + Z_\mu\mu + v$ modelindeki gibi sabit etkiler modeli ise, $y_{it} = \alpha + X'_{it}\beta + u_{it}$ $i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T$ gibi OLS modelleri regresyon parametrelerinin sapmalı ve tutarsız tahminlerine ulaşılmaktadır (Baltagi, 2005: 12-13).

3.1.2.2.2. Rastsal Etkiler Modeli (Random Effects Model)

$y_{it} = \alpha + X'_{it}\beta + u_{it}$ şeklindeki panel veri modelini, rastsal etkiler modeli cinsinden şu şekilde yazabiliriz:

$$y_{it} = \mu + X'_{it}\beta + \alpha_i + \varepsilon_{it}, \quad i = 1, \dots, N, \quad t = 1, \dots, T,$$

veya

$$y_{it} = w'_{it}\delta + \alpha_i + \varepsilon_{it},$$

şeklinde de yazılabilmektedir. Burada $w_{it} = [1 \ x_{it}]$ ve $\delta = [\mu \ \beta']$ ifadeleri ile gösterilmektedir. Burada grup spesifik etkileri gösteren α_i ifadesinin $[0, \sigma_\varepsilon^2]$ dağılımla özdeş ve bağımsız (independently and identically distrubed = iid) rastsal değişkenlerin

olduğu varsayılmıştır. Ayrıca hata terimi (error term) olan ε_{it} 'inde $iid[0, \sigma_\varepsilon^2]$ olduğu varsayılmaktadır. Rastsal olmayan sayısal μ kesim katsayısı eklenerek rastsal etkileri sıfır ortalamaya sahip olmak için normalleştirirler (Cameron ve Trivedi, 2005: 734).

Bu modeli alternatif olarak sadece sabit terimin (intercept coefficient) rastsal olduğu rastsal katsayı (random coefficient) veya değişen katsayı modelinin (varying coefficient model) özel bir durumu olarak görebiliriz. Bu durumda modeli, hata terimi olan u_{it} 'in $u_{it} = \alpha_i + \varepsilon_{it}$ şeklinde iki bileşene sahip olduğu $y_{it} = \mu + x'_{it}\beta + u_{it}$ şeklinde yeniden ifade edebiliriz. Bu nedenden dolayı rastsal etkiler modelini hata bileşenleri modeli (error components model) veya daha açık bir ifade ile rastsal kesim modeli (random intercept model) olarak adlandırabiliriz (Cameron ve Trivedi, 2005: 734).

Hata bileşeni modellerinde; kurulan modelin denklemindeki hata terimi tüm gözlemlerde bulunan fakat bağımsız değişkenlere dikey olmayan bir bileşeni ifade etmektedir. Araç değişken yardımı olmaksızın modelin tahmin edilmesine izin veren, panel veri ekonometrisinin iki temel tekniği olan sabit etkiler tahmincisi (fixed effects estimator) ve rastsal etkiler tahmincisi (random effects estimator) kullanılmaktadır (Hayashi, 2000: 323).

$y_{it} = X_{it}\beta + u_{it}$, $i = 1, \dots, m$, $t = 1, \dots, T$ gibi bir panel veri modelindeki hata terimi iki veya üç ayrı bileşenden oluşur. Bu bileşenler için temel varsayım ise, her birinin birbirinden bağımsız olmasıdır. Davidson ve MacKinnon (1999: 296) çalışmasında bileşenlerin temel tanımlanmasını şu şekilde göstermektedir:

$$\varepsilon_{it} = e_t + v_i + u_{it}$$

Buradaki e_t ifadesi, t zaman periyodu için tüm gözlemleri etkilerken; v_i ifadesi i yatay kesit birimi için tüm gözlemleri ve u_{it} ifadesi ise, it gözlemini etkilemektedir.

Hayashi (2000: 325) çalışmasında $y_i = Z_i\delta + \varepsilon_i$ şeklindeki M lineer denklemi $\varepsilon_{im} = \alpha_i + \eta_{im}$ durumunda matrislerle şu şekilde ifade etmiştir:

Eğer η_i kısmının matrisini şu şekilde gösterirsek,

$$\underset{(M \times 1)}{\eta_i} \equiv \begin{bmatrix} \eta_{i1} \\ \vdots \\ \eta_{iM} \end{bmatrix}$$

Bu durumda M denklem sisteminin matris gösterimi şu şekilde gösterilmektedir:

$$\begin{bmatrix} y_{i1} \\ \vdots \\ y_{iM} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} z'_{i1} \delta \\ \vdots \\ z'_{iM} \delta \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \alpha_i \\ \vdots \\ \alpha_i \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \eta_{i1} \\ \vdots \\ \eta_{iM} \end{bmatrix}$$

Bu matris gösterimi, fonksiyonel olarak ise, şu şekilde gösterilmektedir:

$$y_i = Z_i \delta + 1_M \cdot \alpha_i + \eta_i \quad (i=1, 2, \dots, n)$$

3.1.3. Panel Veri Analizinde Kullanılan Bazı Testler

Panel veri analizinin yapılması sırasında mevcut verilerin bizi; sabit etkiler, rastsal etkiler ve çoklu regresyon yöntemlerinden hangisine yönlendireceği önemli bir ayrıntıdır. Bu ayrımın yapılması için gereken üç adet test bu alt bölümde ifade edilecektir. Bu çerçevede; sabit etkiler – çoklu regresyon yöntemlerinden hangisinin seçileceği testi olan F testi, rastsal etkiler – çoklu regresyon yöntemlerinden hangisinin seçileceği testi olan LM testi ve en son olarak sabit etkiler – rastsal etkiler yöntemlerinin seçimi için Hausman testi açıklanacaktır.

3.1.3.1. Grup Etkilerinin Anlamlılığının Test Edilmesi (F Testi)

Grup etkisini gösteren α_i için t oranını α_i 'in sıfıra eşit olduğu hipotezin testi için kullanılır. Fakat özel bir grup hakkındaki bu hipotez bu regresyon içeriğindeki test için yararlı değildir. Eğer biz gruplar arasındaki farklılıklar ile ilgileniyorsak, bu durumda sabit terimlerin tümünün bir F testi ile eşit olduğunun hipotezini test edebiliriz. Eşitliğin sıfır önsavı (null hypothesis) altında, etkin tahminci havuzlanmış en küçük kareler tahmincisidir (Greene, 2003: 289).

Bu test için kullanılan F oranını şu şekilde gösterebiliriz (Greene, 2003: 289; Peracchi, 2001: 404; Park, 2005: 14).

$$F(n-1, nT-n-K) = \frac{(R_{LSDV}^2 - R_{Pooled}^2) / (n-1)}{(1 - R_{LSDV}^2) / (nT-n-K)},$$

Bu orandaki LSDV ifadesi kukla değişken modelini ve Pooled ifadesi ise, tüm sabit terimlerin tekli yapıda olduğu kısıtlanmış modeli ifade etmektedir. Alternatif olarak, modeli bir sabit ile ve $n-1$ kukla değişken ile tahmin edebiliriz. α_i tahmini dışındaki en küçük kareler eğimleri (the least squares slopes), s^2 ve R^2 gibi diğer tüm sonuçlar değişmemiş olacaktır. Her bir kukla değişkeni (dummy variable) katsayısı, grup “1”’in ihmal edilmiş bir grup olduğu $\alpha_i - \alpha_1$ ’in tahmini olacaktır (Greene, 2003: 289).

Yukarıdaki F testi tarafından test edilen sıfır önsavı (null hypothesis) olan $H_0 : \mu_1 = \dots = \mu_{n-1} = 0$ hipotez eğer reddedilirse, bu durumda sabit grup etkiler modelinin havuzlanmış OLS modeli (pooled OLS model) ile karşılaştırıldığında daha iyi bir model olduğu sonucuna ulaşabiliriz (Park, 2005: 14).

3.1.3.2. LM (Lagrange Multiplier) Testi

Breusch ve Pagan; $\sigma_i^2 = \sigma^2 f(\alpha_0 + \alpha' z_i)$ hipotezinin bir testi olarak LM testini keşfetmişlerdir. Bu hipotezdeki z_i ifadesi bağımsız değişkenlerin bir vektörünü ifade etmektedir. Eğer $\alpha = 0$ ise, modelin eşit dağılımlı (homoscedastic) olduğunu söyleriz (Greene, 2003: 224). Diğer bir ifade ile $H_0 = \sigma_u^2 = 0$ olarak ifade edilen yatay kesit değişirlik bileşenlerinin (cross-sectional variance components) sıfır hipotezinin sıfıra eşit olduğunu test etmektedir (Park, 2005: 16).

Gujarati (2004: 411) ise, Breush-Pagan (LM) testinin arkasında yatan temel mantığı şu şekilde ifade etmiştir. Bu testi görmek için k değişkenli lineer bir regresyon modelini düşünelim.

$$Y_i = \beta_1 + \beta_2 X_{2i} + \dots + \beta_k X_{ki} + u_i$$

ve hata varyantı olan σ_i^2 şu şekilde ifade edilmiştir:

$$\sigma_i^2 = f(\alpha_1 + \alpha_2 Z_{2i} + \dots + \alpha_m Z_{mi})$$

Dolayısıyla σ_i^2 ifadesi olasılıksal olmayan değişkenler olan Z 'lerin bir fonksiyonudur. Tüm X 'ler Z 'lere yardım etmektedir. $\sigma_i^2 = \alpha_1 + \alpha_2 Z_{2i} + \dots + \alpha_m Z_{mi}$ ifadesini temel olarak varsayarsak σ_i^2 ifadesi Z 'nin lineer bir fonksiyonudur. Ve eğer $\sigma_2 = \sigma_3 = \dots = \sigma_m = 0$ durumu söz konusu ise, bir sabit olan σ_i^2 ifadesi α_1 'e eşittir ($\sigma_i^2 = \alpha_1$). Dolayısı ile σ_i^2 ifadesinin eşit yayımlı (homoscedastic) olup olmadığını test etmek için, $\alpha_2 = \alpha_3 = \dots = \alpha_m = 0$ hipotezinin test edilmesi gerekmektedir. Bu ise yukarıda da ifade edildiği gibi Breusch-Pagan testinin arkasında yatan temel düşüncedir.

Park (2005: 16) çalışmasında bir serbestlik derecesi (degree of freedom) ile LM ifadesini ki-kare (chi-squared) dağılımı ile şu şekilde ifade etmiştir:

$$LM_\mu = \frac{nT}{2(T-1)} \left[\frac{e'DDe}{e'e} - 1 \right]^2 = \frac{nT}{2(T-1)} \left[\frac{T^2 \bar{e'e}}{e'e} - 1 \right]^2 \sim \chi^2(1).$$

Bu formülde, $\bar{e}$ ifadesi havuzlanmış regresyon kalıntılarının (pooled regression residual) grup spesifik ortalamalarının $n \times 1$ vektörünü ifade etmektedir. $e'e$ ifadesi ise, havuzlanmış OLS regresyonunun hata terimlerinin kareleri toplamını (error sum of squares) ifade etmektedir.

3.1.3.3. Hausman Belirginleştirme (Hausman Specification) Testi

Yukarıda sabit etkiler ve rastsal etkiler modelleri ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu farklı modellerden hangisinin seçilmesi gerekmektedir? Sabit etkiler modelinin uygun bir etkisi varken, rastsal etkiler modelinin serbestlik derecesi açısından dezavantaja sahiptir. Rastsal etkiler modelinde varsayıldığı gibi diğer bağımsız değişkenler ile ilişkisiz olan grup etkilerini tedavi etmek için küçük bir olasılık vardır. Dolayısıyla rastsal etkiler modeli; rastsal etkiler ve modele dâhil edilen değişkenler arasındaki ilişkiden dolayı tutarsız tahminlerden zarar görmektedir (Greene, 2003:301). Dolayısıyla bu iki model arasında bir tercih yapmak için bu iki model arasında bir

tercihte bulunulması gerekmektedir. İşte bu tercihin yapılması için bu iki modelin karşılaştırılmasına ihtiyaç vardır. Bu noktada ise Hausman belirginleştirme testi, sabit etkiler ve rastsal etkiler modellerinin karşılaştırmasını yapmaktadır (Park, 2005: 2).

Hausman tarafından bulunan bu belirginleştirme testi (specification test), rastsal etkiler ve bağımsız değişkenlerin dikeyselliğini (orthogonality) test etmekte kullanılır. Bu belirginleştirme testi (specification test); en küçük kareler kukla değişken modeli LSDV olarak bilinen sabit etkiler modelindeki OLS ve GLS ile tutarlı bulunmaktadır. Fakat OLS etkin olmadığı fakat alternatif hipotez altında OLS'nin tutarlı, GLS'nin tutarsız olduğu ilişkisizlik hipotezi altındaki düşünceye bağlı durmaktadır. Dolayısıyla sıfır hipotezi (null hypothesis) altında iki tahmin temel olarak farklılık göstermemelidir. Aynı zamanda bir test aradaki farklılığa bağlı da olabilir. Bu test için diğer temel bileşen fark vektörünün eşdeğişirlik (covariance) matrisi olan $[b - \hat{\beta}]$ ifadesidir. Ve bu ifade ise şu şekilde gösterilmektedir:

$$Var[b - \hat{\beta}] = Var[b] + Var[\hat{\beta}] - Cov[b, \hat{\beta}] - Cov[b, \hat{\beta}].$$

Hausman'ın temel sonucu olarak, etkin olmayan bir tahminciden onun etkin olan tahmincisinin eşdeğişirlik ile olan farkını ifade etmektedir. Bu fark ise şunu göstermektedir:

$$Cov[(b - \hat{\beta}), \hat{\beta}] = Cov[b, \hat{\beta}] - Var[\hat{\beta}] = 0$$

aynı zamanda bu ifade de şunu göstermektedir:

$$Cov[b, \hat{\beta}] = Var[b] - Var[\hat{\beta}].$$

$Var[b - \hat{\beta}] = Var[b] + Var[\hat{\beta}] - Cov[b, \hat{\beta}] - Cov[b, \hat{\beta}]$ ifadesine eklenen bu sonuç test için ihtiyaç duyulan eşdeğişirlik matrisini (covariance matrix) meydana getirmektedir,

$$Var[b - \hat{\beta}] = Var[b] - Var[\hat{\beta}] = \psi.$$

Ki kare testi, Wald kriterine bağımlı bir test olarak şu şekilde ifade edilmektedir:

$$W = \chi^2 [K-1] = [b - \hat{\beta}]' \hat{\psi}^{-1} [b - \hat{\beta}].$$

Buradaki ψ için, sabit etkiler modelindeki eğim tahmincisinin tahmin edilen eşdeğişirlik matrisini ve sabit terimin dışlandığı rastsal etkiler modelindeki tahmin edilen eşdeğişirlik matrisini kullanırız. Sıfır hipotezi altında; W , $K-1$ serbestlik derecesi ile sınırlanmış ki-kare dağılımına sahiptir (Greene, 2003: 301-302).

3.2. KURULAN MODEL VE YÖNTEMLER

Bu çalışma, literatürde bulunan bankacılık sektörüne yabancı banka girişinin belirleyicilerini geçiş ekonomileri için geliştirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada 1990-2010 yılları arasını kapsayan 27 geçiş ekonomisi verileri kullanılarak panel veri analizi yapılacaktır. Bu 27 geçiş ekonomisi Tablo 3.1. da görüldüğü gibi şu şekilde sıralanabilir: Arnavutluk, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Bosna Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Ermenistan, Estonya, Gürcistan, Hırvatistan, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Litvanya, Macaristan, Makedonya, Moldova, Özbekistan, Polonya, Romanya, Rusya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna. Dolayısı ile bağımlı ve bağımsız değişkenlerin dâhil edildiği 27 ülkenin her biri için 1990-2010 dönemi verilerine ulaşılmıştır. Diğer bir deyişle, bu çalışmada kullanılan panel veri çalışması 27 yatay kesit birimi ve 21 yıllık bir zaman dönemi ile modellendirilmiştir.

Tablo 3.1: Modele Dâhil Edilen 27 Geçiş Ekonomisi

Arnavutluk	Hırvatistan	Polonya
Azerbaycan	Kazakistan	Romanya
Beyaz Rusya	Kırgızistan	Rusya
Bosna Hersek	Letonya	Sırbistan
Bulgaristan	Litvanya	Slovakya
Çek Cumhuriyeti	Macaristan	Slovenya
Ermenistan	Makedonya	Tacikistan
Estonya	Moldova	Türkmenistan
Gürcistan	Özbekistan	Ukrayna

Çalışmada kullanılacak panel veri analizi iki farklı bağımlı değişken ve iki ayrı model için şu şekilde ifade edilecektir:

1. MODEL:

$$\begin{aligned}
 A_{it} = & \beta_{0i} + \beta_1 GDPAG_{it} + \beta_2 GDPIN_{it} + \beta_3 GDPSE_{it} + \beta_4 URBANIZATION_{it} + \\
 & \beta_5 POPGROWTH_{it} + \beta_6 SPREAD_{it} + \beta_7 NPL / TOTALOAN_{it} + \beta_8 CREDITPERCAPITA_{it} \\
 & + \beta_9 INFLATION_{it} + \beta_{10} FDI_{it} + \beta_{11} EXCHANGE_{it} + u_{it} \\
 & i = 1, 2, \dots, 27 \\
 & t = 1, 2, \dots, 21
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 B_{it} = & \beta_{0i} + \beta_1 GDPAG_{it} + \beta_2 GDPIN_{it} + \beta_3 GDPSE_{it} + \beta_4 URBANIZATION_{it} + \\
 & \beta_5 POPGROWTH_{it} + \beta_6 SPREAD_{it} + \beta_7 NPL / TOTALOAN_{it} + \beta_8 CREDITPERCAPITA_{it} \\
 & + \beta_9 INFLATION_{it} + \beta_{10} FDI_{it} + \beta_{11} EXCHANGE_{it} + u_{it} \\
 & i = 1, 2, \dots, 27 \\
 & t = 1, 2, \dots, 21
 \end{aligned}$$

2. MODEL

$$\begin{aligned}
 A_{it} = & \beta_{0i} + \beta_1 AGEMG_{it} + \beta_2 INDEMG_{it} + \beta_3 SEREMG_{it} + \beta_4 URBANIZATION_{it} + \\
 & \beta_5 POPGROWTH_{it} + \beta_6 SPREAD_{it} + \beta_7 NPL / TOTALOAN_{it} + \beta_8 CREDITPERCAPITA_{it} \\
 & + \beta_9 INFLATION_{it} + \beta_{10} FDI_{it} + \beta_{11} EXCHANGE_{it} + u_{it} \\
 & i = 1, 2, \dots, 27 \\
 & t = 1, 2, \dots, 21
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 B_{it} = & \beta_{0i} + \beta_1 AGEMG_{it} + \beta_2 INDEMG_{it} + \beta_3 SEREMG_{it} + \beta_4 URBANIZATION_{it} + \\
 & \beta_5 POPGROWTH_{it} + \beta_6 SPREAD_{it} + \beta_7 NPL / TOTALOAN_{it} + \beta_8 CREDITPERCAPITA_{it} \\
 & + \beta_9 INFLATION_{it} + \beta_{10} FDI_{it} + \beta_{11} EXCHANGE_{it} + u_{it} \\
 & i = 1, 2, \dots, 27 \\
 & t = 1, 2, \dots, 21
 \end{aligned}$$

Burada i , i 'inci yatay kesit birimi veya i 'inci ülkeyi ve t ise, t 'inci yılın zaman dönemini ifade etmektedir. Çalışmada 27 ülkenin tümü farklı olarak yıllık zaman dönemlerine sahip olduklarından dolayı dengesiz panel analizi kullanılmıştır.

Modelde kullanılan u_{it} ifadesi, ortalamasının 0 ve varyantının σ_ε^2 şeklinde olduğu rastsal hata terimini, OLS modeli için tüm i 'ler için $\beta_{0i} = \beta_0$ 'ı, sabit etkiler

modeli β_{0i} 'de sabitlenmiş olup β_{0i} ifadesi $iid I(\beta_0, \sigma_\beta^2)$ 'i ve son olarak rastsal etkiler modelinde ise β_{0i} ve u_{it} 'nin birbirinden bağımsız olduklarını ifade etmektedir.

3.2.1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Mevcut literatürde yabancı banka girişlerinde en çok kullanılan 2 farklı değişken olan; yabancı banka varlıklarının toplam bankacılık sektörü içindeki payı ve yabancı banka sayısının toplam banka sayısı içindeki payı değişkenleri kurulacak modellerde bağımlı değişken olarak kullanılacaktır. Bağımsız değişkenler ise; çalışmanın asıl konusu olan sektörsel büyüme, sektörsel istihdam değişkenleri ve literatürde yabancı banka girişlerinin belirleyicisi olarak kullanılan diğer değişkenler olarak modele dâhil edilecektir. Büyümenin önemli göstergelerinden biri olan istihdam verileri arasındaki ilişkiden dolayı sektörsel büyüme ve sektörsel istihdam değişkenleri birbirini ikame eden değişkenler olarak ifade edilmiştir. Bu durumdan dolayı, bu iki farklı değişkenin iki ayrı modelde incelenmesinin daha uygun olacağı düşünülmüştür. Literatürde yabancı banka girişlerinin belirleyicisi olarak kullanılan diğer değişkenler; spesifik değişkenler (şehirleşme oranı ve nüfus artış büyümesi), finansal değişkenler (borç verme faiz oranı ile mevduat faiz oranı farkı, toplam krediler içindeki yerine getirilmeyen kredilerin payı ve kişi başına düşen kredi miktarı) ve makroekonomik değişkenler (enflasyon, DYY miktarının GSYİH içindeki payı ve döviz kurları) olarak modellere dâhil edilecektir.

Tablo 3.2. de çalışmada kullanılacak değişkenlerin sembolleri, bu sembollerin tanımları ve değişkenlerin kaynakları ifade edilmektedir.

Tablo 3.2: Modele Dâhil Edilen Değişkenlerin Tanımlamaları ve Kaynakları

Değişken Adı	Değişkenin Tanımlanması	Değişkenin Kaynağı
<u>Bağımlı Değişkenler</u>		
A	Bankacılık sektöründeki toplam varlıklar içindeki yabancı banka varlıklarının payı	EBRD
B	Bankacılık sektöründeki toplam banka sayısı içindeki yabancı banka sayısının payı	EBRD
<u>Bağımsız Değişkenler</u>		
<u>a) Sektörsel Değişkenler</u>		
GDPAG	Tarım sektörü GSYİH miktarındaki yüzde büyüme	UNECE
GDPIN	Sanayi sektöründeki GSYİH miktarındaki yüzde büyüme	UNECE
GDPIN	Hizmetler sektörü GSYİH miktarındaki yüzde büyüme	UNECE
GDPIN	Tarım sektörü istihdam miktarındaki yüzde büyüme	UNECE
AGEMG	Sanayi sektörü istihdam miktarındaki yüzde büyüme	UNECE
INDEMG	Hizmetler sektörü istihdam miktarındaki yüzde büyüme	UNECE
SEREMG		
<u>b) Spesifik Değişkenler</u>		
URBANIZATION	Toplam nüfus içindeki şehir nüfusunun yüzde oranı (Şehirleşme oranı)	WDI
POPGROWTH	Toplam nüfustaki büyüme oranları	WDI
<u>c) Finansal Değişkenler</u>		
SPREAD	Bankaların borç verme faiz oranı ile bankaları mevduat faiz oranları arasındaki fark	IFS
NPL/TOTALOAN	Toplam banka kredileri içindeki yerine getirilmeyen kredi miktarının payı	EBRD
CREDITPERCAPITA	Kişi başına düşen kredi miktarı	WDI
<u>d) Makro Değişkenler</u>		
INFLATION	Tüketici fiyatlarındaki yıllık yüzde değişim	WDI
FDI	Doğrudan yabancı yatırımlarının GSYİH içindeki payı	WDI
EXCHANGE	Yerel paraların, Amerikan dolarına karşılık gelen döviz kuru	IFS

3.2.1.1. Bağımlı Değişkenler

A: Bankacılık sektöründeki toplam varlıklar içindeki yabancı banka varlıklarının payı. Bu değişken EBRD'den elde edilmiş olup şu şekilde formüle edilmiştir:

$$A = \frac{\text{Bankacılık Sektöründeki Yabancı Banka Varlıklarının Değeri}}{\text{Bankacılık Sektöründeki Toplam Varlıklarının Değeri}}$$

A değişkeni, yabancı bankaların bir ekonominin bankacılık sektöründeki mevcut varlıklarının payını ifade etmektedir. Bu değişken yabancı bankaların giriş yaptıkları ekonomilerdeki aktiviteleri göstermesinden dolayı, yabancı banka girişleri olarak da ifade edilebilir (Avkıran, 2006: 289; Dopico ve Wilcox, 2001: 7).

Yılmaz vd. (2009), 1990-2006 yılları verilerini kullanarak geçiş ekonomilerinde yabancı banka girişlerinin ekonomik krizler üzerine etkilerini incelediği çalışmalarında bir ekonominin bankacılık sektöründeki yabancı banka varlığını ifade etmek amacıyla A değişkenini bağımsız değişken olarak kullanmıştır.

Clarke vd., (2006), 35 gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerini kapsayan çalışmalarında yabancı banka girişlerinin bir ölçüsü olarak A değişkenini bağımsız değişken olarak modellerini dâhil etmiştir.

Ramchander vd., (1999), 1984-1995 yılları verilerini kullanarak; beş gelişmiş ekonominin (Kanada, Fransa, Almanya, Japonya ve İngiltere) uluslararası bankalarının Amerikan bankacılık sektörüne girişlerinin belirleyicilerini incelediği çalışmasında, yabancı banka girişlerinin ölçüsü olarak A değişkenini bağımlı değişken olarak kullanmıştır.

Horen (2007), 1988-1995 yıllarını kapsayan veriler ile gelişmekte olan ekonomilerin bankacılık sektörüne yabancı banka girişlerinin belirleyicilerini araştırdığı çalışmasında yabancı banka girişlerinin bir ölçüsü olarak A değişkenini bağımsız değişken olarak kullanmıştır.

Dopico ve Wilcox (2001), 1999 yılı verileri ile 110 ekonominin bankacılık sektörüne yabancı banka girişlerinin belirleyicilerini incelediği çalışmalarında yabancı banka girişlerinin bir göstergesi olarak A değişkenini kullanmıştır.

Bertus vd., (2008), 2000-2004 verilerini kullanarak 153 ülkede yabancı banka girişlerinin belirleyicilerini araştırdığı çalışmasında yabancı banka varlığının bir ölçeği olarak A değişkenini bağımlı değişken olarak modellerine dâhil etmiştir.

Berger vd., (2004), 1993-2000 yılları verilerini kullanarak gelişmiş ve gelişmekte olan toplam 49 ekonomide bankacılık sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarında, yabancı banka piyasa payı olan A değişkenini modellerine bağımsız değişken olarak dâhil etmişlerdir. A değişkeninin gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin ekonomik büyümesine etkisini incelemiştir.

B: Bankacılık sektöründe bulunan toplam banka sayısı içerisindeki yabancı banka sayısının payı. Bu değişken EBRD'den elde edilmiş olup şu şekilde formüle edilmiştir:

$$B = \frac{\text{Bankacılık Sektöründeki Yabancı Banka Sayısı}}{\text{Bankacılık Sektöründeki Toplam Banka Sayısı}}$$

B değişkeni, yabancı bankaların bir ekonominin bankacılık sektöründeki mevcut payını ifade etmektedir. Bu değişken yabancı bankaların giriş yaptıkları ekonomilerdeki aktiviteleri göstermesinden dolayı, yabancı banka girişleri olarak da ifade edilebilir (Avkıran, 2006: 289; Dopico ve Wilcox, 2001: 7).

Magri, Mori ve Rossi (2005), 1983-1998 yıllarını kapsayan çalışmada 22 OECD ülkesinden İtalyan bankacılık sektörüne giriş yapan yabancı bankaların giriş yapmalarının nedenlerini belirlemeye çalışmıştır. Bu çalışmada yabancı banka girişinin ölçüsü olarak B bağımlı değişken olarak kullanılmıştır.

Horen (2007), 1988-1995 yıllarını kapsayan veriler ile gelişmekte olan ekonomilerin bankacılık sektörüne yabancı banka girişlerinin belirleyicilerini araştırdığı çalışmada yabancı banka girişlerinin bir ölçüsü olarak B değişkenini bağımsız değişken olarak kullanmıştır.

Dopico ve Wilcox (2001), 1999 yılı verileri ile 110 ekonominin bankacılık sektörüne yabancı banka girişlerinin belirleyicilerini incelediği çalışmalarında yabancı banka girişlerinin bir göstergesi olarak B değişkenini kullanmıştır.

Claessens vd., (2001), 1988-1995 yılları verileri ile 80 ülkenin bankacılık sektörüne yabancı banka girişlerinin belirleyicilerini incelediği çalışmalarında, B değişkenini yabancı banka girişlerinin bir göstergesi olarak ve bağımsız değişken olarak modellerine dâhil etmiştir.

3.2.1.2. Bağımsız Değişkenler

Çalışmanın bu alt bölümünde panel veri analizine dâhil edilen bağımsız değişkenler ifade edilecektir. Bağımsız değişkenler; sektörel değişkenler, spesifik değişkenler, finansal değişkenler ve makro değişkenler olarak ifade edilmiştir.

3.2.1.2.1. Sektörsel Değişkenler

Çalışmaya dâhil edilen bu alt bölümde modellerde kullanılan sektörsel değişkenler olan; sektörsel büyüme ve sektörsel istihdam değişkenleri açıklanacaktır. Sektörsel değişkenler literatürdeki diğer çalışmalarda kullanılan büyüme ve istihdam değişkenlerinden farklılığı göstermektedir. Örneğin; literatürde büyüme ve istihdam değişkenleri yabancı banka girişlerinin belirleyicileri arasında incelenmiştir. Fakat literatürde; sektörsel büyüme ve istihdam değişkenleri geçiş ekonomilerinde yabancı banka girişlerinin belirleyicileri arasında incelenmediğinden dolayı bu çalışmanın orijinalliğini gösteren bağımsız değişkenler olarak göze çarpmaktadır.

3.2.1.2.1.1. Sektörsel Büyüme Değişkenleri

GSYİH değişkeni en yaygın olarak kullanılan makroekonomik göstergelerden bir tanesi olup bir ekonomi içindeki toplam aktivitenin ölçüsüdür (Pasiouras ve Kosmidou, 2007: 228). GSYİH'nin yabancı banka girişinin bir belirleyicisi olarak literatüre bakıldığında farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Gelişmiş ekonomilerin düşük büyüme oranları, bu ekonomilerin bankacılık sektöründe hizmet veren bankaların düşük karlılığa sahip olmaları, gelişmiş ekonomilerden büyüme oranı yüksek olan ekonomilere doğru yönelmelerine neden olmuştur (Aysan ve Ceyhan, 2008: 95; Minh To ve Tripe, 2002: 346; Williams, 1998: 218).

Havrylchuk ve Jurzyk (2006: 14), 1995-2003 verileri ile geçiş ekonomilerinde yabancı bankaların karlılıklarını incelediği çalışmasında, yabancı bankaların giriş yaptıkları ekonomilerin GSYİH' deki sert dalgalanmaların, yabancı bankaları kendi ülkelerindeki güçlü sermaye yapılarından dolayı yerli bankalara kıyasla daha az etkilediğini ifade etmiştir. Ayrıca bu çalışmada yabancı bankaların ekonomik daralma dönemlerinde daha çok kar elde ettikleri ifade edilerek, bunun iki nedenden kaynaklandığını ifade etmektedir. Bunlardan birincisi, ekonomik daralma döneminde artan faiz oranlarının yüksek faiz gelirleri aracılığıyla karlılığı artırmasıdır. İkincisi ise; yabancı bankaların konjonktüre göre kullandıkları kayıp kredi önlemi mekanizmalarının bulunmasıdır. Sonuç olarak bu çalışmada yabancı bankaların bir ekonominin bankacılık sektörüne girmek için o ekonominin ekonomik daralma dönemlerini tercih ettiği ifade edilmektedir.

Buch (1999), 1981-1998 yılları arası dönemi göz önüne alarak; Alman bankalarının yabancı ülkelerin bankacılık sektörüne girişlerinin belirleyicileri üzerine yaptığı çalışmada, uluslar arası Alman bankalarının yabancı ülke bankacılık sektörüne girişi ile giriş yapacakları ekonomilerin GSYİH büyümeleri arasında pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşmıştır.

Moshirian ve Laan (1998: 14) yaptığı çalışmada ekonomik büyüme ile yabancı banka varlıkları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulmuştur. Ve ekonomik büyüme oldukça iç piyasadaki kredi talebinin arttığını söyleyerek, yabancı bankaların ekonomik büyümesi yüksek olan bu ülkelere giriş yapacağını ifade etmiştir.

Yamori (1998: 115) çalışmada Japon finans kurumlarının yabancı piyasalara girmelerinin nedenlerini incelediği çalışmada GSMH (Gayri Safi Milli Hâsıla)'deki değişimi bağımsız değişken olarak kullanmıştır. Ayrıca bu değişken Japon finans kurumlarının giriş yapacakları ekonominin uzun dönemde karlılığı arttıracığı düşünülmüş modelle dâhil edilmiştir. Bu model sonuçlarına göre Japon finans kurumları GSMH' deki yüksek büyümeye sahip olan ekonomilerin finans sektörüne daha az giriş yaptığını ifade etmiştir.

Moshirian ve Laan (1998), 1985-1995 verilerini kullandıkları çalışmalarında Amerika, İngiltere ve Almanya bankacılık sektöründeki yabancı varlıklarının belirleyicilerini araştırmıştır. Bu çalışmada ekonomik büyümenin, yabancı bankaların başka ülkelerin bankacılık sektörüne girişlerinde ve varlık paylarını arttırmalarında ana belirleyici olduğunu ifade ederek ekonomik büyüme ile yabancı bankaların diğer ülkelerdeki bankacılık sektörü varlıkları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki elde etmiştir.

Horen (2007), gelişmekte olan 102 ekonominin bankacılık sektörüne yabancı banka girişlerinin belirleyicileri üzerine yaptığı çalışmada 2000-2004 yılları verileri kullanılmış ve ekonomik büyüklüğün yabancı banka girişlerinde pozitif işaretli ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna istatistiksel olarak ulaşmıştır.

Claessens vd., (2001), 1988-1995 yılları verilerini kullanarak gelişmiş ve gelişmekte olan 80 ülke için yabancı banka girişlerinin giriş yapılan bankacılık sektörüne etkileri üzerine yapmış olduğu çalışmada, ekonomik büyüme oranları ile bankacılık sektörünün net karları arasında pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı

bir sonuca ulaşılmıştır. Sonuç olarak ekonomik büyüme bankacılık sektöründeki karlılığın bir göstergesidir.

Molyneux ve Seth (1996), 1987-1991 verileri ile Amerika'daki yabancı bankaların karlılığının belirleyicileri üzerine yapmış olduğu çalışmada, yabancı bankaların giriş yaptığı ekonomilerin GSYİH büyüme oranlarını modellerine talep değişkeni olarak dâhil etmiştir. Bu çerçevede GSYİH büyümesi yüksek olan ekonomilerin bankacılık sektöründeki müşterilerinin kredi ve diğer bankacılık sektörü araçlarına olan talebinin büyük olacağı ifade edilmektedir. Bu çalışmadaki model sonuçlarına göre; yabancı bankaların karlılık düzeyleri ile yabancı bankaların giriş yaptıkları ekonominin büyüme oranları arasında pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edilmiştir.

Bertus vd., (2008), 153 ülkede yabancı banka girişlerinin belirleyicilerini araştırdığı çalışmada ekonomik kalkınmanın bir göstergesi olarak ekonomik büyümenin yabancı banka girişlerine etkisini ölçmek için ekonomik büyüme değişkenini modellerine dâhil etmiştir. Sonuç olarak ekonomik büyüme ile yabancı banka girişleri arasında pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılmıştır.

Peria vd., (2005), 1985-2000 verileri ile yabancı bankaların giriş yaptıkları ekonomilerden alacaklarındaki değişim miktarlarını incelediği çalışmada, giriş yapılan ekonominin büyüme oranı ile yabancı bankaların giriş yaptıkları ekonomiden alacakları arasında pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılmıştır. Dolayısıyla giriş yapılan ekonomilerdeki ekonomik büyüme arttıkça, yabancı bankaların giriş için nedeni artmaktadır.

GDPAG – Bu değişken, GSYİH içindeki Tarım sektörü payının yıllar itibariyle yüzde olarak büyüme oranını ifade etmektedir. GDPAG değişkeni, ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılaşmasını ortadan kaldırmak için 2005 Satın alma Gücü Paritesi (PPP) ve fiyatları dikkate alınarak Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE) tarafından Çıktı Yaklaşımı (Output Approach) ile oluşturulan yıllık bir indeksin yüzde büyüme verilerini ifade etmektedir. Bu indekste 2005 yılı indeksi 100 olarak sabitlenmiştir.

GDPIN - Bu değişken, GSYİH içindeki Sanayi Sektörü payının yıllar itibariyle yüzde olarak büyüme oranını ifade etmektedir. GDPIN değişkeni, ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılaşmasını ortadan kaldırmak için 2005 PPP ve fiyatları dikkate alınarak UNECE tarafından Çıktı Yaklaşımı ile oluşturulan yıllık bir indeksin yüzde büyüme verilerini ifade etmektedir. Bu indekste 2005 yılı indeksi 100 olarak sabitlenmiştir.

GDPSE - Bu değişken, GSYİH içindeki Hizmetler Sektörü payının yıllar itibariyle yüzde olarak büyüme oranını ifade etmektedir. GDPSE değişkeni, ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılaşmasını ortadan kaldırmak için 2005 PPP ve fiyatları dikkate alınarak UNECE tarafından Çıktı Yaklaşımı ile oluşturulan yıllık bir indeksin yüzde büyüme verilerini ifade etmektedir. Bu indekste 2005 yılı indeksi 100 olarak sabitlenmiştir.

3.2.1.2.1.2. Sektörel İstihdam Değişkenleri

Bodenhorn (2008), 1837-1857 verilerini kullandığı çalışmasında yerli-yabancı banka ayırımı yapmadan New York şehrine banka girişlerinin belirleyicilerini ifade etmiştir. Bu çalışmada, sektörel istihdam değişkenlerinden olan sanayi ve ticaret sektörlerindeki istihdam değişkenlerini banka girişleri modeline dâhil etmiştir. Ve sadece ticaret sektöründeki istihdamda, banka girişleri üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkiye ulaşmıştır.

AGEMG - Bu değişken, tarım sektöründe çalışan toplam istihdam düzeyinin yıllar itibari ile yüzde olarak büyüme oranlarını ifade etmektedir. Bu değişkenin verileri UNECE'nin internet sitesinden elde edilmiştir.

INDEMG - Bu değişken, sanayi sektöründe çalışan toplam istihdam düzeyinin yıllar itibari ile yüzde olarak büyüme oranlarını ifade etmektedir. Bu değişkenin verileri UNECE'nin internet sitesinden elde edilmiştir.

SEREMG - Bu değişken, hizmetler sektöründe çalışan toplam istihdam düzeyinin yıllar itibari ile yüzde olarak büyüme oranlarını ifade etmektedir. Bu değişkenin verileri UNECE'nin internet sitesinden elde edilmiştir.

3.2.1.2.2. Spesifik Değişkenler

URBANIZATION – Bu değişken, şehir nüfusunun toplam nüfus içindeki yüzde payını ifade etmektedir. URBANIZATION değişkeni DB'nin Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI) verilerinden elde edilmiş ve şu şekilde formüle edilmiştir:

$$\text{URBANIZATION} = \frac{\text{Şehir Nüfusu}}{\text{Toplam Nüfus}} \times 100$$

Yabancı bankalar giriş yaptıkları ekonominin bankacılık sektöründe ilk olarak o ekonominin ana merkezlerine ve şehirlerine giriş yapmaktadır. Dolayısıyla nüfus açısından şehirleşme oranı yabancı bankalar için önemli bir değişkendir. Bu değişkenin bir diğer önemi ise, bankacılık sektöründeki müşterilerin bankaların sağladığı kredi imkânlarına rahat ulaşabilmesi olarak ifade edilebilir. Bu değişkenin artışı, bir ekonominin bankacılık sektöründeki kredi müşterilerinin artışı olarak yorumlanabilmektedir. Bu durum ise yabancı bankaların bu ekonomilere girişi için cazip edici bir unsur olmaktadır (Clarke vd., 2006: 789).

Bodenhorn (2008), 1837-1857 verilerini kullandığı çalışmasında yerli-yabancı banka ayırımı yapmadan New York şehrine banka girişlerinin belirleyicilerini araştırmıştır. Bu çalışmada, URBANIZATION değişkenindeki artış ile banka girişleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki elde edilmiştir.

POPGROWTH - Bu değişken, toplam nüfustaki yıllık yüzdelik artışı ifade etmektedir. POPGROWTH değişkeni DB'nin WDI verilerinden elde edilmiştir. Gelişmiş ülkelerin uluslararası bankaları ellerindeki fazla kaynaklardan dolayı, bu kaynakları yurtdışında karlı gördükleri ekonomilere kaydıracaktır. Uluslararası bankalar giriş yapacakları ekonomilerin kar fırsatlarını araştırırken dikkat edecekleri değişkenlerden bir tanesi de o ülkenin nüfustur. Bir ekonominin nüfusunun yüksek olması o ekonominin potansiyel müteşebbis ve tüketicilerinin fazla olduğunu göstermektedir. Bu durum ise, o ekonominin bankacılık sektöründeki kar fırsatlarını ise arttırmaktadır (Magri vd., 2005: 1304-1305). Aysan ve Ceyhan (2008: 95) çalışmasında Türkiye'nin bankacılık sektörüne yabancı bankaların giriş nedenlerinden birisi olarak nüfustaki artışa dikkat çekmektedir.

Bodenhorn (2008) 1837-1857 verilerini kullandığı çalışmasında yerli-yabancı banka ayırımı yapmadan New York şehrine banka girişlerinin belirleyicilerini ifade

etmektedir. Bu çalışmada, nüfus büyümesindeki artış ile banka girişleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki elde edilmiştir.

Dopico ve Wilcox (2001), 1999 verileriyle 110 ekonominin bankacılık sektörüne yabancı banka girişlerinin belirleyicilerini araştırdığı çalışmalarında, bir ekonominin bankacılık sektöründeki toplam piyasa büyüklüğün veya gelişim seviyesinin yabancı bankaların kararlarında ne kadar etkili olup olmadığını ölçmek için nüfus değişkenini modellerine dâhil etmiştir. Ve nüfus artışını, ekonomik büyüme oranının bir etkeni olduğunu ifade ederek yabancı bankaları cezbeden bir unsur olduğu ifade edilmiştir (Dopico ve Wilcox, 2001: 314). Bu çalışmada, nüfus değişkeni ile yabancı banka girişleri arasında istatistiksel olarak pozitif işaretli fakat anlamsız bir ilişki elde edilmiştir.

Mutinelli ve Piscitello (2001), 98 uluslar arası İtalyan bankasının 46 ekonominin bankacılık sektörüne girişi üzerine yaptıkları çalışmalarında nüfus değişkenini modellerine giriş yapılacak ekonominin sektörel avantajlarının bir ifadesi olarak dâhil etmiştir. Yapılan analize göre nüfus değişkenindeki artış ile uluslar arası İtalyan bankalarının yabancı ekonomilerin bankacılık sektörüne girişi arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki elde edilmiştir.

Alhadeff ve Alhadeff (1976: 202), 1948-1970 verileri ile Amerika'da bankaların yeni giriş yaptıkları ve yapacakları yerlerdeki büyüme ve varlıklarını devam ettirme politikaları üzerine yaptığı çalışmasında; bir bankanın giriş kararında, giriş yapacağı yerin nüfusunun önemli bir değişken olduğunu ifade etmiştir. Çünkü banka yeni bir yere girmeden önce varlığını devam ettirmek için minimum bir sermayeye ihtiyaç duymaktadır. Bu sermayenin karşılanmasındaki en önemli etken mevduat miktarıdır. Eğer nüfusu yüksek olan bir yere giriş yapılırsa buradaki mevduat sahibi müşteri sayısı ve toplanan mevduat miktarı da yüksek olacaktır. Toplanan mevduatlar ise, yeni giriş yapan bankanın minimum sermaye ihtiyacını karşılamasında faydalı olacaktır. Bu çalışmada, nüfus miktarı ile yeni giriş yapan bankanın toplamış olduğu mevduat miktarı arasında pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılmıştır. Dolayısıyla yeni giriş yapılacak yerdeki nüfus miktarı arttıkça, yeni giriş yapan bankanın toplamış olduğu mevduat miktarı da artış gösterecektir.

3.2.1.2.3. Finansal Değişkenler

SPREAD - Bu değişken, bankaların yıllık borç verme faiz oranları ile bankaların yıllık mevduat faiz oranları arasındaki farkı ifade etmektedir. Borç verme faiz oranları ve mevduat faiz oranları verileri IMF'nin istatistik departmanlarından biri olan Uluslar arası Finansal İstatistikler'in (IFS) internet sitesinden elde edilmiştir.

$SPREAD = \text{Bankaların Yıllık Borç Verme Faiz Oranı} - \text{Bankaların Yıllık Mevduat Faiz Oranı}$

Ramchander vd., (1999: 54), çalışmasında beş gelişmiş ekonominin (Kanada, Fransa, Almanya, Japonya ve İngiltere) bankacılık sektöründeki yabancı bankaların Amerikan bankacılık sektörüne giriş nedenlerini 1984-1995 verileri ile incelemiştir. Bu çalışmada, SPREAD değişkeni arttıkça yabancı bankaların kar elde etme olasılığının arttığını ifade edilmiştir. Dolayısı ile daha küçük SPREAD oranındaki bankalar, daha yüksek SPREAD oranı olan ülkelerin bankacılık sektörüne giriş yapacaktır. Diğer taraftan yüksek SPREAD oranları bankaların kredi faiz gelirleri aracılığı ile karlarını arttırmalarına rağmen, yerine getirilmeyen kredi miktarlarının arttığı durumda yabancı bankaların riskini arttıran bir durum söz konusu olacaktır. Dolayısıyla bu değişkenin beklenen işareti literatüre bakıldığında pozitif olmakla beraber, negatif bir işaret de beklenebilmektedir.

Mutinelli ve Piscitello (2001), 1989-1999 verileri kullanılarak 98 uluslar arası İtalyan bankanın 46 ekonominin bankacılık sektörüne girişi üzerine yaptıkları çalışmalarında SPREAD değişkenini giriş yapılacak ekonominin avantajlarının bir göstergesi olarak modellerine dâhil etmiştir. Ve sonuç olarak SPREAD değişkeni ile İtalyan bankalarının yabancı ülkelerin bankacılık sektörüne girişi arasında pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşmıştır.

Magri vd., (2005) 22 OECD ekonomisinin bankacılık sektöründe bulunan uluslar arası bankalarının İtalya bankacılık sektörüne girişlerinin belirleyicilerini 1983-1998 verileri ile araştırdığı çalışmalarında, SPREAD değişkenini modellerine bağımsız değişken olarak koymuştur. Bu değişkeni, uluslar arası bankaların kar etme potansiyelini yükselten bir unsur olarak ifade etmişlerdir. Bu çalışmada; İtalya'nın bankacılık sektörüne yabancı girişi ile SPREAD değişkeni arasında pozitif ilişkili ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılmıştır.

NPL/TOTALOAN - Bu değişken, toplam banka kredileri içindeki yerine getirilmeyen kredilerin (NPL) payı olarak ifade edilmektedir. Bu değişkenin verileri EBRD'den elde edilerek şu şekilde formüle edilmiştir:

$$NPL / TOTALOAN = \frac{\text{Yerine Getirilmeyen Krediler Toplamı}}{\text{Toplam Banka Kredileri Toplamı}}$$

Bu değişken, bankalar için kredi riskini ifade etmektedir. Yerine getirilmeyen krediler aracılığı ile yüksek kredi riskiyle karşılaşan bankalar kredi oranlarını arttırarak bu riskle mücadele etme yolunu tercih edebilir. Artan kredi oranları ise, net varlık sahiplerinin bankadan riske karşı korunma taleplerine neden olmaktadır. Net varlıklar, toplam varlıklar içerisindeki, banka hisse senedi büyüklüğünü ifade etmektedir. Net varlıkların payının yüksek olması ise bankaların maliyetlerini arttırmaktadır (Peria ve Mody, 2004: 519).

Islam (2003: 53-54) Bahreyn, Umman ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde yerli ve yabancı bankaların performansını karşılaştırdığı çalışmasında, yerine getirilmeyen kredileri bankacılık sektörünün varlık kalitesi ile ilişkilendirerek yerine getirilmeyen kredilerdeki artışın, bankacılık sektörünün varlık kalitesini düşürdüğünü ifade etmiştir.

Dopico ve Wilcox (2001) çalışmalarında yerine getirilmeyen kredilerle ilgili olarak, $NPL / TOTALASSET = \frac{\text{Yerine Getirilmeyen Krediler Toplamı}}{\text{Toplam Banka Varlıkları Toplamı}}$ değişkenini kullanmış ve yerine getirilmeyen krediler azaldıkça yabancı bankaların o ekonominin bankacılık sektörüne daha fazla girmek istediğini ifade etmiştir (Dopico ve Wilcox, 2001: 314). Yabancı banka girişlerinin belirleyicilerinin araştırıldığı bu çalışmada, toplam banka varlıkları içindeki NPL miktarının payı arttıkça, yabancı banka girişinin azalacağı sonucuna ulaşılmasına rağmen, bu değişken kurulan modelde istatistiksel olarak anlamsız bir sonuç vermiştir.

Peek, Rosengren ve Kasirye (1999), Amerikan uluslar arası bankaları ile bu uluslar arası bankaların giriş yaptıkları ekonominin bankacılık sektöründeki yerli bankaların performanslarının karşılaştırıldığı çalışmalarında NPL/TOTALOAN değişkenini bağımlı değişken olarak modellerine dâhil etmiştir.

CREDITPERCAPITA - Bu değişken, bankacılık sektörünün yurtiçinde verdikleri net kredi miktarının toplamının, ülke nüfusuna bölünmesiyle elde edilen kişi

başına düşen kredi miktarını ifade etmektedir. Bu değişkenin oluşturulması için ihtiyaç duyulan, bankacılık sektörünün yurtiçinde verdiği net kredi miktarı ve nüfus verileri DB'nin WDI verilerinden elde edilmiştir. Net banka kredileri toplamı değişkeni her geçiş ekonomisinin kendi yerel para cinsinden ifade edilmiştir. Ve şu şekilde formüle edilmiştir:

$$CREDITPERCAPITA = \frac{\text{Net Banka Kredileri Toplamı}}{\text{Nüfus Miktarı}}$$

Magri vd., (2005), 1983-1998 yıllarını kapsayan çalışmasında 22 OECD ülkesinden İtalyan bankacılık sektörüne uluslar arası bankaların yabancı banka olarak girişinin belirleyicisi olarak İtalyan bankacılık sektöründe kişi başına düşen kredi miktarını bağımsız değişken olarak modele dâhil etmiş ve pozitif işaretli, istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılmıştır.

Gelişmiş finansal sitemlere sahip olan ekonomilerdeki bankalar, karlarını arttırmak ve yurtiçinde bulunan kaynakları değerlendirmek amacıyla yurtdışına yönelmektedir. Bu bankalar bankacılık sektöründeki fırsatları çok olan ekonomilere doğru genişlemektedir. Bu fırsatların göstergelerinden birisi de kişi başına düşen kredi miktarıdır. Kişi başına düşen kredi miktarının düzeyi o ekonominin finansal sektörünün kalkınmışlığının bir göstergesi olarak ifade edilmektedir. Uluslar arası bankalar kişi başına düşen kredi miktarının arttığı ekonomileri kar potansiyeli yüksek ekonomiler olarak görmektedir (Magri vd., 2005: 1304-1305). Dolayısıyla geçiş ekonomilerinin bankacılık sektöründe kişi başına düşen kredi miktarı arttıkça uluslararası bankaların bu ekonomilere giriş olasılığı artacaktır. Sonuç olarak modelde kişi başına düşen kredi miktarının beklenen işareti pozitif olacaktır.

3.2.1.2.4. Makro Değişkenler

INFLATION - Bu değişken, tüketici fiyatlarındaki yıllık yüzde değişimleri ifade etmektedir. INFLATION değişkenin verileri DB'nin internet sitesinde bulunan seçilmiş WDI veri seti'nden elde edilmiştir.

Ramchander vd., (1999), 1984-1995 yılları verilerini kullanarak; beş gelişmiş ekonominin (Kanada, Fransa, Almanya, Japonya ve İngiltere) uluslararası bankalarının

Amerikan bankacılık sektörüne girişlerinin belirleyicilerini incelediği çalışmasında, yabancı bankaların yüksek enflasyonun bulunduğu ekonomilerin bankacılık sektörlerinden uzak durduklarını ifade etmiştir. Enflasyonun daha düşük aynı zamanda daha istikrarlı olduğu ekonomilerin bankacılık sektörüne giriş yaptıklarını ifade etmiştir. Bankacılık sektöründe dar kredi piyasasının bulunması yüksek faizler aracılığı ile enflasyonu arttıracaktır. Ayrıca kredi piyasasının yetersiz olduğu ekonomilerin bankacılık sektörüne yabancı bankalar giriş yapmak istemeyecektir. Dolayısıyla yabancı banka girişleri ile enflasyon arasında negatif yönlü bir ilişki beklenmektedir.

Enflasyon oranları, faiz oranları ile ilişkili olduğundan dolayı bankalar için yüksek enflasyon ekonomik istikrarsızlığın bir göstergesidir. Yüksek enflasyonun olduğu dönemlerde kredi talebinde bulunanlar özellikle de uzun dönem kredilerden uzaklaşacaktır. Dolayısıyla istikrarsız ve yüksek faiz oranları bankacılık sektörü ve yabancı banka varlığı için olumsuz bir durumdur (Clarke vd., 2006: 779 ve 785).

Pasiouras ve Kosmidou (2007), 1995-2001 verilerini kullanarak AB'deki 15 ekonominin bankacılık sektöründeki yerli ve yabancı bankalarının karlılığını etkileyen faktörleri incelediği çalışmasında, enflasyon değişkenini makroekonomik şartların ve finansal yapının bir özelliğini yansıttığı için modellerine dâhil etmiştir. Ve enflasyonla ilgili olarak iki yapıdan bahsetmiştir. Burada enflasyon ile banka performansı arasındaki ilişkinin, enflasyonun beklenen mi yoksa beklenmeyen mi olduğuna göre değişiklik gösterdiğini ifade etmiştir. Eğer enflasyon oranı beklenen bir enflasyon ise, faiz oranlarının anında uyarlanacağını ve sonuç olarak da banka gelirlerinin maliyetlerinden daha fazla bir artışa neden olarak banka karlılığını pozitif yönde etkilemektedir. Eğer enflasyon beklenmeyen bir enflasyon ise, bu faiz oranlarının daha yavaş uyarlanacağını göstermektedir ki, banka maliyetleri banka gelirlerinden daha hızlı bir artışa neden olacaktır. Bu ise banka karlılığı ile negatif bir ilişkiyi ifade etmektedir (Pasiouras ve Kosmidou, 2007: 228). Sonuç olarak bu çalışmada yabancı banka karlılığı ile enflasyon arasında negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edilmiştir.

Focarelli ve Pozzolo (2001), 29 OECD ülkesinde 1994-1997 yılları verilerinin ortalamasını kullanarak yabancı bankaların yurtdışına yönelme nedenini araştırdığı çalışmasında, enflasyon değişkenini modellerine dâhil etmiş ve enflasyon artışının paranın değerini düşürdüğü için yabancı bankanın yurtdışına doğru yönelmesini

engellediği sonucuna vararak negatif işaret ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılmıştır.

Bertus vd., (2008), 153 ülkede 2000-2004 verilerini kullandıkları ve yabancı banka girişlerinin belirleyicilerini araştırdığı çalışmasında, ekonomik kalkınmanın bir göstergesi olarak yıllık enflasyonun yabancı banka girişlerine etkisini ölçmek için enflasyon değişkenini modellerine dâhil etmiştir. Sonuç olarak enflasyon ile yabancı banka girişleri arasında negatif işaretli fakat istatistiksel olarak anlamsız bir sonuca ulaşılmıştır.

FDI – Bu değişken, DYY’nin GSYİH içindeki yüzde payını ifade etmektedir. FDI değişkeni ile ilgili veriler DB’nin internet sitesinde bulunan seçilmiş WDI veri seti’nden elde edilmiştir. Bu değişken şu şekilde formüle edilmiştir:

$$FDI = \frac{\text{Doğrudan Yabancı Yatırımları}}{GSYH} \times 100$$

Magri vd., (2005), 1983-1998 yıllarını kapsayan çalışmasında 22 OECD ülkesinden İtalyan bankacılık sektörüne giriş yapan yabancı bankaların giriş yapma nedenlerini belirlemeye çalışmıştır. Bu çalışmada İtalyan bankacılık sektörüne uluslar arası bankaların yabancı banka şekliyle girişinin belirleyicisi olarak İtalya’daki toplam DYY İtalyan GSYİH’ sine oranını bağımsız değişken olarak kullanmıştır. FDI değişkeninin beklenen işareti pozitif yönlü olarak ifade edilmiş olup, pozitif ancak istatistiksel olarak anlamsız bir sonuca ulaşılmıştır. Dolayısıyla GSYİH içindeki DYY payı arttıkça yabancı banka girişlerinin olasılığında bir artış beklenmektedir.

Ramchander vd., (1999: 53), beş gelişmiş ekonominin (Kanada, Fransa, Almanya, Japonya ve İngiltere) bankacılık sektöründen Amerikan bankacılık sektörüne yabancı banka girişinin belirleyicilerini 1984-1995 verileri ile çalışmalarında araştırmıştır. Bu çalışma da, FDI değişkenini yabancı banka girişlerinin önemli bir belirleyicisi olduğu ve yabancı bankaların kendi ülkelerindeki müşterilerinin yurtdışına yaptıkları yatırımlardan dolayı müşterilerini takip ederek, doğrudan yatırım yaptıkları ülkelerin bankacılık sektörüne giriş yaptıklarını ifade etmiştir. Yabancı bankaların giriş yapacakları ekonomide yabancı yatırımların artmasını ekonomiye olan güven olarak algıladıklarını söylemiştir. Bu çalışmada, FDI değişkeni beş ekonominin uluslar arası

bankalarında pozitif işaretli ve İngiltere dışındaki ekonomilerin uluslar arası bankaları için istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılmıştır.

Konopielko (1999: 474), çalışmasında yabancı bankaların Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyetinin bankacılık sektörüne giriş nedeni olarak FDI değişkenini modeline dâhil etmiştir. Sonuç olarak, sadece Polonya bankacılık sektörüne girişin DYY değişkeni ile pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki elde edilmiştir.

Fisher ve Molyneux (1996), 1980-1989 verilerinin kullanıldığı çalışmalarında Londra bankacılık sektörüne yabancı banka girişlerinin belirleyicilerini araştırmıştır. Bu çalışmaya göre, İngiltere'ye Avrupa'dan giriş yapan DYY miktarı ile Avrupa'daki yabancı bankaların Londra bankacılık sektörüne girişi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki elde etmiştir.

Leung vd., (2003: 21), Şanghay bankacılık sektörünün karlılığının yabancı banka girişlerine etkisi üzerine yapmış olduğu çalışmada, Şanghay'ın toplam direk yabancı sermaye miktarını, Şanghay'daki iş fırsatlarının artması aracılığı ile bankacılık sektörünün karlılığının artmasının beklendiğini ifade etmiştir. Karlılığın artmasını ise yabancı banka girişleri için bir etken olarak yorumlamıştır. Çalışmada Şanghay ekonomisine giren toplam direk yabancı sermaye miktarı ile yabancı banka girişleri arasında pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılmıştır.

Hryckiewicz ve Kowalewski (2010), dört Merkezi Avrupa ekonomilerine (Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya) yabancı banka girişlerinin belirleyicileri üzerine 1994-2004 verileri ile yaptığı çalışmalarında, yabancı banka girişlerini etkileyen bir değişken olarak FDI' yi modellerine dâhil etmiştir. Ancak analiz sonuçlarına göre; FDI değişkeni literatürdeki sonuçların aksine negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlıdır.

Miller ve Parkhe (1998) çalışmalarında Amerikan uluslararası bankalarının 32 ülkenin bankacılık sektörüne giriş belirleyicilerini 1987-1995 verileri ile araştırmışlardır. Ve bu 32 ekonomiye yapılan DYY ile Amerikan uluslar arası bankalarının bu ekonomilerin bankacılık sektörüne girişi arasında pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye ulaşılmıştır.

Marashdeh (1994), 1980-1990 verileri kullanılarak Malezya'nın bankacılık sektöründeki yabancı bankaların varlıklarının belirleyicilerini araştırdığı çalışmada

FDI değişkenini modeline dâhil etmiştir. Ancak bu çalışmanın sonucunda beklenenin tersi olarak negatif işaret ve istatistiksel olarak anlamsız bir ilişki elde edilmiştir.

Wright (2002), 1989-1993 verileri ile Avustralya bankacılık sektöründeki yabancı banka varlıklarının hacminin belirleyicilerini araştırdığı çalışmada FDI değişkenini modellerine dâhil etmiştir. Bu çalışmada Avustralya'ya yapılan DYY ile yabancı bankaların varlık hacimleri arasında pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye ulaşılmıştır.

Mutinelli ve Piscitello (2001), 98 uluslar arası İtalyan bankasının 46 ekonominin bankacılık sektörüne girişi üzerine 1989-1999 verileri ile yaptıkları çalışmalarında FDI değişkenini modellerine dâhil etmiştir. Bu çalışmada, DYY'nin giriş yapılacak ekonominin uluslar arası boyuttaki ticari ilişkilerinin deneyimini uluslar arası avantajlar kapsamında kullanıldığı ifade edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre FDI değişkeni pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlıdır.

Voinea ve Mihaescu (2006) CEEC'lerde 1995-2004 yılları arasındaki verileri kullandığı ve yabancı banka girişlerinin belirleyicilerini araştırdığı çalışmada, FDI değişkenini yabancı banka girişlerinin bir belirleyicisi olarak modellerine dâhil etmiştir. Bu çalışmada, FDI değişkeni pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılmıştır.

EXCHANGE – Bu değişken, 1 Amerikan Dolarının 27 ülkenin her bir yerel para birimine karşılık gelen döviz kurunu ifade etmektedir. EXCHANGE değişkeninin verileri IMF'in istatistik birimlerinden biri olan IFS'in internet sitesinden elde edilmiştir.

Yabancı bankalar giriş sırasında önemli miktarda yabancı parayı, bu para genellikle Amerikan dolarıdır, giriş yapılan ekonomiye sokar. Yerli para değer kaybettiğinde, yabancı bankalar yerli bankaların kontrolünü ellerinde tutmak için motive olur. Çünkü yabancı bankalar ellerindeki yabancı para ile daha fazla varlığa sahip olacaktır. Ayrıca yerli para değer kaybettiğinde, giriş yapan yabancı banka yerli para değer kaybettiği sürece elde ettiği karları kendi ülkesine geri gönderdikleri miktarı azaltmak ve giriş yaptığı ekonomide yeni yatırımlarını arttırmak isteyecektir. Çünkü yabancı bankalar böyle davranarak döviz kuru kayıplarını minimum düzeyde tutmuş olacaktır. Diğer taraftan giriş yapılan ekonominin yerli parası yabancı para karşısında

değerlenirse, yabancı bankanın giriş yapılacak olan ekonominin bankacılık sektöründe elde edeceği varlık payı düşecektir (Hryckiewicz ve Kowalewski, 2010: 20).

Ramchander vd., (1999: 53), çalışmasında dolar cinsinden döviz kurunu yabancı bankalar açısından incelemiş ve iki şekilde yorumlamıştır. Birinci durumda yerli paranın Amerikan Dolar karşısında değer kaybetmesinin kısa dönemde yabancı bankaların maliyetlerine olumsuz yansıtacağını ve ikinci durumda yerli paranın Amerikan Doları karşısında değer kaybetmesinin uzun dönemde yabancı bankaların gelecek karlarını arttıran bir unsur olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla döviz kurundaki bir artış, kısa dönemde yabancı banka girişleri için cazip edici değilken, uzun dönemde döviz kurundaki artış yabancı banka girişlerini cazip edici bir şekilde etkileyecektir.

Dolayısı ile bizim çalışmamızda yabancı bankaların girişi ile ilgili olarak EXCHANGE değişkeninin beklenen işareti muğlâk bir durum oluşturmaktadır. Çalışmada çıkan sonuca göre Geçiş Ekonomilerinin kısa dönem ve uzun dönem için hangi tercihi yaptıkları sonucuna varılacaktır. Dolayısıyla EXCHANGE değişkeninin kısa dönemde beklenen işareti negatif iken uzun dönemde pozitif olarak beklenmektedir.

Yamori (1998: 115), çalışmasında Japon bankacılık sektöründeki bankaların giriş yapma nedeni olarak Amerikan doları cinsinden yerel Döviz Kuru değişkenini 1951-1994 verileri kapsamında modeline dâhil etmiştir. Bu çalışmada, Japon Bankaların Döviz Kuru değişkenini o ülkenin uzun dönem ekonomik durumu konusunda bilgi verdiği ifade edilmiştir. Ancak çalışmada anlamlı bir sonuca ulaşılamamıştır.

Mutinelli ve Piscitello (2001), 1989-1999 verileri ile 98 uluslar arası İtalyan bankasının 46 ekonominin bankacılık sektörüne girişi üzerine yaptıkları çalışmalarında döviz kuru değişkenini modellerine dâhil etmiş fakat sonuçların pozitif işaretli olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamsız bir sonuca ulaşılmıştır. Bu çalışmada döviz kuru değişkeni 46 ülkenin bankacılık sektörünün bir özelliğini yansıtmaması nedeniyle yerel avantajlar kapsamında modele dâhil edilmiştir.

Tablo 3.3: Literatürde Yabancı Banka Girişlerinin Belirleyicilerini İnceleyen Çalışmalar

Yazarlar	Uygulanan Yer	Uygulanan Yıllar	Uygulanan Yöntem	Sonuç
Magri, Mori ve Rossi (2005)	22 OECD ülkesindeki uluslar arası bankaların İtalyan bankacılık sektörüne giriş nedenleri	1983-1998	Tobit ve Panel Tobit Yöntemi	Kişi başına düşen kredi miktarı, nüfus artışı ve SPREAD oranları pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı; FDI değişkeni negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamsız
Buch (1999)	Alman uluslar arası bankalarının 37 ekonominin bankacılık sektörüne giriş nedenleri	1981-1998	Panel Veri Analizi, Cross-Section, Regresyon Analizi ve Korelasyon Analizi	GSYİH, SPREAD ve FDI değişkenleri pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı; Döviz kuru değişkeni negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamsız
Peria, Powell ve Hollar (2005)	Kanada, Fransa, Almanya, Japon İspanyol ve İngiliz uluslar arası bankalarının, Latin Amerika bankacılık sektörüne giriş nedenleri	1985-2000	Regresyon analizi	GSYİH değişkeni pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı
Yamori (1998)	Japon uluslar arası bankalarının dünya genelindeki giriş nedenleri	1951-1994	Regresyon Analizi	GSYİH ve döviz kuru değişkenleri negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamsız
Claessens, Demirgüç-Kunt ve Huizinga (2001)	80 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bankacılık sektörüne girişlerin nedenleri	1988-1995	Regresyon Analizi	GSYİH ve enflasyon değişkenleri pozitif işaretli fakat istatistiksel olarak anlamsız
Wright (2002)	Avustralya bankacılık sektörüne yabancı banka girişlerinin nedenleri	1988-1992	Regresyon Analizi	FDI değişkeni pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı
Marashdeh (1994)	Malezya bankacılık sektörüne yabancı banka girişlerinin nedenleri	1980-1990	Regresyon Analizi	FDI değişkeni negatif ve pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamsız
Bertus, Jahera Jr., Yost (2008)	153 ekonominin bankacılık sektörüne girişlerin belirleyicileri	2000-2004	Tobit yöntemi	GSYİH ve enflasyon değişkenleri negatif işaretli fakat istatistiksel olarak anlamsız
Moshirian ve Laan (1998)	Amerika, İngiltere ve Almanya bankacılık sektöründeki yabancı varlıklarının belirleyicileri	1985-1995	Regresyon Analizi	FDI ve GSYİH değişkenleri pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı

Tablo 3.3: (Devam) Literatürde Yabancı Banka Girişlerinin Belirleyicilerini İnceleyen Çalışmalar

Bodenhorn (2008)	New York bankacılık sektörüne banka girişlerinin belirleyicileri	1837-1857	Negatif Binomial Regresyon Analizi	Nüfus artışındaki büyüme ve şehirleşme oranı değişkenleri pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı; sanayi sektöründeki ve hizmetler sektöründeki istihdam düzeyleri pozitif işaretli fakat istatistiksel olarak anlamsız
Konopielko (1999)	Üç Merkezi Avrupa ülkesinin (Polonya, Macaristan ve Çek cumhuriyeti)	-....	Regresyon ve Logit Analizi	FDI değişkeni sadece Polonya’da pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı; Macaristan ve Çek Cumhuriyetinde ise, anlamsızdır.
Ramchander, Reichert ve Jayanti (1999)	Beş gelişmiş ekonominin (Kanada, Fransa, Almanya, Japonya ve İngiltere) uluslar arası bankalarının, Amerikan bankacılık sektörüne girişlerinin belirleyicileri	1984-1995	Regresyon Analizi	FDI değişkeni beş ekonominin uluslar arası bankalarında pozitif işaretli ve İngiltere dışındaki ekonomilerin uluslar arası bankaları için istatistiksel olarak anlamlı, Döviz kuru değişkeni, beş ekonominin uluslararası bankalarında negatif işaretli ve İngiltere ve Almanya dışında ki ekonomilerin uluslar arası bankaları için istatistiksel olarak anlamlı SPREAD değişkeni, Fransa ekonomisinin uluslar arası bankaları dışında negatif işaretli ve istatistiksel olarak da Fransa ekonomisinin uluslar arası bankaları dışında anlamlı
Focarelli ve Pozzolo (2001)	Lüksemburg dışındaki 29 OECD ülkenin bankacılık sektörüne yabancı girişinin belirleyicileri	1994-1997 yıllarının ortalaması	Probit Modeli	Enflasyon değişkeni negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı
Fisher ve Molyneux (1996)	Londra bankacılık sektörüne yabancı banka girişlerinin belirleyicileri	1980-1989	Regresyon Analizi	FDI değişkeni pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı

Tablo 3.3: (Devam) Literatürde Yabancı Banka Girişlerinin Belirleyicilerini İnceleyen Çalışmalar

Horen (2007)	Gelişmekte olan 102 ekonominin bankacılık sektörüne yabancı banka girişlerinin belirleyicileri	2000-2004 yıllarının ortalaması	Tobit Model	GSYİH değişkeni pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı
Leung, Young ve Rigby (2003)	Şangay bankacılık sektörüne yabancı banka girişlerinin belirleyicileri	1990-2000	Cox Regresyon Modeli	FDI değişkeni pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı
Dopico ve Wilcox (2001)	110 ekonominin bankacılık sektörüne yabancı banka girişlerinin belirleyicileri	1999	Cross-Sectional Regresyon Analizi	Nüfus değişkeni pozitif, GSYİH ve NPL değişkeni negatif işaretli ve tümü anlamsız
Hryckiewicz ve Kowalewski (2008)	Merkezi Avrupa ülkelerinin (Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya) bankacılık sektörüne yabancı banka girişlerinin belirleyicileri	1994-2004	Poisson Regresyon Analizi	Döviz kuru değişkeni negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı; GSYİH değişkeni ve Enflasyon değişkeni pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı
Miller ve Parkhe (1998)	32 ekonominin bankacılık sektörüne, Amerikan yabancı banka girişlerinin belirleyicileri	1987-1995	Panel Veri analizi	FDI değişkeni, pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı
Mutinelli ve Piscitello (2001)	46 ülkenin uluslar arası bankalarının İtalya bankacılık sektöründeki 98 yabancı bankanın giriş belirleyicileri	1989-1999	Negatif Binomial Regresyon Modeli	FDI, SPREAD, Döviz Kuru ve Nüfus değişkenleri pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı

Tablo 3.3. literatürde yabancı banka girişlerinin belirleyicilerini inceleyen çalışmalar, uygulanan bölge, uygulanan yıllar, çalışmada uygulanan analiz yöntemi ve analiz sonuçları ifade edilmiştir. Literatürde yabancı banka girişlerinin belirleyicileri olarak farklı modellerde dâhil edilen değişkenler; bu tez çalışmasında kullanılan modellere dâhil edilerek literatür ile uyumlulukları karşılaştırılmasında faydalı olacağı düşünülmektedir.

Tablo 3.4: Modelde Kullanılan Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

<i>Değişkenler</i>	<i>Gözlem Sayısı</i>	<i>μ</i>	<i>σ</i>	<i>min</i>	<i>max</i>
<u>Bağımlı Değişkenler</u>					
A	411	42,480	34,4883	0	151,3
B	440	0,374	0,2538	0	0,9230
<u>Bağımsız Değişkenler</u>					
<u>a)Sektörsel Değişkenler</u>					
GDPAG	356	3,486	35,9993	-34,9794	650
GDPIN	356	3,686	10,9511	-65,1821	49,8
GDPSE	336	5,292	10,6603	-28,8990	125,1286
AGEMG	303	-2,362	8,2584	-32,5313	38,2408
INDEMG	285	-1,183	7,5216	-35,2272	82,6087
SEREMG	272	0,946	3,8010	-14,1104	14,9779
<u>b)Spesifik Değişkenler</u>					
URBANIZATION	563	56,426	12,3367	26,4	75,2
POPGROWTH	567	0,020	1,0991	-6,6788	3,7325
<u>c)Finansal Değişkenler</u>					
SPREAD	398	18,408	67,2137	-72,4	1064, 297
CREDITPERCAPITA	441	183332,4	622836,7	-347437,2	7981889
NPL/TOTALOAN	415	27,3522	205,731	0	3015,6
<u>d) Makro Değişkenler</u>					
EXCHANGE	446	11800	44692,66	0,5763	466376
FDI	511	5,4433	17,3587	-32,1956	348,1892
INFLATION	417	85,9151	408,6834	-8,5158	5244,197

μ , σ , min ve max ifadeleri sırasıyla; ortalama, standart sapma, değişkenin minimum değeri ve değişkenin maksimum değerini ifade etmektedir.

Çalışmada panel veri analiziyle yapılacak verilerin tanımlayıcı istatistiklerde yukarıda bulunan Tablo 3.4.'de gösterilmiştir.

3.3. ÇALIŞMANIN BULGULARI

Çalışmada modele dâhil edilen A ve B bağımlı değişkenleri olan yabancı banka girişleri ölçülerine sektörsel büyüme değişkenlerinin etkisi ve yönü panel veri analizi ile Tablo 3.5. da analiz edilmiştir.

Tablo 3.5: Geçiş Ekonomilerinin Bankacılık Sektörüne Yabancı Banka Girişlerinin Sektörsel Büyüme Belirleyicilerinin Panel Veri Analiz Sonuçları
(Bağımlı değişkenler: A ve B)

Bağımsız Değişkenler	Model <u>1A</u>	Model <u>1B</u>	Model <u>2A</u>	Model <u>2B</u>	Model <u>3A</u>	Model <u>3B</u>	Model <u>4A</u>	Model <u>4B</u>	Model <u>5A</u>	Model <u>5B</u>
GDPAG	-0,0090 <i>0,041 5</i> [0,828]	-0,0000 <i>0,0002</i> [0,816]	-0,0104 <i>0,0428</i> [0,807]	0,0000 <i>0,0002</i> [0,910]					-0,0160 <i>0,0365</i> [0,662]	-0,0001 <i>0,0002</i> [0,603]
GDPIN	0,6152 <i>0,1998</i> [0,002]***	0,0045 <i>0,0010</i> [0,000]***			0,6703 <i>0,1962</i> [0,001]***	0,0058 <i>0,0009</i> [0,000]***				
GDPSE	0,1919 <i>0,1521</i> [0,208]	0,0029 <i>0,0008</i> [0,001]***					0,2870 <i>0,1504</i> [0,057]*	0,0040 <i>0,0008</i> [0,000]***		
URBANIZATION										
POPGROWTH									8,4313 <i>2,4766</i> [0,001]***	0,0538 <i>0,0141</i> [0,000]***
SPREAD										
NPL/TOTALOAN									-0,8408 <i>0,1259</i> [0,000]***	-0,0051 <i>0,0006</i> [0,000]***
CREDITPERCAPITA									0,0000 <i>0,0000</i> [0,372]	0,0000 <i>0,0000</i> [0,000]***
INFLATION										
FDI									0,5533 <i>0,2369</i> [0,020]**	0,0019 <i>0,0013</i> [0,141]
EXCHANGE										
Gözlem sayısı	299	315	311	336	311	336	302	318	284	297
R ² (within)	0,0463	0,127	0,0002	0,0000	0,0393	0,1048	0,0130	0,0687	0,2445	0,3460
F Testi Olasılık Değeri	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
F Değeri	10,22	22,94	9,07	18,56	9,95	20,85	9,94	21,59	12,96	32,91
LM Testi Olasılık Değeri	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
LM Testi Ki-Kare Değeri	234,59	706,12	231,50	626,19	245,23	685,39	241,17	681,46	294,12	772,47
Hausman Testi Olasılık Değeri	0,0000	0,646	0,0422	0,2974	0,0378	0,7115	0,0000	0,3655	0,0009	0,7159
Hausman Testi Ki-Kare Değeri	46,77	1,66	4,13	1,09	4,32	0,14	45,44	0,82	18,64	2,11
Kullanılan Yöntem	fixed	random	fixed	random	fixed	random	fixed	random	fixed	random

Tabloda bold semboller katsayıları, italik semboller standart sapmaları ve köşeli parantezli semboller anlamlılık düzeylerini göstermektedir. *, ** ve *** sembolleri sırasıyla; %10, %5 ve %1'i göstermektedir.

Tablo 3.5'in devamı

Bağımsız Değişkenler	Model 6A	Model 6B	Model 7A	Model 7B	Model 8A	Model 8B	Model 9A	Model 9B	Model 10A	Model 10B
GDPAG	-0,0156 0,3739 [0,676]	-0,0001 0,0002 [0,438]								
GDPIN			0,4748 0,2038 [0,021]**	0,0030 0,0011 [0,007]***	0,5095 0,1954 [0,010]***	0,0043 0,0010 [0,000]***				
GDPSEER							0,2685 0,1428 [0,061]*	0,0036 0,0008 [0,000]***	0,2377 0,1465 [0,106]	0,0032 0,0008 [0,000]***
URBANIZATION										
POPGROWTH	10,8903 2,9122 [0,000]***	0,0487 0,0167 [0,004]***	11,2463 3,1515 [0,000]***	0,0535 0,0182 [0,004]***			9,7635 2,7557 [0,000]***	0,0735 0,0163 [0,000]***	11,8113 3,1315 [0,000]***	0,0661 0,0184 [0,000]***
SPREAD	-0,1269 0,1032 [0,220]	-0,0015 0,0005 [0,011]**	-0,0886 0,1012 [0,382]	-0,0009 0,0005 [0,098]*					-0,1465 0,0972 [0,133]	-0,0012 0,0005 [0,027]**
NPL/TOTALOAN	-0,8151 0,1319 [0,000]***	-0,0048 0,0007 [0,000]***								
CREDITPERCAPITA	0,0000 0,0000 [0,234]	0,0000 0,0000 [0,000]***	0,0000 0,0000 [0,099]*	0,0000 0,0000 [0,000]***	0,0000 0,0000 [0,136]	0,0000 0,0000 [0,000]***				
INFLATION					-0,0076 0,0048 [0,113]	-0,0000 0,0000 [0,007]***	-0,0049 0,0047 [0,296]	-0,0000 0,0000 [0,028]**		
FDI			0,9556 0,2580 [0,000]***	0,0042 0,0014 [0,005]***	1,0321 0,2627 [0,000]***	0,0042 0,0015 [0,006]***	1,0122 0,2498 [0,000]***	0,0048 0,0014 [0,001]***	0,9913 0,2486 [0,000]***	0,0051 0,0014 [0,000]***
EXCHANGE	0,0000 0,0000 [0,682]	0,0000 0,0000 [0,989]			0,0000 0,0000 [0,181]	0,0000 0,0000 [0,121]	0,0000 0,0000 [0,193]	0,0000 0,0000 [0,240]		
Gözlem sayısı	266	273	285	297	290	309	285	300	283	292
R ² (within)	0,2292	0,3075	0,1582	0,2188	0,1251	0,2274	0,1444	0,2109	0,1373	0,1713
F Testi Olasılık Değeri	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
F Değeri	10,47	25,20	8,55	21,09	8,88	23,43	10,27	24,92	9,42	19,98
LM Testi Olasılık Değeri	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
LM Testi Ki-Kare Değeri	142,42	426,43	87,62	407,04	162,30	629,51	197,75	624,98	133,42	361,87
Hausman Testi Olasılık Değeri	0,0000	0,0000	0,0073	0,0004	0,0001	0,0000	0,0000	0,0725	0,0000	0,0102
Hausman Testi Ki-Kare Değeri	139,57	30,35	14,01	20,48	23,20	358,08	39,17	8,58	60,22	13,22
Kullanılan Yöntem	fixed	fixed	fixed	fixed	fixed	fixed	fixed	fixed	fixed	fixed

Tabloda bold semboller katsayıları, italik semboller standart sapmaları ve köşeli parantezli semboller anlamlılık düzeylerini göstermektedir. *, ** ve *** sembolleri sırasıyla; %10, %5 ve %1'i göstermektedir.

Tablo 3.5. de ilk aşamada bağımlı değişkenler olan A ve B değişkenleri; Model 1A ve Model 1B’de, GDPAG, GDPIN ve GDPSER sektörel GDP değişkenlerinin tümü analiz edilmiştir. Model 1A’da; GDPAG ve GDPSER sektörel değişkenlerinde istatistiksel olarak anlamsız bir sonuca ulaşılmıştır. Model 1A’da GDPIN sektörel değişkeni istatistiksel olarak %1’de anlamlı ve GDPIN sektörel değişkenindeki her %1’lik artış A değişkeni üzerinde 0,6152’lik bir artışa yol açmaktadır. Diğer taraftan; Model 1B’de; sadece GDPAG sektörel değişkeninde istatistiksel olarak anlamsız bir sonuca ulaşılmıştır. Model 1B’de GDPIN ve GDPSER sektörel değişkenleri istatistiksel olarak %1’de anlamlı ve GDPIN sektörel değişkenindeki her %1’lik artış B değişkeni üzerinde 0,0045’lik ve GDPSER sektörel değişkenindeki her %1’lik artış B değişkeni üzerinde 0,0029’lik bir artışa yol açmaktadır. Sonuç olarak; Model 1A’da; sadece GDPIN değişkeni A değişkeni üzerinde pozitif etkili iken; Model 1B’de; GDPIN ve GDPSER sektörel değişkenleri B değişkenini pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilemektedir.

Model 2A-2B, Model 3A-3B ve Model 4A-4B; GDPAG, GDPIN ve GDPSER sektörel değişkenleri tek değişkenli bir analizi gerçekleştirmiştir. Burada amaç ise; diğer değişkenler dâhil edilmediğinde, sektörel GSYİH değişkenlerinin yabancı banka girişlerine salt etkilerinin ne olacağını öğrenip diğer modeller ile karşılaştırılmasının yapılmasıdır. Birinci olarak; Model 2A’ya dikkat edildiğinde; tek başına GDPAG sektörel değişkeninin A değişkeni üzerine istatistiksel olarak Model 1A’daki gibi anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Model 2B’ye dikkat ettiğimizde; tek başına GDPAG sektörel değişkeninin B değişkeni üzerine istatistiksel olarak Model 1B’deki gibi anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İkinci olarak; Model 3A’yı incelediğimizde; tek başına GDPIN sektörel değişkeni A değişkenini istatistiksel olarak Model 1A’daki gibi anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Model 3B’yi incelediğimizde; tek başına GDPIN sektörel değişkeni B değişkenini istatistiksel olarak yine Model 1B’deki gibi anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üçüncü olarak; Model 4A’yı incelediğimizde; tek başına GDPSER sektörel değişkeni A değişkenini istatistiksel olarak Model 1A’daki gibi anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Model 4B’yi incelediğimizde ise; tek başına GDPSER sektörel değişkeni B değişkenini istatistiksel olarak yine Model 1B’deki gibi anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.5'in geri kalan modelleri incelendiğinde, bir karşılaştırma daha yapıldığı görülmektedir. Buna göre; tek değişkenli olarak modele dâhil edilen GDPAG, GDPIN ve GDPSEER gibi sektörel GSYİH değişkenleri, yabancı banka girişlerinin belirleyicileri olan literatürde analiz edilmiş diğer değişkenler ile birlikte bir modele dâhil edilmiştir. Burada amaç bu modellerde elde edilen sonuçların literatür ile ne kadar uyumlu olup olmadıklarının araştırılmasıdır. Bu çok değişkenli modeller incelendiğinde; sektörel GSYİH değişkenlerinin tek değişkenli olarak modele dâhil edildiği durumdaki gibi sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Dolayısıyla Model 5A-5B'den Model 10A-10B'ye kadar yapılmış olan çok değişkenli modellerin sonuçlarında, GDPAG sektörel GSYİH değişkeni hem A hem de B yabancı banka giriş değişkeni üzerinde istatistiksel olarak anlamsız sonuçlar vermiştir. Diğer taraftan; bu çok değişkenli modellerde GDPIN ve GDPSEER sektörel GSYİH değişkenleri, önceki tek değişken olarak modellere dâhil edildiği gibi A ve B yabancı banka girişleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiştir. Dolayısıyla literatürde kullanılan değişkenlerle modele dâhil edildiğinde de bu sonuçlara ulaşılması GDPIN ve GDPSEER değişkenlerinin A ve B değişkenleri üzerindeki etkisi konusunda daha sağlamlaştırıcı bir etkisi olduğu söylenebilir.

Model 5A-5B'den Model 10A-10B'ye kadar yapılmış olan çok değişkenli modellerin kurulması ile bu çalışmada kullanılan modellerin literatür ile uyumluluğunun test edilmesi amaçlanmıştır. Böylece bu çalışmanın orijinalliğini ve farklılığını gösteren sektörel GSYİH değişkenlerinin literatür ile uyumluluğu ve sağlamlığının kontrol edilmesi düşünülmüştür. Tablo 3.5'deki sonuçlara göre; POPGROWTH değişkeni ile hem A hem de B yabancı banka girişi değişkeni üzerinde literatür ile paralel olarak pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiştir. SPREAD değişkeni incelendiğinde; bağımlı değişkenlerden birisi olan A değişkeni ile istatistiksel olarak anlamsız, fakat B bağımlı değişkeni ile negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılmıştır. NPL/TOTALOAN değişkeni ise; A ve B bağımlı değişkenleri üzerinde negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Yine CREDITPERCAPITA bağımsız değişkenini incelediğimizde; A bağımlı değişkeni üzerinde Model 7A'daki neredeyse anlamsız sonuç dışında istatistiksel olarak anlamsız fakat B bağımlı değişkeni üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiştir. INFLATION değişkeni; A bağımlı değişkeni üzerinde istatistiksel olarak

anlamsız ve B bağımlı değişkeni üzerinde negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç vermiştir. Literatürde geniş şekilde yabancı banka girişi belirleyicilerinden birisi olan DYY değişkeni ise; A ve B bağımlı değişkenleri üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç vermiştir. Son olarak EXCHANGE bağımsız değişkeni; bağımlı değişkenler olan A ve B değişkenleri üzerinde herhangi istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermemiştir.

Tablo 3.6. Geçiş Ekonomilerinin Bankacılık Sektörüne Yabancı Banka Girişlerinin Sektörel İstihdam Belirleyicilerinin Panel Veri Analiz Sonuçları (Bağımlı değişkenler A ve B)

Bağımsız Değişkenler	Model 1A	Model 1B	Model 2A	Model 2B	Model 3A	Model 3B	Model 4A	Model 4B	Model 5A	Model 5B
AGEMG	0,5183 <i>0,2319</i> [0,027]**	0,0013 <i>0,0014</i> [0,360]	0,3504 <i>0,2181</i> [0,110]	-0,0002 <i>0,0014</i> [0,890]					0,3893 <i>0,2009</i> [0,054]*	0,0002 <i>0,0012</i> [0,824]
İNDEMG	0,8535 <i>0,2614</i> [0,001]***	0,0071 <i>0,0015</i> [0,000]***			0,7729 <i>0,2316</i> [0,001]***	0,0079 <i>0,0014</i> [0,000]***				
SEREMG	0,0297 <i>0,5970</i> [0,960]	0,0037 <i>0,0031</i> [0,232]					0,5579 <i>0,5552</i> [0,315]	0,0083 <i>0,0030</i> [0,006]***		
URBANIZATION									3,2953 <i>2,1048</i> [0,119]	0,0463 <i>0,0117</i> [0,000]***
POPGROWTH										
SPREAD										
NPL/TOTALOAN									-0,9651 <i>0,1588</i> [0,000]***	-0,0054 <i>0,0007</i> [0,000]***
CREDITPERCAPITA										
INFLATION										
DYY									0,5034 <i>0,2454</i> [0,041]**	0,0035 <i>0,0015</i> [0,019]**
EXCHANGE									0,0000 <i>0,0000</i> [0,429]	0,0000 <i>0,0000</i> [0,382]
Gözlem sayısı	216	247	244	275	229	260	216	247	235	257
R ² (within)	0,0730	0,1180	0,0114	0,0001	0,0495	0,1063	0,0049	0,0339	0,2009	0,2734
F Testi Olasılık Değeri	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
F Değeri	10,06	21,62	11,04	17,41	11,33	19,93	9,33	22,11	14,18	27,71
LM Testi Olasılık Değeri	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
LM Testi Ki-Kare Değeri	189,44	522,39	248,65	491,09	268,99	576,95	196,90	595,39	276,81	598,12
Hausman Testi Olasılık Değeri	0,0000	0,0800	0,0000	0,0000	0,7937	0,1915	0,944	0,3943	0,0720	0,0046
Hausman Testi Ki-Kare Değeri	88,18	6,76	104,24	31,36	0,07	1,71	0,00	0,73	8,60	15,06
Kullanılan Yöntem	fixed	fixed	fixed	fixed	random	random	random	random	fixed	fixed

Tabloda bold semboller katsayıları, italik semboller standart sapmaları ve köşeli parantezli semboller anlamlılık düzeylerini göstermektedir. *, ** ve *** sembolleri sırasıyla; %10, %5 ve %1'i göstermektedir.

Tablo 3.6.'nin devamı

Bağımsız Değişkenler	Model 6A	Model 6B	Model 7A	Model 7B	Model 8A	Model 8B	Model 9A	Model 9B	Model 10A	Model 10B
AGEMG	0,3581 <i>0,2059</i> [0,084]*	0,0001 <i>0,0012</i> [0,900]								
INDEMG			0,5831 <i>0,2318</i> [0,012]**	0,0066 <i>0,0014</i> [0,000]***	0,5026 <i>0,2299</i> [0,030]**	0,0060 <i>0,0014</i> [0,000]***				
SEREMG							0,3944 <i>0,5374</i> [0,464]	0,0053 <i>0,0030</i> [0,079]*	0,2205 <i>0,5355</i> [0,680]	0,0059 <i>0,0031</i> [0,057]*
URBANIZATION	2,2595 <i>2,7642</i> [0,415]	0,0000 <i>0,0040</i> [0,992]					7,0872 <i>3,2675</i> [0,031]**	0,0543 <i>0,0151</i> [0,000]***	0,5680 <i>0,5003</i> [0,256]	0,0030 <i>0,0046</i> [0,512]
POPGROWTH			8,1893 <i>3,5594</i> [0,021]**	0,0309 <i>0,0229</i> [0,178]	12,0749 <i>3,7346</i> [0,001]***	0,0369 <i>0,0228</i> [0,106]				
SPREAD	-0,1056 <i>0,1124</i> [0,348]	-0,0015 <i>0,0005</i> [0,002]***					0,1919 <i>0,1604</i> [0,233]	-0,0012 <i>0,0005</i> [0,015]**	0,1419 <i>0,1618</i> [0,380]	-0,0013 <i>0,0005</i> [0,013]**
NPL/TOTALOAN	-0,8697 <i>0,1722</i> [0,000]***	-0,0058 <i>0,0009</i> [0,000]***								
CREDITPERCAPITA	0,0000 <i>0,0000</i> [0,822]	0,0000 <i>0,0000</i> [0,001]***	0,0000 <i>0,0000</i> [0,156]	0,0000 <i>0,0000</i> [0,000]***	0,0000 <i>0,0000</i> [0,093]*	0,0000 <i>0,0000</i> [0,000]***			0,0000 <i>0,0000</i> [0,216]	0,0000 <i>0,0000</i> [0,084]*
INFLATION	-0,0045 <i>0,0369</i> [0,901]	-0,0001 <i>0,0001</i> [0,191]			-0,0338 <i>0,0350</i> [0,336]	-0,0001 <i>0,0000</i> [0,006]***	-0,4613 <i>0,1406</i> [0,001]***	-0,0001 <i>0,0001</i> [0,238]	-0,4159 <i>0,1396</i> [0,003]***	-0,0001 <i>0,0001</i> [0,147]
DYY	0,5227 <i>0,2543</i> [0,041]**	0,0027 <i>0,0015</i> [0,081]*	0,7276 <i>0,2758</i> [0,008]***	0,0041 <i>0,0017</i> [0,015]**	0,6438 <i>0,2748</i> [0,020]**	0,0033 <i>0,0017</i> [0,050]**	0,6215 <i>0,2775</i> [0,026]**	0,0043 <i>0,0016</i> [0,009]***	0,6612 <i>0,2845</i> [0,020]**	0,0047 <i>0,0017</i> [0,007]***
EXCHANGE			0,0000 <i>0,0000</i> [0,396]	0,0000 <i>0,0000</i> [0,413]	0,0000 <i>0,0000</i> [0,305]	0,0000 <i>0,0000</i> [0,475]			0,0000 <i>0,0000</i> [0,949]	0,0000 <i>0,0000</i> [0,852]
Gözlem sayısı	227	240	223	250	223	249	210	228	206	224
R ² (within)	0,1732	0,3342	0,1501	0,2199	0,1598	0,2408	0,1247	0,2004	0,1221	0,1711
F Testi Olasılık Değeri	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
F Değeri	11,10	24,57	11,34	21,34	10,28	20,28	9,40	22,08	8,47	20,62
LM Testi Olasılık Değeri	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
LM Testi Ki-Kare Değeri	168,91	425,33	139,74	489,42	108,84	428,77	154,95	407,37	97,34	345,97
Hausman Testi Olasılık Değeri	0,0000	0,5292	0,6774	0,2468	0,0000	0,9859	0,0549	0,0376	0,8803	0,1463
Hausman Testi Ki-Kare Değeri	41,35	5,11	1,52	4,14	30,96	0,36	10,83	11,80	1,77	8,19
Kullanılan Yöntem	fixed	random	random	random	fixed	random	fixed	fixed	random	random

Tabloda bold semboller katsayıları, italik semboller standart sapmaları ve köşeli parantezli semboller anlamlılık düzeylerini göstermektedir. *, ** ve *** sembolleri sırasıyla; %10, %5 ve %1'i göstermektedir.

Tablo 3.6’da ilk aşamada bağımlı değişkenler olan A ve B değişkenleri; Model 1A ve Model 1B’de, AGEMG, INDEMG ve SEREMG sektörel istihdam değişkenlerinin tümü bir modelde analiz edilmiştir. Model 1A’da; SEREMG sektörel istihdam değişkeninde istatistiksel olarak anlamsız bir sonuca ulaşılmıştır. Model 1A’da AGEMG sektörel istihdam değişkeni istatistiksel olarak %5’de anlamlı ve AGEMG sektörel değişkenindeki her %1’lik artış A bağımlı değişkeni üzerinde 0,5183’lik bir artışa yol açmaktadır. Model 1A’da INDEMG sektörel istihdam değişkeni istatistiksel olarak %1’de anlamlı ve INDEMG sektörel değişkenindeki her %1’lik artış A bağımlı değişkeni üzerinde 0,8535’lik bir artışa yol açmaktadır. Diğer taraftan; Model 1B’de; AGEMG ve SEREMG sektörel istihdam değişkenleri istatistiksel olarak anlamsız bir sonuca ulaşmıştır. Model 1B’de INDEMG sektörel istihdam değişkeni istatistiksel olarak %1’de anlamlı ve INDEMG sektörel istihdam değişkenindeki her %1’lik artış B bağımlı değişkeni üzerinde 0,0071’lik bir artışa yol açmaktadır. Sonuç olarak; Model 1A’da; AGEMG ve INDEMG bağımsız değişkenleri A değişkeni üzerinde pozitif etkili iken; Model 1B’de; sadece INDEMG sektörel istihdam değişkeni B değişkenini pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilemektedir.

Model 2A-2B, Model 3A-3B ve Model 4A-4B; AGEMG, INDEMG ve SEREMG sektörel istihdam değişkenlerini tek değişkenli bir analiz ile gerçekleştirmiştir. Burada amaç ise; diğer değişkenler dâhil edilmediğinde, sektörel istihdam değişkenlerinin yabancı banka girişlerine salt etkilerinin ne olacağını öğrenip diğer modeller ile karşılaştırılmasının yapılmasıdır. Birinci olarak; Model 2A’ya dikkat edildiğinde, tek başına AGEMG sektörel istihdam bağımsız değişkeninin A değişkeni üzerine istatistiksel olarak Model 1A’daki gibi anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Model 2B’ye dikkat ettiğimizde; tek başına AGEMG sektörel istihdam değişkeninin B değişkeni üzerine istatistiksel olarak Model 1B’deki gibi anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İkinci olarak; Model 3A’yı incelediğimizde, tek başına INDEMG sektörel istihdam değişkeni A değişkenini istatistiksel olarak Model 1A’daki gibi anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu sonucuna ulaşıldığı görülmektedir. Model 3B’yi incelediğimizde; tek başına INDEMG sektörel değişkeni B değişkenini istatistiksel olarak yine Model 1B’deki gibi anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üçüncü olarak; Model 4A’yı incelediğimizde, tek başına SEREMG sektörel istihdam değişkeni A değişkenini istatistiksel olarak Model 1A’daki

gibi istatistiksel olarak anlamsız etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Model 4B'yi incelediğimizde ise; tek başına SEREMG sektörel istihdam değişkeni B değişkenini istatistiksel olarak Model 1B'nin tersine anlamlı ve pozitif yönde etkilemiştir.

Tablo 3.6'nın geri kalan modelleri incelendiğinde, bir karşılaştırma daha yapıldığı görülmektedir. Buna göre; tek değişkenli olarak modele dâhil edilen AGEMG, INDEMG ve SEREMG gibi sektörel istihdam değişkenleri, yabancı banka girişlerinin belirleyicileri olan literatürde analiz edilmiş diğer değişkenler ile birlikte bir modele dâhil edilmiştir. Burada amaç bu modellerde elde edilen sonuçların literatür ile ne kadar uyumlu olup olmadıklarının araştırılmasıdır. Bu çok değişkenli modeller incelendiğinde; sektörel istihdam değişkenlerinin tek değişkenli olarak modele dâhil edildiği durum ile hemen hemen aynı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Dolayısıyla Model 5A-5B'den Model 10A-10B'ye kadar yapılmış olan çok değişkenli modellerin sonuçlarında, AGEMG sektörel istihdam değişkeni A yabancı banka giriş değişkeni üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve B bağımlı değişkeni üzerinde anlamsız sonuçlar vermiştir. Diğer taraftan; bu çok değişkenli modellerde INDEMG sektörel istihdam değişkeni, önceki tek değişken olarak modellere dâhil edildiği gibi A ve B yabancı banka girişleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiştir. Son olarak; SEREMG sektörel istihdam değişkeni A bağımlı değişkeni üzerinde istatistiksel olarak anlamsız ve B bağımlı değişkeni üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etki etmektedir.

Model 5A-5B'den Model 10A-10B'ye kadar yapılmış olan çok değişkenli modellerin kurulması ile bu çalışmada kullanılan modellerin literatür ile uyumluluğunun test edilmesi amaçlanmıştır. Böylece bu çalışmanın orijinalliğini ve farklılığını gösteren sektörel istihdam değişkenlerinin literatür ile uyumluluğu ve sağlamlığının kontrol edilmesi düşünülmüştür. Bu tablodaki sonuçlara göre; URBANIZATION bağımsız değişkeni Model 9A ve Model 9B gibi bazı modellerde A ve B bağımlı değişkenler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkide bulunmuştur. POPGROWTH değişkeni; A yabancı banka girişi bağımlı değişkeni üzerinde literatür ile paralel olarak pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiştir. Diğer taraftan; POPGROWTH bağımsız değişkeninde B bağımlı değişkeni üzerinde istatistiksel olarak anlamsız bir sonuca ulaşılmıştır. SPREAD değişkeni incelendiğinde; bağımlı değişkenlerden birisi olan A değişkeni ile istatistiksel olarak anlamsız, fakat B

bağımlı değişkeni ile negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılmıştır. NPL/TOTALOAN değişkeni ise; A ve B bağımlı değişkenleri üzerinde negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Yine CREDITPERCAPITA bağımsız değişkenini incelediğimizde; A bağımlı değişkeni üzerinde Model 8A'daki neredeyse anlamsız sonuç dışında istatistiksel olarak anlamsız fakat B bağımlı değişkeni üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiştir. INFLATION değişkeni; A bağımlı değişkeni üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretli ve B bağımlı değişkeni üzerinde sadece Model 8B'de negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç vermiştir. Literatürde geniş şekilde yabancı banka girişi belirleyicilerinden birisi olan DYY değişkeni ise; A ve B bağımlı değişkenleri üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç vermiştir. Son olarak EXCHANGE bağımsız değişkeni; bağımlı değişkenler olan A ve B değişkenleri üzerinde herhangi istatistiksel olarak anlamlı sonuç vermemiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sosyalist sistemden liberal sisteme geçmeyi planlayan geçiş ekonomileri; yetersiz kaynaklarını geliştirmek ve piyasaya ekonomisine sorunsuz geçmek için yabancı kaynaklara ihtiyaç duymuştur. Bu geçiş ekonomilerinin bazıları yabancı yatırımlara sınırsız serbestlik sağlarken bazıları ise kontrollü serbestlik sağlamışlardır. Literatürde görüldüğü kadarıyla piyasa ekonomisine daha sonra geçiş yapan ekonomiler daha sıkıntılı dönemler yaşamışlardır. Geçiş ekonomilerinde ilk aşamada uluslar arası faaliyetlerde bulunan firmalar giriş yapmış ve giriş yapılan ülke ekonomisi ile bütünleşmeye başlamıştır. İlk aşama dönemlerinde yurtdışından giriş yapan yabancı firmalara karşı bir direnme söz konusu olmuştur. Fakat yabancı sermayeye olan ihtiyaç ile küresel ve bölgesel konjonktürel deneyimler yabancılara olan bu ön yargının son 20 yılda azalmasına neden olmuştur. Dünya ekonomilerinde meydana gelen liberalleşme hareketi, yeni bir piyasaya girmek için azaltılan korumacılık ve dünya piyasalarının birbirleriyle daha bütünleşmiş olması nedeniyle bankacılık sektörlerinde yabancı banka aktivitelerinin de artmasına neden olmuştur. Gelişmiş ekonomilerin düşük büyüme oranları, bankacılık sektörlerindeki düşük karlılık yabancı bankaların yurtdışı bankacılık sektörlerine doğru yönelmelerine neden olmuştur. Geçiş ekonomilerinin bankacılık sektörlerinde 1990'lı yılların başlarından itibaren gelişmiş ülke bankacılık sektörlerinden artan biçimde yabancı banka girişleri olmuştur. Yabancı bankalar bankacılık aktivitelerinde bulundukları kendi merkezi ekonomilerinin bankacılık sektörlerinde ki yüksek rekabetçi, düşük karlı bankacılık ortamından müşteri potansiyeli yüksek alternatif piyasalara yönelmeyi tercih etmişlerdir.

Yabancı banka girişlerinin; bankacılık sektörü ve bunun bir sonucu olarak makroekonomik yapıya olan olumlu etkiler literatür de oldukça yoğun şekilde çalışılmıştır. Literatür incelendiğinde; yabancı bankalar giriş yaptıkları ekonomilere ekonomik büyüme, faiz oranları, enflasyon ve DYY gibi değişkenleri pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Bunun yanında yabancı banka girişleri giriş yapılan ekonominin bankacılık sektörüne rekabetçi bir ortamın oluşturulması ve bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılıp istikrarlı bir biçime dönüştürülmesi gibi yapısal etkileri de bulunmaktadır. Aynı zamanda yeniden yapılandırılma sürecinin tamamlanması; hükümetlerin banka fonlarını etkin olmayan yatırım ve harcamalara yönltilmesini de engelleyici bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla geçiş ekonomileri genel

olarak yabancı banka girişlerine olumlu bakmış ve bazı geçiş ekonomilerinin bankacılık sektöründeki toplam banka varlıkları içerisindeki yabancı banka varlık payı %80'in üzerinde olmaya devam etmektedir.

Literatürde yabancı banka girişlerinin belirleyicileri konusu geniş şekilde çalışılan bir araştırma konusudur. Bu çalışma geçiş ekonomilerinde yabancı banka girişlerinin belirleyicileri konusuna odaklanmıştır. Literatürde yabancı banka girişlerinin belirleyicileri içerisinde giriş yapılan ülke ekonomisinin GSYİH büyüme oranı ve istihdam düzeyindeki büyüme oranı değişkenleri ayrı modellerde çalışılmıştır. Fakat bu çalışmanın orijinalliğini gösteren literatürde çalışılan belirleyicilerden farklılığı; geçiş ekonomilerinde GSYİH büyüme oranı ve istihdam büyüme oranı değişkenlerinin tarım, sanayi ve hizmetler gibi sektörel biçimde modele dâhil edilmesidir. Dolayısıyla bu çalışmada; tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinden hangi büyüme oranı ve istihdam büyüme oranının yabancı banka girişlerinde daha etkili olduğu sorununa odaklanılmıştır. Çalışma da panel veri analizinde iki ana model kurulmuştur. Birinci model; tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün büyüme değişkenlerinin bağımsız değişken olduğu modeldir. İkinci model ise; tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün istihdam büyüme değişkenlerinin bağımsız değişken olduğu modeldir. Ayrıca her bir model de yabancı banka girişinin ölçümünde iki adet bağımlı değişken kullanılmıştır. Bu bağımlı değişkenler; bankacılık sektöründeki toplam banka varlıkları içerisindeki yabancı banka varlıklarının payı ve bankacılık sektöründeki toplam banka sayısı içindeki yabancı banka sayısı payıdır.

Birinci model sonuçlarına göre; tarım sektörü GSYİH büyüme oranının yabancı banka girişine herhangi bir etkisi bulunamamıştır. Sanayi sektörü GSYİH büyüme oranının ve hizmetler sektörü GSYİH büyüme oranının yabancı banka girişi üzerine pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca sonuçlara göre; yabancı banka girişi üzerinde sanayi sektörü GSYİH büyüme oranının etkisi, hizmetler sektörü GSYİH büyüme oranının etkisinden daha fazla olduğu görülmüştür. Birinci modelde literatürde kullanılan değişkenlerde modellere dâhil edilmiştir. Geçiş ekonomilerinde toplam nüfusun büyüme oranı, kişi başına düşen kredi miktarı ve DYY miktarının GSYİH içerisindeki payının yabancı banka girişleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisi bulunmaktadır. Diğer taraftan; bankaların borç verme faiz oranı ile bankaların mevduat faiz oranları arasındaki farkın, toplam banka kredileri

içerisindeki geri dönüşü olmayan kredilerin payı ve tüketici fiyatlarındaki yıllık yüzde değişim oranı ile yabancı banka girişi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki elde edilmiştir. Çalışmanın ilk modelinin sonuçlarına göre geçiş ekonomilerinde; döviz kurları ile yabancı banka girişleri arasında istatistiksel olarak bir ilişki bulunamamıştır.

İkinci model sonuçlarına göre; tarım sektörü istihdam büyüme oranının, sanayi sektörü istihdam büyüme oranının ve hizmetler sektörü istihdam büyüme oranının yabancı banka girişi üzerine istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca sonuçlara göre; yabancı banka girişi üzerinde sanayi sektörü istihdam büyüme oranının etkisi, hizmetler sektörü istihdam büyüme oranının etkisinden daha fazla olduğu görülmüştür. Birinci modelde literatürde kullanılan değişkenlerde modellere dâhil edilmiştir. Geçiş ekonomilerinde; toplam nüfus içerisindeki şehir nüfusunun payı, toplam nüfusun büyüme oranı, kişi başına düşen kredi miktarı ve DYY miktarının GSYİH içerisindeki payının yabancı banka girişleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisi bulunmaktadır. Diğer taraftan; bankaların borç verme faiz oranı ile bankaların mevduat faiz oranları arasındaki farkın, toplam banka kredileri içerisindeki geri dönüşü olmayan kredilerin payı ve tüketici fiyatlarındaki yıllık yüzde değişim oranı ile yabancı banka girişi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki elde edilmiştir. Çalışmanın ikinci modelinin de sonuçlarına göre geçiş ekonomilerinde; döviz kurları ile yabancı banka girişleri arasında istatistiksel olarak bir ilişki bulunamamıştır.

KAYNAKÇA

- ABARBANELL, Jeffery S. ve BONIN, John P., (1997), “Bank Privatization in Poland: The Case of Bank Slaski”, **Journal of Comparative Economics**, Vol: 25, pp: 31-61.
- ABARBANELL, Jeffery S. ve MEYENDORFF, Anna, (1997), “Bank Privatization in Post-Communist Russia: The Case of Zhilsotdbank”, **Journal of Comparative Economics**, Vol: 25, pp: 62-96.
- ABEL, Istvan ve SIKLOS, Pierre L., (2004), “Secrets to the Successful Hungarian Bank Privatization: The Benefits of Foreign Ownership through Strategic Partnerships”, **Economic Systems**, Vol: 28, pp: 111-123.
- AGARWAL, Sanjeev ve RAMASWAMI, Sridhar N., (1992), “Choice of Foreign Market Entry Mode: Impact of Ownership, Location and Internalization Factors”, **Journal of International Business Studies**, Vol: 1 (First Quarterly), pp: 1-27.
- AKBAR, Yusaf H. ve MCBRIDE, J. Brad, (2004), “Multinational Enterprise Strategy, Foreign Direct Investment and Economic Development: The Case of The Hungarian Industry”, **Journal of World Business**, Vol: 39, pp: 89-105.
- ALHADEFF, David A. ve ALHADEFF, Charlotte P., (1976), “Growth and Survival Patterns of New Banks, 1948-70”, **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol: 8 (2), pp: 199-208.
- ALIBER, Robert Z., (1984), ”International Banking: A Survey”, **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol: 16 (4), Part 2: Bank Market Studies, pp: 661-678.
- AVKIRAN, Necmi K., (2006), “Developing Foreign Bank Efficiency Models for DEA Grounded in Finance Theory”, **Socio-Economic Planning Sciences**, Vol: 40, Eskişehir, pp: 275-296.
- AYSAN, Ahmet Faruk ve CEYHAN, Şanlı Pınar, (2006), “Globalization of Turkey’s Banking Sector: Determinants of Foreign Bank Penetration in Turkey”, **MPRA**, Paper No: 5489.

- AYSAN, Ahmet Faruk ve CEYHAN, Şanlı Pinar, (2008), “Globalization of Turkey’s Banking Sector: Determinants of Foreign Bank Penetration in Turkey”, **International Research Journal of Finance and Economics**, Vol: 15, pp: 90-102.
- BALTAGI, Badi H., (2005), **Econometric Analysis of Panel Data**, John Wiley&Sons, Ltd, Third Edition, England.
- BAUM, Christopher F., (2006), **An Introduction to Modern Econometrics Using Stata**, Stata Press.
- BAYRAKTAR, Nihal ve WANG, Yan, (2006), “Banking Sector Openness and Economic Growth”, **World Bank Policy Research Working Paper**, No: 4019.
- BERGER, Allen N., HASAN, Iftekhar ve Klapper, Leora F., (2004), “Further Evidence on the Link between Finance and Growth: An International Analysis of Community Banking and Economic Performance”, **World Bank Policy Research Working Paper**, No. 3105.
- BERTUS, Mark, JAHARA JR, John S. ve YOST, Keven, (2008), “A Note on Foreign Bank Ownership and Monitoring: An International Comparison”, **Journal of Banking & Finance**, Vol: 32, pp: 338-345.
- BODENHORN, Howard, (2008), “Free Banking and Bank Entry in Nineteenth-Century New York”, **Financial History Review**, Vol: 15 (2), pp: 175-201.
- BONIN, John P. ve SCHNABEL, Isabel, (2011), “The Great Transformation: From Government-Owned to Foreign Controlled Banking Sector”, **Economics of Transition**, Vol: 19 (3), pp: 397-405.
- BONIN, John P., HASAN, Iftekhar ve WACHTEL, Paul, (2005), “Bank Performance, Efficiency and Ownership in Transition Countries”, **Journal of Banking & Finance**, Vol: 29, pp: 31-53.
- BONIN, John P., HASAN, Iftekhar ve WACHTEL, Paul, (2005), “Privatization Matters: Bank Efficiency in Transition Countries”, **Journal of Banking & Finance**, Vol: 29, pp: 2155-2178.

- BONIN, John P., HASAN, Iftekhhar ve WACHTEL, Paul, (2008), "Banking in Transition Countries", **BOFIT Discussion Papers**, No: 12.
- BRADA, Josef C., (1996), "Privatization is Transition - Or is it?", **The Journal of Economic Perspectives**, Vol: 10 (2), pp: 67-86.
- BROWN, Martin, MAURER, Maria Rueda; PAK, Tamara ve TYNAEV, Nurlanbek, (2009), "The Impact of Banking Sector Reform in A Transition Economy: Evidence from Kyrgyzstan", **Journal of Banking & Finance**, Vol: 33, pp: 1677-1687.
- BUCH, Claudia M., (1999), "Why Do Banks Go Abroad? Evidence from German Data", **Kiel Working Paper**, No. 948.
- CAMERON, A. Colin and TRIVEDI, Pravin, (2005), **Microeconometrics Methods and Applications**, Cambridge University Press, New York.
- CERUTTI, Eugenio, ARICCIA, Giovanni Dell' ve PERIA, Maria Soledad Martinez, (2007), "How Banks Go Abroad: Branches or Subsidiaries?", **Journal of Banking & Finance**, Vol: 31, pp: 1669-1692.
- CETKOVIC, Predrag, (2011), "Credit Growth and Instability in Balkan Countries: The Role of Foreign Banks", **Research on Money and Finance Discussion Paper**, No: 27.
- CHEN, Sheng-Hung ve LIAO, Chien-Chang, (2011), "Are Foreign Banks More Profitable than Domestic Banks? Home- and Host Country Effects of Banking Market Structure, Governance, and Supervision", **Journal of Banking & Finance**, Vol: 35, pp: 819-839.
- CLAESSENS, Stijn, DEMIRGUC-KUNT, Asli ve HUIZINGA, Harry, (2001), "How Does Foreign Entry Affect Domestic Banking Markets?", **Journal of Banking & Finance**, Vol: 25, pp: 891-911.
- CLAEYS, Sophie ve Christa Hainz, (2007), "Acquisition versus Greenfield: The Impact of the Mode of Foreign Bank Entry on Information and Bank Lending Rates", **Sveriges Riksbank Working Paper Series**, No: 210.

- CLARKE, George R.G., CULL, Robert ve PERIA, Maria Soledad Martinez, (2006), "Foreign Bank Participation and Access to Credit Across Firms in Developing Countries", **Journal of Comparative Economics**, Vol: 34, pp: 774-795.
- CLARKE, George R.G., CULL, Robert ve SHIRLEY, Mary M. , (2005), "Bank Privatization in Developing Countries: A Summary of Lesson and Findings", **Journal of Banking & Finance**, Vol: 29, pp: 1905-1930.
- COTTARELLI, Carlo, ARRICCIA, Giovanni Dell' ve HOLLAR, Ivanna Vladkova, (2005), "Early Birds, Late Risers, and Sleeping Beauties: Bank Credit Growth to the Private Sector in Central and Eastern Europe and in the Balkans", **Journal of Banking & Finance**, Vol: 29, pp: 83-104.
- DAVIDSON, Russell and MACKINNON, James G., (1999), **Econometric Theory and Methods**, Copyrighted Material.
- DOPICO, Luis G. ve WILCOX, James A., (2001), "Openness, Profit Opportunities and Foreign Banking", **Journal of International Financial Markets, Institutions and Money**, Vol: 12, pp: 299-320.
- ELBOURNE, Adam ve HAAN, Jakob de, (2006), "Fiscal Structure and Monetary Policy Transmission in Transition Countries", **Journal of Comparative Economics**, Vol: 34, pp: 1-23.
- FISHER, A. ve MOLYNEUX, P., (1996), "A Note on the Determinants of Foreign Bank Activity in London Between 1980 and 1989", **Applied Financial Economics**, Vol: 6, pp: 271-277.
- FOCARELLI, Dario ve POZZOLA, Alberto Franco, (2001), "The Patterns of Cross-Border Bank Mergers and Shareholdings in OECD Countries", **Journal of Banking & Finance**, Vol: 25, pp: 2305-2337.
- FREES, Edward W., (2004), **Longitudinal and Panel Data: Analysis and Applications in the Social Sciences**, Cambridge University Press.
- FRIES, Steven ve TACI, Anita, (2002), "Banking Reform and Development in Transition Economies", **EBRD Working Paper**, No: 71.

- GALAC, Tomislav ve KRAFT, Evan, (2000), "What Has Been the Impact of Foreign Banks in Croatia?", **Croatian National Bank Surveys**, No: 4
- GREENE, William H., (2003), **Econometric Analysis**, Prentice Hall, New Jersey.
- GUJARATI, Damodar N., (2004), **Basic Econometrics**, The McGraw-Hill Companies.
- HAAS, de Ralph ve LELYVELD, Iman van, (2004), "Foreign Bank Penetration and Private Sector Credit in Central and Eastern Europe", **Journal of Emerging Market Finance**, Vol: 3, pp: 125-151.
- HAAS, de Ralph ve LELYVELD, Iman van, (2006), "Foreign Banks and Credit Stability in Central and Eastern Europe. A Panel Data Analysis", **Journal of Banking & Finance**, Vol: 30, pp: 1927-1952.
- HASAN, Iftekhar ve MARTON, Katherin, (2003), "Development and Efficiency of the Banking Sector in a Transitional Economy: Hungarian Experience", **Journal of Banking & Finance**, Vol: 27, pp: 2249-2271.
- HASELMAN, Rainer, (2006), "Strategies of Foreign in Transition Economies", **Emerging Markets Review**, Vol: 7, pp: 283-299.
- HAVRYLCHYK, Olena ve JURZYK, Emilia (2006), "Profitability of Foreign and Domestic Banks in Central and Eastern Europe: Does the Mode of Entry Matter?", **LICOS Centre for Transition Economics**, Discussion Paper No: 166.
- HAVRYLCHYK, Olena ve JURZYK, Emilia (2011), "Profitability of Foreign Banks in Central and Eastern Europe: Does the Entry Mode Matter?", **Economics of Transition**, Vol: 19 (3), pp: 443-472.
- HAVRYLCHYK, Olena, (2006), "Efficiency of the Polish Banking Industry: Foreign versus Domestic Banks", **Journal of Banking & Finance**, Vol: 30, pp: 1975-1996.
- HAYASHI, Fumio, (2000), **Econometrics**, Princeton University Press.
- HERMES, Niels ve LENSINK, Robert, (2004), "Foreign Bank Presence, Domestic Bank Performance and Financial Development", **Journal of Emerging Market Finance**, Vol: 3, pp: 207-229.

- HOREN, Neeltje Van, (2007), "Foreign Banking in Developing Countries; Origin Matters", **Emerging Markets Review**, Vol: 8, pp: 81-105.
- HRYCKIEWICZ, Aneta ve KOWALEWSKI, Oskar, (2008), "Economic Determinants and Entry Modes of Foreign Banks into Central Europe", **Wharton Financial Institutions Center Working Paper**, No: 08-08.
- HRYCKIEWICZ, Aneta ve KOWALEWSKI, Oskar, (2010), "Economic Determinates, Financial Crisis and Entry Modes of Foreign Banks into Emerging Markets", **Emerging Markets Review**, Vol: 11, pp: 205-228.
- HSIAO, Cheng, (2003), **A Companion to Theoretical Econometrics**, Blackwell Publishing Ltd.
- HSIAO, Cheng, (2005), **Why Panel Data**, IEPR Working Paper 05.33, Institute of Economic Policy Research, University of Southern California.
- HSIEH, Meng-Fen, SHEN, Chung-Hua ve LEE, Jen-Sin, (2010), "Factors Influencing the Foreign Entry Mode of Asian and Latin-American Banks", **The Service Industries Journal**, Vol: 30 (14), pp: 2351-2365.
- HUALLACHAIN, Breandan O., (1994), "Foreign Banking in the American Urban System of Financial Organization", **Economic Geography**, Vol: 70 (3), pp: 206-228.
- HURDUC, Nicoleta ve NITU, Alin, (2011), "Forms and Strategies of the Banks to Enter on a Foreign Market", **Theoretical and Applied Economics**, Vol: 18 (7), pp: 43-52.
- ISLAM, Mazhar M., (2003), "Development and Performance of Domestic and Foreign Banks in GCC Countries", **Managerial Finance**, Vol: 29 (2/3), pp: 42-72.
- JOHNSTON, Jack and DINARDO, John, (1997), **Econometric Methods**, McGraw-Hill.
- KONOIPIELKO, Lukasz, (1999), "Foreign Banks' Entry into Central and East European Markets: Motives and Activities", **Post-Communist Economies**, Vol: 11 (4), pp: 463-485.

- KRAFT, Evan ve TIRTIROĞLU, Doğan, (1998), “Bank Efficiency in Croatia: A Stochastic-Frontier Analysis”, **Journal of Comparative Economics**, Vol: 26, pp: 282-300.
- KRAFT, Evan, (2004), “Foreign Banks in Croatia: Reasons for Entry, Performance and Impacts”, **Journal of Emerging Market Finance**, Vol: 3, pp: 153-174.
- KRAFT, Evan, HOFER, Richard ve PAYNE, James, (2006), “Privatization, Foreign Bank Entry and Bank Efficiency in Croatia: A Fourier-Flexible Function Stochastic Cost Frontier Analysis”, **Applied Economics**, Vol: 38, pp: 2075-2088.
- LEHNER, Maria, (2009), “Entry Mode Choice of Multinational Banks”, **Journal of Banking & Finance**, Vol: 33, pp: 1781-1792.
- LENSINK, Robert, (2004), “Foreign Banks and Economic Transition”, **Journal of Emerging Market Finance**, Vol: 3, pp: 95-98.
- LEUNG, M. K., YOUNG, T. ve RIGBY, D., (2003), “Explaining the Profitability of Foreign Banks in Shanghai”, **Managerial and Decision Economics**, Vol: 24, pp: 15-24.
- MAGRI, Silvia, MORI, Alessandra ve ROSSI, Paola, (2005), “The Entry and the Activity Level of Foreign Banks in Italy: An Analysis of the Determinants”, **Journal of Banking & Finance**, Vol: 29, pp: 1295-1310.
- MAJNONI, Giovanni, SHANKAR, Rashmi ve VARHEGYI, Eva, (2003), “The Dynamics of Foreign Bank Ownership: Evidence from Hungary”, **World Bank Policy Research Working Paper**, No: 3114.
- MAMATZAKIS, E., STAIKOURAS, C. ve FILLIPAKI, N. Koutsomanoli, (2005), “Competition and Concentration in The Banking Sector of The South Eastern European Region”, **Emerging Markets Review**, Vol: 6, pp: 192-209.
- MANNASOO, Kadri ve MAYES David G., (2009), “Explaining Bank Distress in Eastern European Transition Economies”, **Journal of Banking & Finance**, Vol: 33, pp: 244-253.

- MARASHDEH, Omar, (1994), "Foreign Banks Activities and Factors Affecting Their Presence in Malaysia", **Asia Pasific Journal of Management**, Vol: 11 (1), pp: 113-123.
- MEGINSON, William L., (2005), "The Economics of Bank Privatization", **Journal of Banking & Finance**, Vol:29, pp: 1931-1980.
- MERRETT, D. T., (2002), "The Internationalization of Australian Banks", **Journal of International Financial Markets, Institutions and Money**, Vol: 12, pp: 377-397.
- MERTENS, Alexander ve URGU, Giovanni, (2001), "Efficiency, Scale and Scope Economies in The Ukrainian Banking Sector in 1998", **Emerging Markets Review**, Vol: 2, pp: 292-308.
- MEYENDORFF, Anna ve SNYDER, Edward A., (1997), "Transactional Structures of Bank Privatizations in Central Europe and Russia", **Journal of Comparative Economics**, Vol: 25, pp: 5-30.
- MILLER, Stewart R. ve PARKHE, Arvind, (1998), "Patterns in the Expansion of U.S. Banks' Foreign Operations", **Journal of International Business Studies**, Vol: 29 (2), pp: 359-389.
- MINH TO, Huong ve TRIPE David, (2002), "Factors Influencing the Performance of Foreign-Owned Banks in New Zealand", **Journal of International Financial Markets**, Vol: 12, pp: 341-357.
- MOLYNEUX, Philip ve SETH, Rama, (1996), "Foreign Banks, Profits and Commercial Credit Extension in the United States", **Federal Reserve Bank of New York Research**, Paper No. 9628.
- MOSHIRIAN, Fariborz ve LAAN, Alex Van Der, (1998), "Trade in Financial Services and Determinants of Banks' Foreign Assets", **Journal of Multinational Financial Management**, Vol: 8, pp: 23-38.
- MUTINELLI, Marco ve PISCITELLO, Lucia, (2001), "Foreign Direct Investment in the Banking Sector: The Case of Italian Banks in the '90s", **International Business Review**, Vol: 10, pp: 661-685.

- NAABORG, Ilko, SCHOLTENS, Bert, HAAN, Jakob de, BOL, Hanneke ve HAAS, Ralph de, (2004), "How Important are Foreign Banks in the Financial Development of European Transition Countries?", **Journal of Emerging Market Finance**, Vol: 3, pp: 99- 123.
- PAPI, Luca ve REVOLTELLA, Debora, (1999), "Foreign Direct Investment in the Banking Sector: A Transitional Economy Perspective", **Centro Studi Luca D'agliano Development Studies Working Papers**, No: 133.
- PARK, Hun Myoung, (2005), **Linear Regression Models for Panel Data Using SAS, STATA, LIMDEP, and SPSS**, The Trustees of Indiana University.
- PASIOURAS, Fotios ve KOSMIDOU, Kyriaki, (2007), "Factors Influencing the Profitability of Domestic and Foreign Commercial Banks in the European Union", **Research in International Business and Finance**, Vol: 21, pp: 222-237.
- PEEK, Joe; ROSENGREN, Eric S. ve KASIRYE, Faith, (1999), "The Poor Performance of Foreign Bank Subsidiaries: Were The Problems Acquired or Created?", **Journal of Banking & Finance**, Vol: 23, pp: 579-604.
- PERACCHI, Franco, (2001), **Econometrics**, John Wiley&Sons Ltd, England.
- PERIA, Maria Soledad Martinez ve MODY, Ashoka, (2004), "How Foreign Participation and Market Concentration Impact Bank Spreads: Evidence from Latin America", **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol: 36 (3), pp: 511-537.
- PERIA, Maria Soledad Martinez, POWELL, Andrew ve VLADKOVA-HOLLAR, Ivanna, (2005), "Banking on Foreigners: The Behavior of International Bank Claims on Latin America, 1985-2000", **IMF Staff Papers**, Vol: 52 (3), pp: 430-461.
- PYLE, William, (2002), "Overbanked and Credit-Starved: A Paradox of The Transition", **Journal of Comparative Economics**, Vol: 30, pp: 25-50.
- RAMCHANDER, Sanjay, REICHERT, Alan ve JAYANTI, S V, (1999), "The Determinants of Foreign Bank Involvement in U.S. Banking Markets", **Managerial Finance**, Vol: 25 (7), pp: 48-65.

- SABI, Manijeh, (1996), "Comparative Analysis of Foreign and Domestic Bank Operations in Hungary", **Journal of Comparative Economics**, Vol: 22, pp: 179-188.
- SNYDER, Edward A. ve KORMENDI, Roger C., (1997), "Privatization and Performance of The Czech Republic's Komerční Banka", **Journal of Comparative Economics**, Vol: 25, pp: 97-128.
- TSCHOEGL, Adrian E., (1987), "International Retail Banking as a Strategy: An Assessment", **Journal of International Business Studies**, Vol: 18 (2), pp: 67-88.
- TSCHOEGL, Adrian E., (2003), "Financial Crises & the Presence of Foreign Banks", **Philadelphia: The Wharton School of the University of Pennsylvania**, pp: 1-60.
- UIBOUPIN, Janek, (2005), "Short-Term Effects of Foreign Bank Entry on Bank Performance in Selected CEE Countries", **Working Papers of Eesti Pank**, No: 4.
- UL-HAQ, Rehan ve HOWCROFT, Barry, (2007), "An Examination of Strategic Alliances and the Origins of International Banking in Europe", **International Journal of Service Industry Management**, Vol: 18 (2), pp: 120-139.
- VERBEEK, Marno, (2004), **A Guide to Modern Econometrics**, John Wiley&Sons Ltd.: Second Edition.
- VERNIKOV, Andrei V., (2007), "Russia's Banking Sector Transition: Where to?", **BOFIT Discussion Papers**, No: 5.
- VOINEA, Liviu ve MIHAESCU, Flaviu, (2006), "The Determinants of Foreign Banking Activity in South East Europe: Do FDI, Bilateral Trade and EU Policies Matter?", **Global Development Network Southeast Europe**, July.
- WEILL, Laurent, (2003), "Banking efficiency in Transition Economies: The Role of Foreign Ownership", **Economics of Transition**, Vol: 11, pp: 569-592.
- WILLIAMS, Barry, (1998), "A Pooled Study of the Profits and Size of Foreign Banks in Australia", **Journal of Multinational**, Vol: 8, pp: 211-231.

WRIGHT, April, (2002), "The Impact of Competition on the Operations of Foreign Banks in Australia in the Post-Deregulation Period", **Journal of International Financial Markets, Institutions and Money**, Vol: 12, pp: 359-375.

YAMORI, Nobuyoshi, (1998), "A Note on the Location Choice of Multinational Banks: The Case of Japanese Financial Institutions", **Journal of Banking & Finance**, Vol: 22, pp: 109-120.

YILMAZ, Rasim, KABASAKAL, Ali ve KOYUNCU, Jülide Yalçinkaya, (2009), "Foreign Bank Presence and Banking Crises in Transition Economies", **Anadolu International Conference in Economics (EconAnadolu 2009)**, pp: 1-20.

DİZİN

B

Bağlı Ortaklık, 13, 17, 19, 32, 65, 73,
74, 78, 79, 80, 81, 85, 86, 87, 95, 98
BSK, xii, 48, 71, 84, 98

C

CEEC, xii, 2, 4, 31, 40, 53, 58, 70, 71,
72, 75, 81, 88, 95

D

DYY, xii, 2, 4, 19, 31, 40, 49, 75, 84,
85, 91, 94, 95, 126, 140, 141, 142,
154, 155, 156, 159, 160, 161, 162

E

Enflasyon, v, 27, 126, 139, 140, 145,
160

F

Finansal Sistem, 2, 4, 45, 58, 59, 60, 64,
66, 99

G

GSYİH, v, xii, 5, 31, 32, 61, 91, 93, 94,
95, 126, 127, 130, 131, 132, 133, 140,
141, 145, 147, 152, 153, 161, 162

K

Kalkınma, 2, 20, 31, 50, 55, 60, 79, 84
Kamu Bankası, 8, 13, 28, 38, 45, 54, 55,
98
Küresel Sermaye, 2
Küreselleşme, 64

M

Mal Piyasası İşlemleri, 1
Merkezi Yönetim, 28

O

OECD, xii, 26, 129, 137, 138, 140, 145,
146, 167

Ö

Ödemeler Sistemi, 1
Özelleştirme, 2, 4, 15, 16, 19, 33, 38,
39, 49, 50, 52, 53, 54, 56, 66, 71, 75,
76, 84, 88, 89, 98

P

Piyasa Ekonomisi, 1, 4, 11, 23, 31, 45,
57, 85, 160

S

Sıfırdan Yatırım, 73, 75

T

Takas İşlemleri, 1
Temsilcilik Ofisi, 13, 71

Y

Yabancı Bankalar, v, 3, 4, 5, 6, 8, 13,
16, 17, 18, 19, 20, 23, 25, 26, 38, 39,
41, 42, 45, 49, 50, 54, 56, 58, 60, 61,
64, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 75,
76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86,
87, 88, 90, 91, 92, 95, 96, 97, 99, 127,
129, 130, 131, 132, 134, 135, 136,
137, 139, 140, 141, 142, 143, 160